

О. І. Бублик

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

**Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

Кафедра політології та правознавства

О. І. Бублик

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

*Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

**Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2013**

УДК 347 (076)
ББК 67.401 (4 Укр) я 73
В61

Рецензенти:

- Атоян О. М.* – доктор юридичних наук, професор Маріупольського державного університету.
- Матвеев С. В.* – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії, історії держави і права ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка.
- Форостюк О. Д.* – кандидат юридичних наук, доцент кафедри політології та правознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Бублик О. І.

В61 Цивільне право України : навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / О. І. Бублик ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2013. – 227 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до вимог модульно-рейтингової системи навчання у вищому навчальному закладі. До змісту посібника включено робочу програму курсу, текст лекцій, теми семінарських занять та питання до них, список літератури до кожної теми, запитання та тестові завдання до модульного контролю, тематика рефератів, словник цивільно-правових термінів і понять. Висвітлено цивільно-правові інститути загальної частини цивільного права, у тому числі й ті, що сформувалися у період ринкових реформ в Україні.

Видання призначене для студентів вищих навчальних закладів та всіх тих, хто цікавиться цивільно-правовими проблемами.

УДК 347 (076)
ББК 67.401 (4 Укр) я 73

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 11 від 26 червня 2013 року)*

© Бублик О. І., 2013
© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013

Зміст

Вступ	4
Тематичний план	5
Зміст дисципліни	6
Модуль А. Цивільне право України: предмет та метод регулювання, основні інститути права	8
Питання до лекцій для самоконтролю	97
Плани семінарських занять	99
Питання до модульного контролю	108
Тести для самоконтролю	109
Теми рефератів	189
Рекомендована література	170
Словник цивільно-правових термінів	173

ВСТУП

В умовах формування правової держави в Україні важливого значення набувають знання громадянами принципів і норм цивільного права.

У посібнику відповідно до навчальної програми вищих навчальних закладів висвітлено цивільно-правові інститути загальної частини цивільного права, у тому числі й ті, що сформувалися в період ринкових реформ в Україні.

Посібник складається з тематичного плану, змісту дисципліни, теоретичного курсу, планів семінарських занять, питань до модульного контролю, тестів для самоконтролю, тем рефератів та рекомендованої літератури для самостійного вивчення окремих тем дисципліни. Також висвітлюються дискусійні проблеми, подаються джерела опублікування нормативно-правових актів.

Метою курсу „Цивільне право України” є засвоєння студентами основних норм і принципів цивільного права України. Вивчення цивільного законодавства передбачає формування правознавчої компетентності майбутніх фахівців, розвиток умінь на практиці застосовувати набуті знання, що може бути досягнуто в процесі вивчення теоретичних аспектів права та його практичного застосування, контрольних питань та усних опитувань студентів. Навчальна програма базується на законодавстві України, яке діє на час її укладання, і враховує, що студенти вже засвоїли курс загальної теорії держави і права, а також адміністративного та трудового права України.

Вивчення навчальної дисципліни сприяє формуванню в студентів аналітичного мислення, розвиває в них інтерес до пізнання тонкощів правової матерії, допомагає грамотно розуміти та кваліфікувати цивільно-правові ситуації.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Модуль А: Цивільне право права України: предмет та метод регулювання, основні інститути права.

№	Назва теми	Кількість годин	Лекції	Семінари	Сам. робота
1.	Вступ до цивільного права	6	2	2	2
2.	Цивільні правовідносини	6	2	2	2
3.	Угоди (правочини)	4	2		2
4.	Право власності та інші речові права	6	2	2	2
5.	Захист права власності	4		2	4
6.	Представництво і довіреність	4		2	4
7.	Строки та терміни. Позовна давність у цивільному праві	2		2	
8.	Положення зобов'язального права	6	2	2	2
9.	Цивільно-правовий договір	4			2
10.	Цивільно-правова відповідальність	4	2		2
11.	Позадовісні зобов'язання	4		2	2
12.	Спадкове право	4			4
	Разом	54	12	14	28

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Вступ до цивільного права. Поняття цивільного права. Предмет та метод цивільного права. Функції права. Принципи цивільного права. Визначення цивільного права та його система.

Тема 2. Цивільні правовідносини. Поняття та особливості цивільних правовідносин. Елементи цивільно-правових відносин (суб'єкти, об'єкти, зміст). Види цивільно-правових відносин. Підстави виникнення, зміни, припинення цивільних правовідносин.

Тема 3. Угоди (правочини). Поняття та види угод. Умови дійсності правочинів. Загальні правові наслідки вчинення правочину з порушенням вимог закону. Недійсність окремих видів правочинів.

Тема 4. Представництво. Поняття й підстави представництва. Правочини, які може вчиняти представник. Правові наслідки вчинення правочину представником. Представництво за законом та за довіреністю. Довіреність: форма, строк, скасування.

Тема 5. Строки. Позовна давність. Поняття та значення строків у цивільному праві. Види цивільно-правових строків. Позовна давність.

Тема 6. Особисті немайнові права фізичної особи. Поняття особистих немайнових відносин, не пов'язаних з майновими. Особисті немайнові відносини фізичної особи та їх види. Особисті немайнові відносини, що забезпечують природне існування фізичної особи. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Захист особистих немайнових прав фізичної особи.

Тема 7. Право власності. Речові права. Загальна характеристика права власності. Право приватної власності фізичних громадян. Право власності юридичних осіб. Право державної власності. Право спільної власності. Право спільної

власності подружжя. Речові права на чуже майно. Захист права власності.

Тема 8. Zobов'язальне право. Поняття та склад zobов'язання. Підстави виникнення zobов'язань. Система цивільних zobов'язань. Виконання zobов'язань. Способи забезпечення виконання zobов'язань. Припинення zobов'язань.

Тема 9. Цивільно-правовий договір. Поняття, значення та функції договору. Свобода договору в цивільному праві. Система цивільно-правових договорів. Зміст і тлумачення договору. Укладення, зміна та розірвання договору. Характеристика концесійних договорів, угод про розподіл продукції, договорів лізингу, франчайзингу та консалтингу.

Тема 10. Відповідальність за порушення zobов'язання. Поняття та значення цивільно-правової відповідальності. Види цивільно-правової відповідальності. Умови (підстави) цивільно-правової відповідальності.

Тема 11. Позадовірні zobов'язання. Zobов'язання, що виникають зі створення загрози життю та майну. Zobов'язання із заподіяння шкоди. Zobов'язання з дій, учинених особою без відповідних повноважень. Zobов'язання з підставою придбання або збереження майна.

Тема 12. Спадкове право. Характеристика спадкового права. Спадкування за заповітом. Спадкування за законом. Реалізація спадкових прав. Охорона спадкового майна оформлення спадкових прав. Спадковий договір.

ТЕОРЕТИЧНИЙ КУРС

Тема 1. Вступ до цивільного права

1. Поняття цивільного права. Предмет та метод.
2. Функції та принципи цивільного права.
3. Система цивільного права.
4. Цивільне законодавство.

Основні поняття: предмет цивільного права, метод цивільного права, джерела цивільного права, принципи та функції цивільного права.

1. Поняття цивільного права. Предмет та метод

Цивільне право – одна з провідних галузей національного права України, яка регулює певну групу правових відносин за участю фізичних і юридичних осіб та держави в цілому.

Цивільне право є сукупністю норм і прав, які регулюють майнові й особисті немайнові відносини, що складаються в суспільстві між фізичними та юридичними особами, іншими соціальними структурами на засадах юридичної рівності сторін.

Цивільне право як самостійна галузь права регулює певну частину суспільних відносин, яка у своїй сукупності становить *предмет цивільного права*. Відповідно до ст. 1 Цивільного кодексу України (ЦКУ) предметом цивільного права є особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Майновими називаються правові відносини, пов'язані з належністю, набуттям, володінням, користуванням і розпорядженням майном. Вони зумовлені використанням товарно-грошової форми. Товарно-грошовий, вартісний характер цивільних майнових відносин відображає їх спрямованість на забезпечення обігу споживання матеріальних благ у суспільстві, у якому функціонує товарно-грошове виробництво. У межах майнових відносин здійснюється, як

правило, обмін одного матеріального блага на інше, проте не завжди майнові відносини набувають ознак оплатно-еквівалентного характеру (договір дарування). Самостійність та автономність організаційно-автономного статусу учасників майнових відносин означає, що вони є самостійними суб'єктами цивільних правовідносин, незалежними один від одного. Полягає у відокремленості майна учасників, яке належить кожному з них на основі відповідного права.

Майнові відносини поділяються на:

– *відносини власності*. Через відносини власності здійснюється привласнення відповідних матеріальних благ певними особами – власниками, що за законом набувають щодо належного їм майна певних повноважень. Відносини власності мають також необхідну законодавчо регламентацію і примусовий захист;

– *відносини у сфері товарообігу*. Відображають і забезпечують рух матеріальних благ у суспільстві, зокрема перехід матеріальних благ від одних осіб до інших, їх використання та споживання. Реально це реалізується за допомогою певних правових форм купівлі-продажу, обміну, оренди, позики тощо;

– *корпоративні відносини*. Виникають у господарських товариствах (корпораціях). Члени товариств набувають корпоративних прав на управління справами товариства, розподіл та отримання прибутку.

До майнових відносин, що засновані на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Особисті немайнові відносини тісно пов'язані з особою суб'єкта. Вони індивідуалізують особу, оскільки виникають завдяки здійсненню нею її особистих прав і свобод.

Особисті немайнові відносини поділяються на:

1. Немайнові відносини, об'єктом яких є особисті права на нематеріальні блага, які можуть породжувати одержання грошової винагороди чи іншого матеріального блага. Права авторства на твори науки, літератури, мистецтва, винаходів,

промислові зразки, права на товарні знаки, фірмові найменування та інші результати інтелектуальної діяльності.

2. Особисті немайнові відносини, об'єктом яких є особисті права на нематеріальні блага, які не здатні самі по собі породжувати в його носія право на грошову винагороду чи інше матеріальне благо. Право на честь, на гідність особи, право на ділову репутацію, на ім'я, право на життя і здоров'я, на особисту і сімейну таємницю, недоторканість приватного життя.

Цивільне право регулює майнові та особисті немайнові відносини між певними суб'єктами, а саме: між фізичними особами, між юридичними особами, між фізичними і юридичними особами, а також за участю держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад, іноземних суб'єктів права.

Цивільно-правовий метод

Метод правового регулювання визначається як система специфічних способів, засобів, прийомів, за допомогою яких право як регулятор суспільних відносин впливає на них у нормативному порядку, устанавлюючи правила поведінки їх учасників, надаючи їм права і встановлюючи їм обов'язки.

Цивільно-правовий метод характеризується такими ознаками:

- 1) юридичною рівністю сторін;
- 2) диспозитивністю сторін, на підставі чого сторонам надається право визначати їхні взаємовідносини на власний розсуд повністю або частково в межах, передбачених чинним законодавством;
- 3) особливим способом вирішення майнових спорів між учасниками цивільних правовідносин (через загальний, господарський чи третейський суд);
- 4) наявністю майнової відповідальності сторін.

2. Функції та принципи цивільного права

Під функціями права розуміють спрямування правового впливу, який виражає роль права в організації суспільних відносин. До юридичних функцій відносять регулятивні,

превентивні та охоронні. Цивільному праву притаманні зазначені функції, але з певними особливостями.

Функції цивільного права – це відповідні напрями впливу цивільно-правових норм на регульовані ними майнові та особисті немайнові відносини, спрямовані на досягнення поставлених перед цією галуззю права цілей і завдань.

Регулятивна функція цивільного права полягає в урегулюванні цивільно-правових відносин, насамперед у нормальному, бажаному для їх учасників стані. Це здійснюється шляхом установа підстав виникнення права власності, обсягу повноважень власника, порядку використання майна суб'єктами підприємницької діяльності, порядку використання об'єктів інтелектуальної власності, меж здійснення права власності, порядку укладення та виконання правочинів (угод), спадкування майна тощо.

Охоронна функція покликана оберігати суб'єктивні майнові та особисті немайнові права особи від посягань усіх інших осіб і забезпечувати примусовий захист від їх порушення.

Превентивна функція має стимулювати позитивні відносини і не допускати виникнення негативних відносин, які б призводили до порушення цивільних майнових та особистих немайнових відносин. Вже саме закріплення в цивільно-правових нормах положень про цивільну відповідальність та інші негативні наслідки порушення здатне давати попереджувально-виховний ефект, а саме: утримуватися у своїй поведінці від дій, що можуть порушити права інших осіб. При цьому виховний ефект мають не лише ті норми, які розраховані на фактичне порушення суб'єктивних цивільних прав, а й ті, що містять заборонні приписи.

Принципи цивільного права

Принципи права – це основні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відзначаються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу.

Принципи цивільного права становлять основоположні ідеї, втілені чи закладені в законі, відповідного до якого здійснюється правове регулювання цивільно-правових відносин та забезпечується реалізація покладених на цивільне право функцій.

За ЦК України передбачено загальні принципи цивільного права (ст. 3):

- неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя фізичної особи;
- неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, передбачених виключно законом;
- свобода договору;
- свобода підприємництва;
- судовий захист цивільного права та інтересу у разі його порушення;
- справедливість, добросовісність та розумність;
- юридична рівність учасників цивільних правовідносин перед законом;
- непорушність права власності та рівність всіх її форм;
- здійснення цивільних прав за своєю волею і на власний розсуд;
- застосування цивільно-правової відповідальності за винну та протиправну поведінку;
- надання приватним суб'єктам права вступати на власний розсуд у будь-які позитивні відносини, якщо це прямо не заборонено законом.

3. Система цивільного права

Система права – це організаційно-структурна побудова, яка пов'язує усі правові норми, розташовані за відповідними юридичними ознаками, в певному порядку.

Найважливішими складовими елементами структурної системи цивільного права є правові норми. Основним об'єднанням цивільно-правових норм є їх групування у цивільно-правові інститути (певна сукупність цивільно-правових норм, що регулюють споріднену зовнішньо і внутрішньо категорію цивільно-правових відносин).

Крім того, цивільне право можна поділити умовно на загальну та особливу частини.

Загальну частину цивільного права складають правові норми та інститути, що стосуються всіх цивільно-правових, відносин, а саме: положення про суб'єкти та об'єкти цивільного права, правочини, представництво й довіреність, строки та терміни, позовна давність.

Особливу частину цивільного права складають норми права, які регулюють окремі групи спеціальних цивільно-правових відносин. Особлива частина містить такі інститути: особисті немайнові права фізичної особи, право власності та інші речові права; зобов'язальне право; право інтелектуальної власності; спадкове право.

4. Цивільне законодавство

Цивільне законодавство – це система нормативних актів, які містять цивільно-правові норми. Воно по суті є формою вираження цивільного права. Основні засади цивільно-правового регулювання визначає Конституція України. Так, у ній зазначені основні форми власності, передбачено рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, закріплені за громадянами права на вибір трудової діяльності, право громадян на повагу до їх гідності, особисту недоторканність, свободу пересування та ін.

До системи цивільного законодавства належать:

1. Основні засади цивільно-правового регулювання товарно-грошових відносин визначаються *Конституцією України (КУ)*. Зокрема, вперше в Основному Законі нашої держави закріплено право приватної власності. Конституція передбачає цивільно-правові засади регулювання відносин у ст. 13, 14, 41, 85, 116, 142, 143. Статті 21, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 32 КУ заклали підвалини цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин з приводу таких особистих благ, як життя, здоров'я, ім'я, гідність, ділова репутація, особисті папери, таємниця кореспонденції тощо.

2. *Цивільний кодекс України (1 січня 2004 р.)*

Структура Цивільного кодексу України (ЦКУ):

– Книга перша „Загальні положення” складається з 5 розділів і 18 глав. Це розділи про основні положення, особи, об’єкти цивільних прав, правочини, представництво, строки, терміни, позовну давність.

– Книга друга „Особисті немайнові права фізичної особи” містить перелік способів захисту особистого немайнового права, якщо його порушено. Маються на увазі: відшкодування збитків, компенсація моральної шкоди, громадська догана, заборона випуску тиражу газети чи книги і знищення його. Книгу другу можна назвати кодексом про особисті немайнові відносини, пов’язані зі здійсненням особистих прав як у непорушному стані, так і в разі порушення зазначених відносин.

– Книга третя „Право власності та інші речові права” передбачає регулювання речових відносин. До речових прав віднесено право власності, право володіння, сервітутні права, право користування чужою землею для забудови, застава та інші речові права. Передбачається захист речових прав.

– Книга четверта „Право інтелектуальної власності” містить загальні положення про інтелектуальну власність, а також норми авторського права, права промислової власності, права на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту товарів і послуг. За кодексом лише угода регулює відносини між власником права інтелектуальної власності та користувачем. Саме угода визначає розміри, прядок обчислення і виплати за використання об’єктів інтелектуальної власності. Закладено також інститут суміжних прав (права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення), права на селекційні досягнення, на нерозкрити інформацію, на фірмове найменування, найменування місця походження товару. Передбачається лише судовий порядок захисту порушених прав суб’єктів інтелектуальної та промислової власності.

– Книга п’ята „Зобов’язальне право” регулює відносини майнового обігу. Йдеться про договірні відносини,

пов'язані з переданням майна у власність, виконанням робіт та наданням послуг тощо. Зобов'язальне право регулює відносини, що виникають із правомірних односторонніх дій, із заподіяння шкоди і безпідставного збагачення. Кожний вид зобов'язань має свої особливості, що зумовлює їхню відносну самостійність і створення окремих інститутів зобов'язального права. Загальні права, що поширюються на всі види зобов'язань, становлять загальні положення про зобов'язання. До них належать норми про поняття і підстави виникнення зобов'язань, виконання та способи, що забезпечують виконання їх, відповідальність за порушення зобов'язань, підстави припинення їх.

– Книга шоста „Спадкове право” регулює право спадкування, усунення від спадкування, питання щодо спадкування окремих прав та обов'язків спадкодавця. Визначаються черги спадкоємців за законом.

3. Спеціальні закони України комплексного характеру.

Зокрема, на регулювання й розвиток цивільно-правових відносин спрямовані: Закон України „Про власність” від 7 лютого 1991 р., Закон України „Про підприємства в Україні” від 27 березня 1991 р., Закон України „Про підприємництво” від 7 лютого 1991 р., Закон України „Про цінні папери і фондову біржу” від 18 червня 1991 р. та ін.

4. Підзаконні нормативно-правові акти.

Укази Президента України (наприклад, Указ Президента України „Про тимчасове Положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні” від 18 вересня 1992 р.), постанови й розпорядження Уряду України (скажімо, постанова Кабінету Міністрів України „Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури і мистецтва” від 18 листопада 1994 р.).

5. Положення, інструкції, накази та інші відомчі нормативні акти, які стосуються майнових і особистих немайнових відносин, що приймаються міністерствами й відомствами України.

6. Міжнародні договори.

Тема 2. Цивільні правовідносини

1. Поняття та особливості цивільних правовідносин.
2. Елементи цивільних правовідносин.
3. Види цивільно-правових відносин.
4. Підстави виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин.

Основні поняття: суб'єкт права, правосуб'єктність, об'єкти цивільного права, юридичний факт.

1. Поняття та особливості цивільних правовідносин

Цивільно-правові відносини – це врегульовані нормами цивільного права майнові й особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Цивільно-правові відносини є різновидом правових галузевих відносин, тому їм властиві *ознаки і правових відносин:*

- вони виникають на основі норм права;
- характеризуються наявністю сторін, які мають суб'єктивні права та обов'язки;
- є видом суспільних відносин фізичних і юридичних осіб, організацій, спільностей;
- здійснення суб'єктивних прав і суб'єктивних обов'язків у правовідносинах контролюються і забезпечуються державою.

Для цивільно-правових відносин характерними є специфічні ознаки, які вирізняють їх з-поміж інших видів правових відносин, що виникають у суспільстві. Зокрема, слід виділити галузеві й цивільно-правові особливості.

Галузеві особливості цивільно-правових відносин зумовлені особливостями предмета й методу цивільного права:

- це майнові і особисті немайнові відносини, урегульовані нормами цивільного права;
- їхні учасники характеризуються майновою відокремленістю та юридичною рівністю;

– суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки учасників цивільно-правових відносин виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів.

Цивільно-правові відносини – це майнові та особисті немайнові відносини, урегульовані нормами сучасного цивільного права між юридично рівноправними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

2. Елементи цивільних правовідносин

Цивільно-правові відносини складаються з трьох основних елементів – суб'єктів, об'єктів і змісту (суб'єктивне цивільне право та суб'єктивний цивільний обов'язок).

Суб'єктами цивільно-правових відносин є фізичні та юридичні особи, які вступають між собою в цивільно-правові відносини з приводу майна та особистих немайнових благ. В окремих випадках суб'єктом зазначених відносин може бути держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

До фізичних осіб належать громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства.

Для того, щоб громадяни були учасниками цивільних правовідносин, вони мусять мати певні фізичні, психічні, інтелектуальні й юридичні властивості. Передусім громадяни повинні бути правоздатними та дієздатними.

Цивільна правоздатність – це здатність людини бути носієм цивільних прав та обов'язків, здатність мати цивільні права і цивільні обов'язки. Всі громадяни незалежно від віку і стану здоров'я наділені цивільною правоздатністю. Вона означає здатність мати майно у власності або в користуванні, отримувати його у спадок або на інших законних підставах, обирати вид діяльності та місце проживання, бути стороною в договорах, мати авторські та винахідницькі права, право на недоторканість особистого життя, честь, гідність, ділову репутацію та ін.

Громадяни можуть мати й цивільні права, не передбачені в нормативно-правових актах, якщо вони не суперечать законам України та моральним засадам громадянського суспільства.

Правоздатність за обсягом однакова в усіх громадян, вона не залежить від статі, раси, національності, віросповідання, мови, освіти, місця проживання й інших обставин. Усі громадяни рівні перед цивільним законодавством. Правоздатність виникає з моменту народження громадянина і припиняється з його смертю. Жоден громадянин за життя не може бути позбавлений цивільної правоздатності. Вона може бути частково обмежена лише судом на певний термін у випадку покарання за вчинений злочин. Особа, позбавлена за вироком суду волі, втрачає право вільного вибору місця проживання, вільного вибору роду занять. Вона обмежується в праві користування своєю власністю тощо. У минулому цивільні кодекси багатьох країн передбачали можливість позбавлення людини всіх цивільних прав – цивільна смерть; у теперішній час такі норми не передбачені.

Однак наявність у громадянина лише однієї правоздатності ще не робить його повноцінним суб'єктом цивільного права. Мало володіти правами і нести обов'язки. Важливо також бути здатним здійснювати права, виконувати обов'язки, проводити необхідні для цього дії з прийняттям усієї повноти відповідальності за свою поведінку. Така здатність іменується цивільною дієздатністю, тобто здатністю громадянина своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки.

Зміст дієздатності громадян тісно пов'язаний зі змістом правоздатності. Можна сказати, що дієздатність – це надана громадянину законом змога реалізовувати свою правоздатність власними діями. За обсягом дієздатність поділяється на такі види: повна, мінімальна, часткова, обмежена, визнання громадянина недієздатним.

Повна дієздатність притаманна не всім. Її обсяг залежить від віку, стану психічного здоров'я, а за певних умов – від способу життя і поведінки особи. Повна дієздатність настає з досягненням повноліття, тобто 18 років. У такому віці

громадянин стає достатньо психічно і розумово зрілим, має певний життєвий досвід і може вчиняти будь-які правомірні дії.

Мінімальна дієздатність визнається за малолітніми особами, яким не виповнилося 14 років. Угоди за цих дітей укладають їх батьки або опікуни. Водночас у цьому віці діти вже можуть укладати дрібні побутові угоди. Це угоди, що задовольняють побутові потреби дитини, стосуються предметів, які мають невисоку вартість, відповідають інтересам дитини, її фізичному і духовному розвитку. Діти купують продукти, книжки, квитки в музеї і на виставки, отримують книжки в бібліотеці тощо. У цьому віці діти можуть здійснювати авторські права (опубліковувати свої вірші, музичні твори, малюнки тощо), вкладати кошти в кредитні установи. За шкоду (пошкодження або знищення чужого майна), заподіяну неповнолітніми, які не досягли 15 років, несуть відповідальність їхні батьки або опікуни. А також відшкодування перекладається на школу, лікарню, інтернат або іншу подібну установу, якщо в момент заподіяння шкоди дитина перебувала під її наглядом.

Часткова дієздатність настає у громадян віком від 15 до 18 років і містить такі елементи:

- право самостійно вчиняти дрібні побутові угоди;
- право самостійно розпоряджатися заробітком і стипендією;
- право самостійно здійснювати права автора на твори науки, літератури та мистецтва, об'єкти промислової власності або інші результати своєї творчої діяльності;
- право вкладати кошти в кредитні установи і розпоряджатися ними;
- право бути членами та засновниками громадських і кооперативних організацій відповідно до закону про такі організації та до їхніх статутів;
- право на володіння, користування і розпорядження майном трудового або селянського господарства, якщо неповнолітні є членами зазначених господарств;
- право розпоряджатися коштами, внесеними іншими особами на їхнє ім'я, за згодою батьків або піклувальників;

- право вчиняти будь-які інші угоди за умови згоди на ці угоди їхніх батьків або піклувальників; якщо неповнолітній мешкає з одним із батьків, згода на вчинення ним угоди має бути отримана від того з батьків, з ким він проживає.

За наявності достатніх підстав (наприклад, легковажне витрачання коштів у сім'ї, що перебуває в тяжкому матеріальному становищі, використання грошей на придбання спиртних напоїв) органи опіки і піклування або суд можуть обмежити неповнолітнього у праві самостійно розпоряджатися своєю заробітною платою (заробітком), стипендією. Неповнолітній віком від 15 до 18 років самостійно відповідає за заподіяну ним шкоду. Коли у неповнолітнього немає майна або заробітку, достатнього для відшкодування заподіяної ним шкоди, вона у відповідній частині має бути відшкодована його батьками або піклувальниками. Цей їхній обов'язок припиняється після досягнення ним повноліття, а також, якщо в нього до досягнення повноліття з'являється майно або заробіток, достатні для відшкодування шкоди.

Мотивом для обмеження громадянина в дієздатності (обмежена дієздатність) може бути зловживання спиртними напоями або наркотичними речовинами, що призводить сім'ю до скрутного матеріального становища. Обмеження вводиться за рішенням суду і зберігається доти, доки внаслідок припинення зловживання спиртним і наркотичними речовинами не буде відмінено судом. Упродовж усього часу, поки воно діє, громадянин, обмежений у дієздатності, може самостійно вчиняти лише дрібні побутові угоди. Інші угоди, в тому числі одержання заробітної плати, пенсії та інших прибутків, а також розпорядження ними, вимагають згоди спеціально призначеного для такої особи піклувальника. Забезпечуючи інтереси сім'ї алкоголіка чи наркомана, ці норми виконують важливу роль і в загальній справі боротьби з алкоголізмом та наркоманією.

Новий Цивільний кодекс передбачає право суду обмежити в дієздатності особу, якщо вона зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами і ставить не тільки сім'ю, а й себе чи інших осіб, яких за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище, а також у випадках, коли особа

страждає на психічний розлад здоров'я, який суттєво впливає на її здатність усвідомлювати значення дій або керувати ними.

Підставою для визнання громадянина недієздатним є душевна хвороба або ненормальність розумового розвитку (недоумство), унаслідок чого громадянин не здатний розуміти значення дій або керувати ними. Проте сам по собі факт душевної хвороби або недоумства, хоча й очевидний для оточення, ще не дає підстав вважати громадянина недієздатним. Недієздатність особи може визнати лише суд, причому із заявою до суду можуть звернутися лише члени сім'ї громадянина, прокурор, органи опіки і піклування, психіатрична лікувальна установа. Для розгляду такої справи вимагається висновок судово-психіатричної експертизи.

Отже, все зазначене – важлива гарантія особистих прав та інтересів громадянина. Над недієздатною особою встановлюється опікун, її позбавляють права на складання будь-яких угод. Це від її імені і в її інтересах робить опікун. У випадку одужання або значного поліпшення здоров'я громадянина, визнаного недієздатним, суд поновлює у дієздатності.

Регулювання цивільних відносин передбачає участь у них фізичної особи (громадянина). Однак часто мають місце ситуації, коли громадянин зникає і місце його перебування невідоме. Розшуки не дають позитивних наслідків. Тривала відсутність громадянина на місці його постійного мешкання робить правовідносини за його участю невизначеними, вимагає вжити відповідних заходів. У таких випадках постає необхідність визнати громадянина безвісно відсутнім, а потім оголосити його померлим. Визнання громадянина безвісно відсутнім відбувається лише за таких умов:

- на місці постійного проживання громадянин відсутній упродовж року;
- про місцезнаходження впродовж року на місці його постійного мешкання нічого невідомо;
- вжиті заходи для встановлення місця перебування цього громадянина не дали результатів.

Визнання громадянина безвісно відсутнім здійснюється в судовому порядку за місцем постійного проживання і призводить до таких правових наслідків:

- над його майном установлюється опіка;
- з майна, що належить безвісно відсутньому, видається утримання громадянам, яких безвісно відсутній зобов'язаний за законом утримувати. За рахунок цього ж майна задовольняється вимога зі сплати боргів за різними зобов'язаннями безвісно відсутнього;
- неповнолітні та повнолітні непрацездатні діти, непрацездатні батьки, дружина, незалежно від віку і працездатності, якщо вона доглядає за дітьми безвісно відсутнього, які не досягли восьми років, мають право вимагати призначення їм пенсії у зв'язку з визнанням годувальника безвісно відсутнім;
- чоловік або дружина безвісно відсутнього набувають права розірвати шлюб у спрощеному порядку через органи РАГСу;
- припиняються зобов'язання, тісно пов'язані з особою безвісно відсутнього громадянина.

Людина оголошується померлою в судовому порядку за таких умов:

- громадянин відсутній у місці постійного мешкання впродовж трьох років;
- якщо впродовж цього терміну на місці постійного проживання громадянина немає відомостей про місце його перебування;
- вжиті заходи для виявлення місцеперебування громадянина й одержання відомостей про нього не дали позитивних результатів.

Коли громадянин пропав безвісно за обставин, що загрожували смертю або дають підставу допускати його загибель від певного нещасного випадку (аварія літака, обвал у горах тощо), то трирічний строк скорочується до шести місяців. Громадянин, який пропав безвісно у зв'язку з воєнними діями, може бути оголошений судом таким, що помер, не раніше, як після закінчення двох років від дня припинення воєнних дій.

Днем смерті громадянина, оголошеного померлим, вважається день набуття законної сили рішенням суду або день його гаданої загибелі.

Правові наслідки оголошення особи такою, що померла, прирівнюються до правових наслідків, які настають у випадку смерті (відкриття спадщини, припинення шлюбу та ін.).

У цивільних правовідносинах беруть участь не тільки громадяни (фізичні особи), а й тисячі різноманітних соціальних структур. Це можуть бути державні, комунальні, кооперативні, приватні підприємства й організації, громадські об'єднання та ін. Однак такими вони стають лише за умови, що відповідають установленим у законі вимогам, тобто є юридичними особами. Відповідно до цивільного законодавства юридичними особами визнаються організації, які мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і виконувати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у судових органах.

Ознаки юридичної особи:

- наявність відокремленого майна. Кожна юридична особа має власне майно, що робить її економічно незалежною організацією. Майно юридичної особи відокремлено від майна держави, інших організацій, громадян, які утворюють колектив юридичної особи. Це майно може належати юридичній особі на правах власності або на інших законних підставах;
- організаційна єдність. Юридична особа – це певним чином організований колектив, колективне утворення, тобто організоване об'єднання працівників;
- у цивільних правовідносинах юридична особа виступає від власного імені. Кожна юридична особа має найменування (ім'я), печатку, може мати свої товарні та фірмові знаки й іншу символіку;
- юридична особа здатна нести самостійну майнову відповідальність;
- здатність бути позивачем або відповідачем у суді.

Юридичні особи наділені правоздатністю і дієздатністю, що виникають одночасно – з моменту державної реєстрації. Їхня

правоздатність, на відміну від правоздатності фізичних осіб, є спеціальною. Вона визначається характером діяльності юридичної особи, яка закріплюється в її статуті, положенні або засновницькому договорі. Вона не завжди однакова. Наприклад, правоздатність вищого закладу освіти не збігається з правоздатністю транспортного підприємства.

Юридична особа набуває цивільних прав і бере на себе цивільні обов'язки через органи, які діють відповідно до закону або установчих документів. У певних випадках вона може набувати цивільних прав і брати на себе цивільні обов'язки через своїх учасників, які повинні діяти в інтересах юридичної особи добросовісно і розумно.

Окремими видами діяльності (медична, фармацевтична, юридична, зовнішній туризм тощо), перелік яких визначається законом, юридична особа може займатися лише після одержання спеціального дозволу держави (ліцензії). Юридичні особи можуть мати свої філії та представництва. Філією вважаються відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза місцем її перебування, що здійснює всі функції юридичної особи або частину їх. Представництво – це відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза місцем її перебування, який здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи. Керівників філій і представництв призначає юридична особа. Вони діють на підставі виданої нею довіреності. Філії та представництва не є юридичними особами.

У певних випадках Україна як держава є також суб'єктом цивільних правовідносин. Цивільно-правовий статус держави має особливості:

- держава внаслідок прийняття законів установлює порядок цивільно-правових відносин;
- від імені держави діють спеціальні органи, уповноважені управляти і розпоряджатися державним майном (Уряд України, Фонд державного майна України, фінансові, банківські установи тощо);
- тільки держава може володіти і розпоряджатися речами, вилученими з цивільного обігу (бойова зброя, ядерні матеріали, предмети особливої культурно-історичної цінності тощо). Держава передусім

виступає суб'єктом правовідносин власності з приводу майна, яке не розділене між державними юридичними особами. У власність держави переходить конфісковане і реквізоване майно, незатребувані знахідки, безхазяйне майно (ст. 137, 138, 338, 335 ЦК України);

- держава бере участь у зобов'язальних правовідносинах, зокрема випускає облігації державної позики, а утримувачі їх вступають у відносини з державою.

Територіальні громади та Автономна республіка Крим.

Правовий статус територіальних громад:

1. Виключною компетенцією сільських, селищних, міських рад є прийняття рішень про випуск позик, про відчуження комунального майна, про приватизацію об'єктів права комунальної власності, про створення, ліквідацію, реорганізацію підприємств, установ, організацій комунальної власності відповідної територіальної громади.

2. Територіальна громада може отримувати у спадок і дар майно, може набувати права власності на безхазяйську річ, на знахідку, на безоглядну тварину.

3. Територіальні громади відповідають за своїми зобов'язаннями належним їм майном. Вони несуть субсидіарну майнову відповідальність за зобов'язаннями створених ними юридичних осіб, які перебувають на місцевому бюджеті і володіють майном по праву оперативного управління.

Об'єктом цивільних правовідносин є конкретні блага, з приводу яких суб'єкти вступають між собою в зазначені правові відносини.

Серед таких благ необхідно назвати матеріальні предмети та духовні цінності. До них, зокрема, належать: речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Речі – це всі предмети матеріального світу, що здатні задовольняти певні потреби людей і щодо яких можуть

виникати цивільні права та обов'язки. Вони складають матеріальну основу життєдіяльності суспільства.

До об'єктів цивільних правовідносин відносять і дії осіб, що мають правове значення (наприклад, дії з відшкодування заподіяних збитків) та відповідні послуги (скажімо, ремонт будинку, автомобіля). До них слід віднести також результати творчої діяльності, що охороняються законом (наукові, літературні та художні твори, відкриття й винаходи, промислові зразки товарні знаки тощо), інформація (документовані або публічно оголошені відомості про події та явища).

Одним з об'єктів цивільних правових відносин є особисті немайнові блага, до яких належать життя, здоров'я, честь, гідність, ім'я, ділова репутація, свобода та особиста недоторканність, сім'я тощо.

Особисті немайнові права – це блага, що не мають грошової чи будь-якої іншої майнової оцінки. Вони пов'язані з особою людини, не можуть передаватись і бути відчуженими.

Особисті немайнові права:

- утворюються в духовній сфері життя суспільства, не мають майнового змісту і не підлягають грошовій оцінці;
- мають особистий характер, їх неможливо відокремити від конкретної особи;
- мають абсолютний характер, тобто належать кожній особі.

До особистих немайнових прав належать: права на честь, гідність, ділову репутацію, права на ім'я, недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфних повідомлень, право на щоденники й іншу особисту документацію, права на власне зображення, недоторканість зовнішнього вигляду, таємницю особистого життя, зокрема адвокатську, медичну таємницю, таємницю здійснення нотаріальних і слідчих дій, вкладів у кредитні установи, особистого спілкування.

Виняткове значення мають право на життя, здоров'я й особисту свободу.

Захист цих невід'ємних особистих прав людини здійснює суд на підставі норм конституційного, цивільного,

кримінального, адміністративного, екологічного та інших галузей права України.

Честь – це соціально значуща суспільна позитивна оцінка особистості. Гідність – оцінка особою (самооцінка) своїх моральних, професійних та інших якостей. Ділова репутація – суспільна думка про фахові якості особи.

Зміст цивільних правовідносин складають суб'єктивне право та суб'єктивний обов'язок.

Суб'єктивне право – це вид і міра дозволеної поведінки уповноваженої особи, яка забезпечується виконанням обов'язків іншими суб'єктами і можливістю застосування до них державного примусу.

Суб'єктивне право характеризується єдністю трьох елементів:

1. Вид і міра можливої (дозволеної) поведінки, вибору варіанту поведінки в межах наданого суб'єктивного права, користування матеріальними і духовними благами на підставі існуючих відносин власності й товарообігу, тобто права на власні дії.

2. Право вимагати від інших осіб поведінки, яка забезпечує здійснення своєї діяльності, тобто право на чужі дії.

3. Право вимагати застосування засобів державного примусу до зобов'язальних осіб.

Суб'єктивне цивільне право може бути реалізоване як особисто, так і через інших осіб-представників.

Суб'єктивний цивільний обов'язок – це міра необхідної поведінки зобов'язальної особи для задоволення інтересів уповноваженої особи.

Залежно від характеру зв'язку між суб'єктивним правом і суб'єктивним обов'язком зобов'язана особа відіграє:

- активну роль, тобто виконує певні дії (передає майно, сплачує гроші тощо);
- пасивну роль, тобто у відносинах власності зобов'язана особа повинна утримуватися від посягання на право власності, не перешкоджати здійсненню власником своїх прав. Тут активною фігурою є власник.

3. Види цивільно-правових відносин

Цивільно-правові відносини поділяють:

1) за змістом:

– на майнові цивільно-правові відносини, спрямовані на задоволення майнових інтересів фізичних і юридичних осіб (наприклад, правовідносини власності, передача майна однією особою іншій у порядку спадкування);

– немайнові цивільно-правові відносини щодо задоволення особистих немайнових інтересів учасників цих відносин (наприклад, авторські правовідносини, право на особисте життя та його таємницю, право на індивідуальність);

2) за зв'язком учасників відносин:

– абсолютні, тобто цивільно-правові відносини, за яких уповноваженому суб'єктові протистоїть як зобов'язаний суб'єкт невизначене коло осіб (правовідносини власності, авторства тощо);

– відносні цивільно-правові відносини, за яких уповноваженому суб'єктові протистоїть конкретно визначена особа, яка повинна виконати для уповноваженого суб'єкта певні дії (приміром, у разі купівлі-продажу, зберігання, поставки тощо);

– загально-регулятивні – відображають зв'язок кожного з кожним. Наприклад, цивільно-правові відносини, пов'язані зі здійсненням права на здоров'я, на здорове навколишнє середовище, є загально регулятивними;

3) залежно від структури:

– прості цивільно-правові відносини, за яких одній стороні належить тільки право, а іншій – тільки обов'язок (скажімо, правовідносини, що виникають з договору позики);

– складні цивільно-правові відносини, за яких дві сторони мають як права, так і обов'язки (наприклад, відносини, що виникають з договору купівлі-продажу);

4) за характером нормативного спрямування:

– на регулятивні цивільно-правові відносини, в основу яких покладено дію цивільно-правових норм, спрямованих на регулювання майнових і особистих немайнових відносин між їх учасниками;

– охоронні цивільно-правові відносини, що виникають унаслідок порушення цивільних прав одного із суб'єктів цих відносин і спрямовані на їх відновлення. Охоронні правовідносини є формою усунення наслідків правопорушення, поновлення нормального правового й економічного або особистого становища.

5) *залежно від об'єкта:*

– речові правовідносини, об'єктом яких є речі, майно. До них належать відносини власності;

– зобов'язальні правовідносини, об'єктом яких є дії.

4. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин

Підставою виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин є юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, з якими нормами цивільного законодавства пов'язують настання правових наслідків. Тому юридичні факти виступають як проміжна ланка між правовою нормою і цивільними правовідносинами. Юридичними фактами можуть бути різні життєві обставини, що належать як до сфери природи (народження і смерть особи, перебіг часу), так і до соціальної сфери життя (дії і вчинки людей, адміністративні акти, рішення суду тощо).

Однак не кожна життєва обставина є юридичними фактом, а лише та, з якою норми цивільного права пов'язують настання правових наслідків. Так, наприклад, досягнення 18-річного віку само по собі не викликає будь-яких правових наслідків. Але законодавство пов'язує з досягненням цього віку виникнення цивільної дієздатності. Таким чином можна зробити висновок, що *юридичний факт характеризується двома чинниками:*

– наявність явищ зовнішнього світу (життєві обставини);

– визнання їх державою юридичними фактами.

Підставою цивільних правовідносин може бути одиничний юридичний факт. Так, для встановлення зобов'язання підряду достатньо укласти договір між підрядником і замовником. Такі обставини називаються

простими юридичними фактами. Однак виникнення деяких цивільних правовідносин може бути зумовлено сукупністю юридичних фактів, що називається складним юридичним фактом або юридичним складом. Кожний з юридичних фактів, що входить до юридичного складу, може мати самостійне значення. Але даний правовий наслідок може викликати тільки юридичний склад у цілому, увесь комплекс фактів.

Класифікація юридичних фактів.

Традиційно юридичні факти поділяють за ознаками залежності від волі суб'єктів на події та дії.

Події – обставини, перебіг яких не залежить від волі людини (стихійне лихо, народження і смерть людини тощо), тобто явища реальної дійсності, що відбуваються незалежно від волі особи. Залежно від того, зумовлене виникнення події волею людини чи ні, їх поділяють на:

- *абсолютні* – такі явища, виникнення і розвиток яких не пов'язаний з вольовою діяльністю суб'єктів. До них належать стихійні лиха (повінь, землетрус, снігові замети, інші природні явища), перебіг часу;
- *відносні* – явища, які виникають за волею суб'єктів, але розвиваються і проходять незалежно від їх волі. Наприклад, настання смерті внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень.

Дії – обставини, що відбуваються за волею суб'єктів – фізичних чи юридичних осіб. До них належить більшість юридичних фактів (укладення договору, виконання зобов'язань, створення твору, прийняття спадщини тощо). Дії поділяються на:

- *неправомірні* – це дії, які порушують положення законів, інших нормативних актів і принципів права. До неправомірних дій, що породжують цивільні правовідносини, можна віднести: завдання шкоди, порушення договірних зобов'язань, дії, що порушують виключні права авторів творів науки. Наслідком здійснення неправомірних дій є настання цивільно-правової відповідальності. Неправомірні дії можна поділити на *цивільні правопорушення* і *злочини*. Останні тягнуть за собою кримінальне покарання. Але у

цивільному порядку породжують обов'язки відшкодування шкоди, заподіяної особі або майну.

— *правомірні* — дії, що відповідають вимогам законів, інших правових актів та принципів права. Поділяються на *юридичні акти* та *юридичні вчинки*. Юридичні акти — правомірні дії суб'єктів, метою яких є виникнення, зміна або припинення цивільних правовідносин, тобто спрямовані на досягнення правових наслідків. До юридичних актів належать угоди, адміністративні акти, рішення суду. Угоди — вольові дії юридичної чи фізичної особи, спрямовані на досягнення певного результату. Адміністративні акти завжди здійснюються з наміром спричинити відповідні наслідки і приймаються суб'єктами адміністративного права. Судові ж рішення встановлюють цивільні права та обов'язки. Юридичні вчинки — це правомірні дії суб'єктів цивільних правовідносин, з якими закон пов'язує певні юридичні наслідки незалежно від того, чи була у суб'єктів мета досягти того чи іншого правового результату (авторські правовідносини). Залежно від наслідків, спричинених юридичними фактами, їх поділяють на:

Правостворюючі — факти, з якими пов'язують виникнення цивільних прав та обов'язків (написання картини, будівництво будинку).

Правозмінюючі — юридичні факти, настання яких тягне за собою зміну цивільних правовідносин.

Правоприпиняючі — факти, з настанням яких цивільне законодавство пов'язує припинення цивільних правовідносин (виконання боргу за зобов'язанням, смерть громадянина).

Правовідновлюючі — факти, з настанням яких цивільне законодавство пов'язує відновлення прав та обов'язків, які суб'єкт втратив раніше.

Тема 3. Угоди (правочини)

1. Поняття та види угод (правочинів).
2. Умови дійсності правочинів.

3. Наслідки вчинення правочину з порушенням вимог закону.
4. Недійсність окремих видів правочинів.

Основні поняття: правочини, види правочинів, зміст і форма правочинів, нікчемні правочини, оспорювані правочини.

1. Поняття та види угод (правочинів)

Правочини (угоди) є найпоширенішими юридичними фактами. Вони слугують правовою формою, що сприяє забезпеченню культурно-побутових потреб громадян, функціонуванню економіки.

У кодексі правочинам присвячена глава 16 „Загальні положення про правочини, правові наслідки недодержання сторонами при укладені правочинів вимог закону”. Правочин є таким юридичним фактом, що має специфічні ознаки:

- їм притаманне правомірне вольове вчинення особою, що має належний статус суб'єкта цивільного права, юридичних дій, спрямованих на свідоме створення конкретного цивільного правового результату для себе чи іншої особи;
- він не повинен порушувати відповідні вимоги закону, спеціальні законодавчі заборони;
- суб'єктом правочину може бути будь-який суб'єкт цивільного права, що має достатню правоздатність та дієздатність.

Види правочинів:

1. *Односторонніми* вважаються: видача довіреності, прийняття чи збереження зробленої речі, повідомлення одним співвласником інших співвласників про продаж своєї частки, пропозиція про продаж майна, публічна обіцянка винагороди за винайдення загубленої речі, публічне оголошення конкурсу, прийняття спадщини чи відмова від неї. Таким чином, правочин є одностороннім у тому разі, коли до виникнення цивільних прав і обов'язків призводить волевиявлення одного суб'єкта.

2. *Двосторонніми* є такі правочини, яким притаманна наявність взаємоузгодженого волевиявлення двох осіб,

спрямованого на виникнення єдиного правового результату, покликаного забезпечити реалізацію обопільної або самостійної мети кожної особи. Наприклад, купівля-продаж. Усі двосторонні правочини є договорами.

3. *Багатосторонніми* вважаються ті правочини (угоди), що укладені при волевиявленні трьох або більше осіб. Усі багатосторонні правочини є договорами. Найпоширенішими є правочини (договори) про спільну діяльність.

Поділ правочинів на види можна здійснити і за іншими правовим ознаками:

Оплатні – це двосторонні або багатосторонні правочини, в яких кожна зі сторін зобов'язана надати одна одній певне майнове благо. Преважна частина правочинів-договорів є оплатними (договори купівлі-продажу, поставки, обміни, майнового найму).

Безоплатні – це ті правочини, в яких хоча і передбачається перехід від однієї сторони до іншої майнового блага, але не супроводжується передачею зустрічного майнового блага (договори дарування, безоплатного користування майном).

Залежно від способу завершення укладення правочинів вони поділяються на:

Консенсуальні – це правочини, які вважаються укладеними з моменту досягнення згоди щодо усіх істотних моментів умов договору, необхідних для того чи іншого конкретного правочину. Визнання правочину консенсуальним надає стороні право вимагати від іншої сторони обумовлених домовленістю дій.

Реальні – правочини, які вважаються укладеними, якщо було вчинено також певну фактичну дію, спрямовану на виконання стороною свого договірної зобов'язання (передати річ, сплатити грошову суму). Наприклад, договір дарування, позики.

За підставою (метою досягнення юридичного результату) укладення правочинів вони поділяються на:

Казуальні – правочини, в яких безпосередньо визначена підстава їх укладення, обумовлена наміром (метою) досягти

конкретного юридичного результату: придбати майно, одержати позику. Переважна частина правочинів є казуальними.

Абстрактні – правочини, що зберігають юридичну силу тоді, коли підстава їх укладання взагалі відсутня, або коли вона не є обов'язковою (вексель, банківська гарантія тощо).

2. Умови дійсності правочинів

Норма ст. 203 ЦК України закріплює основні вимоги, дотримання яких необхідне для набрання юридичної сили правочином. Тобто зміст правочину не повинен суперечити ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства.

Будь-який правочин має набути чинності. Для цього він повинен відповідати вимогам, установленим законом. У ст. 203 ЦК України перераховані лише загальні умови чинності правочину, які стосуються правомірності його змісту, дієздатності осіб, волевиявленні сторін, форми правочину, що укладається, реальності передбачуваних правових наслідків.

Зміст правочину, насамперед, не повинен суперечити вимогам як ЦК України, так і іншим актам цивільного законодавства, наприклад законам України „Про власність”, „Про підприємства”, а також іншим нормативно-правовим актам, прийнятим на основі Конституції України.

Дієздатність осіб. Здійснювати правочини мають право суб'єкти цивільного права. Таке право становить елемент їх правового статусу. Як відомо, дієздатність фізичних осіб настає з 18 років. Дієздатність юридичних осіб у певних сферах підприємницької діяльності виникає лише після отримання в установленому порядку відповідної ліцензії. Дієздатність юридичних осіб може обмежуватися законом або засновниками підприємств відповідно до установчих документів. Відсутність в учасника правочину достатньої дієздатності може перешкоджати настанню за правочином очікуваного правового результату, у тому числі, призвести до визнання його недійсним.

Волевиявлення сторін.

Будь-який правочин реалізується суб'єктом через його відповідне зовнішнє волевиявлення. Однак форма зовнішнього

волевиявлення може виявитися неадекватною внутрішній волі суб'єкта правочину внаслідок неправомірних дій контрагента чи третіх осіб, унаслідок юридично значимої помилки у сприйнятті суб'єктом правочину його очікуваного юридичного результату. За таких обставин дії особи не можуть об'єктивно відображати внутрішню волю суб'єкта цивільних правовідносин досягти бажаного результату. Тому ч. 3 ст. 203 ЦК України передбачає, що волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі. Правові наслідки недотримання цієї вимоги закону передбачені ст. 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235 ЦК.

Форма правочину. Закон передбачає вчинення правочину в усній чи письмовій формі (ст. 206 ЦК України). Окремі правочини, здійснювані в письмовій формі, потребують нотаріального забезпечення, а також спеціальної державної реєстрації. У тих випадках, коли закон не передбачає обов'язковості певної форми, сторони можуть її обирати на власний розсуд. Вимоги закону про необхідність вчинення правочинів у певні форми спрямовані сприяти фіксуванню волевиявлення суб'єкта правочину, що врешті, у разі судового розгляду, забезпечить доказовість реального існування між сторонами відповідного правовідношення та реальність їх взаємних прав і обов'язків. Форма правочинів визначається ЦК України (ст. 205, 206, 207, 208, 209) та іншими законодавчими актами, зокрема, Земельним кодексом, Сімейними кодексом, законами про приватизацію державного майна. Правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину встановлені статтями 218 – 220 ЦК України .

Передбачено коло правочинів, що можуть вчинятися в усній формі. Це правочини, які виконуються сторонами в повному обсязі у момент їх вчинення (укладення). Це правило також стосується правочинів фізичних осіб з юридичними та правочинів фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Але ЦК України встановлюється правило про те, що особа, яка оплатила товар, повинна отримати документ, що підтверджує поставку та суму платежу (чек, квитанція, ордер, розписка тощо). Однак наведене правило не

застосовується до правочинів, що потребують обов'язкового нотаріального посвідчення, державної реєстрації, обов'язкового письмового оформлення під страхом їх недійсності.

У ст. 207 ЦК України визначені вимоги до письмової форми, розкривається поняття письмової форми правочину, який виявляється у конкретних способах її об'єктивного вираження належними учасниками правочину. Письмовою формою оформлення правочину буде вважатися таке оформлення правочину, яке забезпечує фіксацію змісту правочину в одному документі (довіреності, заповіті, договорі) або в кількох документах (довідка-рахунок на придбання в магазині автомобіля та касовий чек про оплату його вартості), у листах, телеграмах, якими обмінювалися учасники правочину. Воля сторін на укладення правочину може бути виражена також за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку, але за умови наявності достатніх ознак їх приналежності стороні правочину.

Для письмового правочину недостатньо викласти зміст правочину у відповідному документі з дотриманням існуючих правил, сформульований текст обов'язково має бути підписаний стороною або сторонами. Під писанням слід розуміти скріплення тексту оригінальною ознакою, притаманною лише даній особі. Спеціальні вимоги встановлюються до правочинів, підписаних юридичною особою. Вони мають бути підписані особами, уповноваженими на це установчими документами (Головою правління, президентом, директором тощо), довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства, та скріплюються печаткою. Для правочину, вчинюваного фізичною особою чи громадянином-підприємцем, достатньо їх особистого підпису. У ЦК України визначені умови вчинення письмових правочинів фізичними особами, які внаслідок хвороби або фізичної вади не можуть підписатися власноручно. У таких випадках на прохання особи, яка не може вчинити підпис, письмовий правочин може підписати у її присутності визначена нею інша особа. При цьому підпис засвідчується нотаріусом або відповідною посадовою особою.

У ст. 208 ЦК України визначаються випадки, за яких укладення правочинів потребує обов'язково письмової форми:

- правочини між юридичними особами, незалежно від виду правочину та сфери його застосування, а також незалежно від організаційно-правової форми юридичної особи та форми власності;
- правочини між фізичною та юридичною особою, за винятком правочинів, зазначених у ст. 206 ЦК України (правочини усної форми);
- правочини між фізичними особами на суму понад 20 розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян, за винятком випадків правочинів ст. 206 ЦК України (усна форма);
- правочини щодо забезпечення виконання зобов'язання (ст. 547 ЦК України);
- договори дарування майнового права, дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, дарування речей, які мають особливу цінність (ст. 719 ЦК України);
- договір ренти (ст. 732 ЦК України);
- договори найму транспортних засобів між юридичними особами (ст. 799 ЦК України);
- договір найму житла (ст. 811 ЦК України);
- певні види договору зберігання (ст. 937 ЦК України);
- договори позики на суму понад 10 розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян (ст. 1047 ЦК України);
- договори страхування (ст. 981 ЦК України);
- договори управління рухомим майном (ст. 1031 ЦК України).

Другою письмовою формою є так звана нотаріальна форма. Нотаріальне посвідчення правочину, вчиненого у письмовій формі, необхідне лише тоді, коли це прямо передбачено законом або домовленістю сторін (ст. 209 ЦК України). Випадки нотаріального посвідчення передбачені ЦК України і окремими законами:

- договір застави нерухомого майна (ст. 577 ЦК України);

- договір купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна (ст. 657 ЦК України);
- договори дарування нерухомості та дарування валютних цінностей на суму, що перевищує 50-ти кратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (ст. 719 ЦК України);
- договорів найму житлового будинку більше, ніж на рік (ст. 793 ЦК України);
- договір найму транспортних засобів за участю фізичної особи (ст. 799 ЦК України);
- договір управління нерухомим майном (ст. 1031 ЦК України);
- заповіт (ст. 1247);
- договір купівлі-продажу об'єктів приватизації (Закон України „Про приватизацію державного майна”);
- договір оренди земельних ділянок (ЗУ „Про оренду землі”);
- шлюбний договір (ст. 95 Сімейного кодексу України).

Реальність передбачуваних правових наслідків. Оскільки правочин є дією особи, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, то завідомо на момент вчинення правочину об'єктивна неможливість настання правового результату не породжує відповідно у сторін тих чи інших прав та обов'язків. Однак не є такими правочини, за якими реальність настання правових наслідків поставлена у залежність від поведінки учасників чи інших обставин: договір поставки, що буде здійсненна в майбутньому).

Необхідно згадати про місце вчинення правочину. Місцем вчинення одностороннього правочину є місце вираження волі сторони. Місце вчинення правочину може мати певний вплив на порядок вчинення правочину, що залежить від кількості сторін правочину. Одними з односторонніх правочинів є заповіт, довіреність, банківська гарантія, тому місцем здійснення правочинів є місце створення заповіту, місце нотаріального посвідчення, місце видачі банківської гарантії. Місце вчинення дво- або багатостороннього правочину встановлюється відповідно до ст. 647 ЦК України – договір

вважається укладеним у місці проживання фізичної особи або за місцем знаходження юридичної особи, що запропонувала пропозицію укласти угоду.

3. Наслідки вчинення правочину з порушенням вимог закону

У ст. 215 ЦК України визначаються загально правові засади визнання недійсним правочину. Підставою для визнання правочину недійсним ЦК України називає факт недодержання однією чи всіма сторонами вимог щодо змісту, волевиявлення учасника правочину, настання реальних правових наслідків правочину, недопустимості порушення правочину, вчинюваного батьками щодо інтересів малих дітей. Крім того, недійсність правочину може встановлюватися за ті чи інші порушення закону.

За ступенем недійсності правочину всі правочини поділяються на абсолютно недійсні з моменту їх вчинення (нікчемні) та відносно недійсні (оспорювані), які можуть бути визнанні недійсними за певних умов.

Неправомірними мають вважатися такі правочини, які за своїм змістом, формою чи іншими елементами визнаються законом в імперативній формі недійсними з моменту їх вчинення, так звані *нікчемні правочини*. Сторони такого правочину не зобов'язані виконувати його умови, причому і тоді, коли він судом не визначений недійсним. Нікчемними правочинами є правочини, які:

- укладені з недодержанням обов'язкової письмової форми, якщо недійсність прямо передбачена законом щодо забезпечення зобов'язань, вчиненні без додержання письмової форми (ст. 547 ЦК України);
- вчинені з порушенням вимог закону про нотаріальне забезпечення (ст. 220 ЦК України);
- укладені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без належного схвалення (ст. 221 ЦК України);
- укладені недієздатною особою (ст. 226 ЦК України);

- вчинені без дозволу органу опіки і піклування (ст. 224 ЦК України);
- та ті, що порушують публічний порядок.

Будуть вважатися неправомірними й ті правочини, недійсність яких установлюється судом на вимогу заінтересованої особи в установлених законом випадках, так звані *оспорювані правочини*. До них належать переважно правочини з дефектами волі та волевиявлення його суб'єктів. Це правочини вчинені:

- неповнолітньою особою за межами її цивільної правоздатності без згоди батьків, піклувальника (ст. 222 ЦК України);
- під впливом помилок (ст. 229 ЦК України);
- під впливом тяжкої обставини (ст. 223 ЦК України).

Загальним правилом недійсності правочинів є те, що недійсний правочин не створює для сторін чи інших осіб правових наслідків. Сторони не зобов'язані виконувати передбачені таким правочином умови, одна сторона недійсного правочину може відхилити вимоги іншої сторони щодо вчинення певних дій.

Вчинення недійсного правочину може призвести до заподіяння збитків та моральної шкоди другій стороні або третій особі. ЦК України передбачає, що відшкодування збитків і моральної шкоди здійснюється винною стороною.

4. Недійсність окремих видів правочинів

На підставі недійсності елемента недійсні правочини можуть бути згруповані залежно від того, який елемент виявився дефектним. Таким чином, недійсні правочини можна поділити на такі групи:

1. *Правочини з недоліками суб'єктного складу*. Вони поділяються на дві основні групи: правочини, пов'язані з дієздатністю громадян та правочини, пов'язані зі спеціальними повноваженнями юридичних осіб.

2. *Недійсність правочинів, сторонами яких є громадяни*, ґрунтується на тих самих критеріях, що і загальні правила виникнення дієздатності, а саме: вік та психічне ставлення до

вчинених дій. За цими критеріями у ЦК України сформульовані такі склади недійсних правочинів:

– правочини, вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; малолітні особи (до 14 років) мають право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної діяльності. Наслідком правочину є визнання його нікчемним. Особа з повною дієздатністю повинна повернути все, отримане за таким правочином, батькам або опікунам малолітнього. Якщо обома сторонами є малолітні особи, закон зобов'язує саме їх повернути все одержане за цим правочином. Лише в разі неможливості повернення майна в натурі, відшкодування його вартості проводиться батьками або усиновителями.

– правочини, вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; неповнолітні особи (14 – 16 років) мають часткову дієздатність, що означає, що все вони вчиняють самі, але за згодою батьків. Наслідком визнання правочину недійсними є покладення зобов'язання повернути другій стороні все, одержане за цим правочином в натурі. У разі неможливості повернення одержаного в натурі його вартість повинні відшкодувати сама неповнолітня особа або його батьки чи опікуни.

– правочини, вчинені фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена; правочини вчинені недієздатною особою. Ці правочини визнаються нікчемними. Наслідком цього є зобов'язання повернути один одному все одержане за таким правочином або відшкодувати його вартість.

3. Недійсні правочини, пов'язані зі спеціальними повноваженнями юридичних осіб. Ст. 227 ЦК України встановлює, що правочин юридичної особи, вчинений нею без відповідної ліцензії, може бути визнаний судом недійсним. Коло

видів діяльності, на здійснення яких необхідно отримати ліцензії, визначені ЗУ:

- „Про ліцензування окремих видів підприємницької діяльності”;
- „Про підприємництво”;
- „Про страхування”;
- „Про нафту і газ” тощо.

До недійсного правочину застосовується двостороння реституція. Крім того, якщо юридична особа вчинила такий правочин навмисно, увівши в оману другу сторону, то вона повинна відшкодувати їй моральну шкоду, завдану таким правочином.

4. *Правочини з недоліками у формуванні волі.* Їх можна поділити на дві основні групи:

а) правочини, які вчинені без внутрішньої волі особи на вчинення правочину. Без внутрішньої волі вчиняються правочини:

- під впливом насильства. Правочини належать до оспорюваних. Винна особа, яка застосувала насильство, зобов’язана відшкодувати збитки у подвійному розмірі, а також моральну шкоду;
- у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною. Наслідками такого правочину є вимагання від представника та другої сторони солідарного відшкодування збитків та моральної шкоди, що завдані йому у зв’язку з учиненням такого правочину;
- вчинені дієздатною особою, яка у момент вчинення не усвідомлювала значення своїх дій. Це оспорюваний правочин. Позов про визнання його недійсним може бути поданий самою особою, яка його вчинила, або іншими особами, права яких порушені. Наслідком визнання правочину недійсними є покладення зобов’язання повернути другій стороні все одержане за цим правочином в натурі;

б) правочини, в яких внутрішня воля сформована невірно. Це правочини, де формування волі відбувалося під

впливом обставин, які спотворили справжню волю особи:

- помилка – це неправильне сприйняття особою фактичних обставин правочину, що вплинуло на її волевиявлення, за відсутності якого можна було б вважати, що правочин не був вчинений. Так, недійсними визнаються правочини купівлі-продажу у зв'язку з виявленням у них після виконання правочину суттєвих дефектів. Правочин, укладений унаслідок помилки, належить до оспорюваних. Основним наслідком визнання недійсним правочину є двостороння реституція – повернення сторін до первісного стану. Але якщо особа помилилася внаслідок власного недбальства, то, в разі визнання правочину недійсним, вона повинна відшкодувати другій стороні завдані їй збитки;
- обман – навмисне введення в оману однією стороною правочину іншої сторони з метою вчинення правочину. Обман може стосуватися як обставин самого правочину (природи правочину, прав та обов'язків сторін, властивостей та якостей речей), так і обставин, які знаходяться за межами правочину (мотив, мета правочину тощо);
- правочин під впливом тяжкої обставини – характеризується такими ознаками: особа вчиняє правочин на вкрай не вигідних для себе умовах; особа вчиняє такий правочин під впливом тяжкої для неї обставини або її близьких; особа усвідомлює, що вчиняє правочин на вкрай не вигідних для себе умовах, але вимушена це робити під впливом тяжкої обставини. Закон покладає на недобросовісного контрагента відповідальність у вигляді відшкодування другій стороні збитків і моральної шкоди.

5. Недійсність правочинів унаслідок недотримання форми. Залежить від того, яка форма правочину встановлена законом або домовленістю сторін для того чи іншого правочину. Порядок форми правочину може виражатися у недодержанні простої письмової форми правочину; недодержанні нотаріальної

форми одно- або двосторонніх правочинів; неотримуванні дозволу органу опіки та піклування на вчинення правочину.

б. Правочини з недоліками змісту. Це правочини, зміст яких суперечить вимогам законів, інших нормативних актів або основам правопорядку, а саме:

– правочини, що порушують публічний порядок (ст. 228 ЦК України): правочини, спрямовані на порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина, правочини, спрямовані на знищення, пошкодження майна суб'єктів цивільного права;

– фіктивні правочини (ст. 234 ЦК України) – це правочини, що вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином;

– удавані правочини (ст. 235 ЦК України) – це правочини, які вчинені сторонами для приховування іншого правочину, який вони насправді вчинили.

Тема 4. Право власності

1. Загальне поняття власності і права власності.
2. Загальні умови виникнення права приватної власності у громадян.
3. Об'єкти права приватної власності громадян.

Основні поняття: право власності, форми права власності в Україні, право володіння, право користування, право розпорядження, умови набуття права власності, об'єкти приватної власності громадян, об'єкти вилучені з вільного цивільного обігу.

1. Загальне поняття власності і права власності

У найбільш узагальненій формі поняття **власність** можна визначити як *відносини між людьми з приводу привласнення матеріальних благ та встановлення влади над ними, належності їх конкретній особі*. Саме власність є умовою функціонування організованого виробництва в межах загального комплексу виробничих відносин, а відтак і їх

головною складовою частиною. Роль економічних відносин власності полягає в закріпленні стану приналежності матеріальних благ індивідам, віддзеркалюючи статичний момент того чи іншого способу суспільного виробництва.

Економічні відносини власності включають наступні визначальні стадії їх реалізації:

а) заволодіння багатствами природи та створення нових матеріальних благ;

б) розподіл матеріальних благ між членами суспільства та їх колективами;

в) виробниче та особисте споживання матеріальних благ. Зазначені стадії економічних відносин здійснюються безпосередньо учасниками (суб'єктами) цих відносин, які мають бути наділені для цього відповідними повноваженнями, а саме – повноваженнями „господаря” (власника).

Правове врегулювання економічних відносин власності породжує утворення *права власності*, за допомогою якого утверджується панування власника над належними йому речами та його повноваження по *володінню, користуванню та розпорядженню* цими речами. Перераховані повноваження власника є для нього найбільш значимими і в своїй сукупності складають зміст економічних відносин власності. Право власності регулює лише статику майнових відносин власності, тобто визначає стан приналежності матеріальних благ індивідам.

У цивільно-правовій науці право власності має два значення: в *об'єктивному* і *суб'єктивному* розумінні. *Право власності в об'єктивному розумінні* – це сукупність правових норм, які встановлюють і охороняють приналежність матеріальних благ конкретним суб'єктам (в тому числі визначають підстави та умови виникнення і припинення у них такого права щодо цих благ). Подібна сукупність норм у цілому утворює цивільно-правовий інститут *права власності*. Варто, однак, зауважити, що норми інституту права власності містяться як в цивільному законодавстві, так і в інших галузях законодавства (конституційному, земельному, пенсійному, сімейному та ін.). Тому є всі підстави такий правовий інститут вважати комплексним (багатогалузевим) інститутом права. Ним

регулюються, як правило, лише ті відносини власності, які набувають форму товарно-грошових відносин. Інші ж майнові відносини щодо власності є предметом регулювання чи захисту інших галузей права (кримінального, адміністративного та ін.). Деякі автори певну частину таких норм схильні розглядати як складові частини загально правового, комплексного інституту права власності. Така думка, безперечно, має право на існування, хоча й вимагає ще свого глибокого та всебічного обґрунтування. До інституту права власності мають відноситися ті норми, які:

а) установлюють приналежність матеріальних благ власнику;

б) установлюють підстави та умови виникнення у суб'єктів права власності;

в) визначають обсяг повноважень власника по володінню, користуванню та розпорядженню матеріальними благами;

г) установлюють підстави та умови припинення права власності на приналежні суб'єкту матеріальні блага;

д) установлюють правові засоби захисту (охорони) прав власника.

Право власності в суб'єктивному значенні – це передбачене і гарантоване законом право конкретного суб'єкта-власника (громадянина, колективної структури, держави) здійснювати володіння, користування, розпорядження та інші можливі правомочності щодо належного йому майна на свій розсуд і з будь-якою метою, якщо інше не передбачено законом. Таким чином, суб'єктивне право власності, як і будь-яке інше суб'єктивне право, означає міру можливої поведінки уповноваженої особи (власника) щодо належного їй майна.

Суб'єктивне право власності – не абстракція. Воно характеризується своїм конкретним наповнювальним змістом. Загальноприйнято, що його зміст становлять правомочності власника: володіння, користування та розпорядження належним йому майном.

Кожна з правомочностей має своє призначення. Так, *володіння* означає юридично забезпечену можливість власнику

мати майно у своєму віданні, у сфері свого фактичного господарського впливу.

При цьому йдеться про господарче панування над річчю, що зовсім не потребує, щоб власник знаходився з нею у безпосередньому контакті. Наприклад, їдучи в тривале відрядження, власник продовжує залишатися власником речей, що знаходяться в його квартирі. Володіння річчю може бути незаконними. Законним називається володіння, що спирається на якусь правову основу, тобто на юридичний титул володіння. Законне володіння часто іменують титульним. Незаконне володіння на правовому основу не спирається, а тому є безтитульним. Речі, за загальним правилом, знаходяться у володінні тих, хто має те або інше право на володіння ними. Зазначена обставина дозволяє при розгляді суперечок із приводу речі виходити з презумпції законності фактичного володіння. Іншими словами, той, у кого знаходиться річ, має право на володіння нею, поки недоведене зворотне. Незаконні власники у свою чергу підрозділяються на добросовісних і недобросовісних. Власник добросовісний, якщо він не знав і не повинен був знати про незаконність свого володіння. Власник недобросовісний, якщо він про це знав або повинен був знати.

Користування – це закріплена юридично можливість господарського використання майна та вилучення з нього корисних властивостей власником чи уповноваженими ним особами. Правомочність користування звичайно спирається на правомочність володіння. Але іноді можна користуватися річчю, і не володіючи нею. Наприклад, прокат речей.

Розпорядження – це юридично закріплена можливість власника самостійно вирішувати долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни його статуту призначення.

Отже, правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна. Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути

позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, установлених законом. Примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, установлених законом, та за умови попереднього й повного відшкодування їх вартості, крім випадків, установлених частиною другою ст. 353 ЦК України.

Форми власності в Україні:

1. Право власності українського народу.

Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, установлених Конституцією України. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону (ст. 324 ЦК України).

2. Право приватної власності.

Суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати. Склад, кількість та вартість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими. Законом може бути встановлено обмеження розміру земельної ділянки, яка може бути у власності фізичної та юридичної особи (ст. 325 ЦК України).

3. Право державної власності.

У державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна. Від імені та в інтересах держави Україна право власності здійснюють відповідно органи державної влади (ст. 326 ЦК України).

4. Право комунальної власності.

У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють

безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування (ст. 327 ЦК України).

2. Загальні умови виникнення права приватної власності у громадян

Для виникнення у громадян права приватної власності на те чи інше майно необхідні певні юридичні факти, які в правовому значенні виступають як юридична підстава виникнення права власності. Значна частина юридичних фактів може служити юридичною підставою як виникнення права власності, так і його припинення. Наприклад, укладення договору купівлі-продажу тягне за собою припинення права власності у продавця і одночасне виникнення його в покупця.

Умови набуття права власності:

1. Набуття права власності на новостворене майно.
2. Набуття права власності на перероблену річ.
3. Привласнення загальнодоступних дарів природи.
4. Набуття права власності за договором.
5. Набуття права власності на безхазяйну річ.
6. Набуття права власності на рухому річ, від якої власник відновився.
7. Набуття права власності на знахідку.
8. Набуття права власності на бездоглядну домашню тварину.
9. Набуття права власності на скарб.
10. Набуття права власності у разі приватизації державного майна та майна, що є в комунальній власності.

3. Об'єкти права приватної власності громадян

У приватній власності громадян можуть бути будь-які об'єкти особисто-споживчого та виробничого призначення, результати інтелектуальної праці, якщо інше не передбачено законом. Фактично у власності громадян може бути те ж майно, що у власності юридичних осіб, за певними винятками. Однак використання цього майна у підприємницькій діяльності

можливе з дотриманням спеціальних правил про підприємництво. За чинним законодавством України склад і кількість майна, що може бути у приватній власності громадян, може бути обмежена лише законом.

Як випливає зі змісту ст.9 Закону України „Про власність”, не можуть бути у власності окремих громадян об’єкти права виключної власності народу України, до яких належать земля (за винятком земельних ділянок певного розміру), надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Кожна держава вправі визначити об’єкти, які з міркувань державної безпеки або інших підстав, не повинні знаходитися у власності тих чи інших суб’єктів правовідносин або мають набуватися з дотриманням спеціальних правил. Тому, Постановою Верховної Ради України від 17 червня 1991 р. „Про право власності на окремі види майна” (з наступними змінами і доповненнями від 22 квітня 1993 р., 15 липня 1994 р., 24 січня 1995 р.) було затверджено „Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об’єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України” та „ Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна”, викладені відповідно в додатках № 1 і № 2. До такого Переліку входять:

1. Зброя, боєприпаси (крім мисливської і пневматичної зброї, зазначеної в Додатку № 2, і боєприпасів до неї, а також спортивної зброї і боєприпасів до неї, які набуваються громадськими об’єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ), бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси.

2. Вибухові речовини і засоби вибуху. Всі види ракетного палива, а також спеціальні матеріали і обладнання для його виробництва:

- бойові отруйні речовини;
- наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікувальні засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря);
- протиградові установки;

– державні еталони одиниць фізичних величин.

3. Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (зазначені засоби не можуть також перебувати у власності юридичних осіб недержавних форм власності).

4. Електрошокові пристрої та спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами, крім газових пістолетів і револьверів та патронів до них, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії.

Що ж до видів майна, для яких установлюється спеціальний порядок набуття громадянами права власності, то в Додатку № 2, зокрема, зазначаються: вогнепальна мисливська зброя, газові пістолети і револьвери та деякі види пневматичної зброї; пам'ятки історії і культури; радіоактивні речовини. Такі види майна можуть бути придбані лише за наявності відповідного дозволу (органів внутрішніх справ, Міністерства культури, державних органів з ядерної та радіаційної безпеки тощо). Вилучення перерахованих видів майна з числа об'єктів права приватної власності громадян аж ніяк не можна розглядати як обмеження прав власника, оскільки перебування такого майна у власності громадян завдавало б шкоду державі, суспільству, окремим громадянам, суперечило б у багатьох випадках принципам міжнародного права. Із таких міркувань наведений перелік у майбутньому може поповнюватися.

Особливим об'єктом права є земля. Земельним законодавством установлюється спеціальний правовий режим щодо умов набуття права власності на земельні ділянки та здійснення громадянами правомочностей власника, обмежуються їх розміри, що обумовлено особливостями такого об'єкта права власності та його значенням у суспільстві. Насамперед ці особливості полягають у тому, що об'єктом права власності є не земля взагалі як фізичний об'єкт матеріального світу, а земельна ділянка як правова категорія з чітко окресленими межами. На відміну від інших об'єктів права власності, щодо яких власник вправі здійснювати будь-які дії (змінювати місцезнаходження, споживати, навіть знищувати чи псувати), земельна ділянка має використовуватися лише відповідно до її цільового призначення (для сільськогосподарського виробництва, забудови тощо), власник

не повинен завдавати їй шкоди, знищувати чи псувати її під страхом застосування до нього санкцій.

У сучасних умовах широкого розповсюдження набув обіг цінних паперів. За Законом України „Про цінні папери і фондову біржу” цінними паперами є грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, що їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам. Зазначеним законом цінними паперами, які можуть випускатися і обертатися, визнаються акції, облігації внутрішніх республіканських і місцевих позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання республіки, ощадні сертифікати, векселі, приватизаційні папери. Між тим, у юридичній літературі називаються й інші документи, які мають ознаки цінних паперів, а саме: чеки, акредитиви, ощадні книжки, лотерейні квитки, страхові поліси, накладні, варіанти, коносаменти. Однак, на наш погляд, не всі з перерахованих документів є повноцінними цінними паперами (наприклад, накладні, страхові поліси, іменні ощадкнижки, не розіграні і програшні лотереї). Цінні папери як об'єкти цивільних прав мають відповідати встановленій законом формі, містити усі необхідні для них реквізити. За чинним законодавством випускати цінні папери (тобто бути емітентом) мають право лише юридичні особи. Однак громадянин може стати власником будь-яких видів цінних паперів, як правило, у необмеженій кількості. Можливе також певне регулювання відносин по придбанню окремих цінних паперів, наприклад, акцій з установленням тих чи інших обмежень. Так, придбати акції акціонерного товариства закритого типу можуть, як правило, лише засновники, такі акції не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі.

Громадянин може стати власником (співвласником) цілісних майнових комплексів підприємств різних організаційно-правових форм, які мають статус юридичної особи та здійснюють виробничу, комерційну чи іншу діяльність з метою одержання прибутку. У законі „Про підприємства в

Україні”, інших законодавчих актах та в юридичній науці поняття „підприємство” вживається в розумінні суб’єкта права, а інколи – об’єкта права. Наприклад, ст. 10 зазначеного закону підприємству як суб’єкту права надаються відповідні повноваження по розпорядженню його майном, а в ст. 14 визначаються повноваження власника по управлінню підприємством як об’єктом права. Більше того, у деяких випадках законодавець застосовує поняття „власник майна підприємства”, що може дати підстави для висновку про те, що, наприклад, громадянин, який заснував приватне підприємство, не є його власником як об’єкта права, а стає лише власником *майна підприємства*. Подібна позиція законодавця на практиці може призводити до певних непорозумінь. Так, у випадку смерті власника приватного підприємства можна дійти висновку, що спадкоємці набувають лише прав на майно підприємства і не вправі визначати подальший статус підприємства як юридичної особи. Однак такий висновок був би позбавлений правової логічності і економічної доцільності. Так чи інакше законодавець установлює спеціальний правовий режим майна підприємства, який стосується порядку набуття, обліку, використання та відчуження такого майна. Правовий режим майна підприємства, безперечно, перебуває під впливом статутних положень, визначених власником-засновником.

Тема 5. Захист права власності

1. Поняття цивільно-правового захисту.
2. Засоби захисту права власності.
 - Віндикаційний позов.
 - Негаторний позов.
 - Позов про виключення майна з опису.
 - Позов про визнання права власності.
 - Інші засоби захисту права власності.

Основні поняття: цивільно-правовий захист, основні та специфічні способи захисту права власності.

1. Поняття цивільно-правового захисту

Одним з найголовніших завдань держави є захист законних прав громадян. Відповідно до ст. 13 КУ „держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання”. А законом України „Про власність” громадянам, організаціям та іншим власникам надаються рівні умови для захисту права власності.

Цивільно-правовому захистові притаманні свої методи та засоби, специфіка яких полягає у застосуванні таких юридичних механізмів, що забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності та відновлення майнового становища потерпілого власника за рахунок майнових благ порушника чи іншої зобов'язальної особи.

Цивільно-правовий захист можна розглядати в деяких аспектах:

1. Система правових засобів, спрямованих на забезпечення та здійснення відповідних цивільних прав. Правовий захист включає в себе: видання норм, які встановлюють права та обов'язки, визначають порядок їх здійснення та захисту і загрожують застосуванням санкцій; діяльність суб'єктів зі здійснення своїх прав та захисту суб'єктивних прав; попереджувальну діяльність державних та громадських організацій та діяльність з реалізації правових санкцій.

2. Система юридичних норм, спрямованих на попередження правопорушень та усунення їх наслідків. Охорону права власності забезпечують охоронні норми:

- норми, які забезпечують належність майна тим чи іншим суб'єктам;
- норми, які встановлюють певні умови реалізації власниками права власності;
- норми, які встановлюють негативні наслідки для порушників права власності, тобто безпосередньо захищають права власників від протиправних дій.

Отже, підсумовуючи сказане, можна зазначити, що *цивільно-правовий захист права власності – це система активних заходів, що застосовують власник, компетентні*

державні чи інші органи, спрямовані на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника. Така система захисних заходів водночас є складовою частиною загально правового механізму захисту цивільних прав.

2. Засоби захисту права власності

ЦК України коло засобів захисту цивільних прав та інтересів окреслює наступним чином (ст. 16):

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідносин;
- припинення правовідносин;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконним рішення дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб і службових осіб.

Цивільно-правові засоби захисту цивільних прав досить неоднорідні за своїм змістом та умовами застосування. Одні з них безпосередньо спрямовані на захист права власності, інші – опосередковано. Найбільш поширеною є наступна *класифікація засобів*:

1. Основні речово-правові засоби: віндикаційний позов; негаторний позов.

2. Допоміжні речово-правові засоби захисту: позов про визнання права власності; позов про виключення майна з опису; позов про захист прав співвласників у разі виділу, поділу та продажу спільного майна.

3. Спеціальні засоби захисту: позови про визнання угоди недійсною; способи захисту права власності померлих та осіб, визнаних безвісно відсутніми або оголошеними

померлими; способи захисту прав власників від неправомірного чи правомірного втручання державних органів, визнання незаконним правового акта, що порушує право власності.

Віндикаційний позов

Віндикація – витребування майна з чужого незаконного володіння. Її застосовують тоді, коли у власника зберігається права власності, але він не може його здійснювати, оскільки річ вибула з його володіння і перебуває у неправомірному володінні іншої особи. Тобто, віндикаційний позов – це позов неволодіючого власника до незаконно володіючого невластника з метою відновлення порушеного володіння річчю шляхом вилучення її в натурі.

Віндикації присвячена ч. 2 ст. 50 ЗУ „Про власність”, у якій зазначено, що „власник має право вимагати повернення свого майна з чужого незаконного володіння”. За ЦК власник має витребувати майно, якщо воно:

- було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння;
- було викрадене у власника або у особи, якій він передав майно у володіння;
- вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі, іншим шляхом.

Позивачем може бути неволодіючий власник, відповідачем має бути незаконно володіючий майном власника, який може і не знати про неправомірність свого володіння та утримання такого майна (добросовісний і недобросовісний). Віндикаційний позов має ґрунтуватися не лише на нормах матеріального права. Він повинен відповідати також вимогам процесуального права. Це дані про суд; позивача та відповідача; зміст позовних вимог; обґрунтування позовних вимог; докази, що підтверджують позов.

Виділяють два основних елементи позову: предмет і підстава.

Предмет – вимога неволодіючого майном власника до незаконно володіючого цим майном невластника про повернення

індивідуально-визначеного майна з чужого незаконного володіння.

Підстава – обставини, які підтверджують правомірність вимог позивача про повернення йому майна з чужого незаконного володіння (це факти, що підтверджують право власності на витребуване майно, вибуття його з володіння позивача, перебування його в натурі у відповідача).

За позовом майно повертається власникові. Добросовісний володілець за позовом має право залишити за собою зроблені ним поліпшення, якщо вони можуть бути відокремлені від речі, а якщо це неможливо, добросовісний володілець має право вимагати відшкодування зроблених витрат. Недобросовісний володілець не має права вимагати від власника повернення поліпшень або їх відшкодування. Власник майна може вимагати від недобросовісних набувачів відшкодування шкоди, заподіяної майну власника внаслідок його псування, пошкодження тощо. Правила про віндикацію стосуються однаковою мірою всіх форм власності.

Негаторний позов

Негаторний позов – вимога власника (або титульного володільця) усунути порушення у здійсненні його права, яка не пов'язана з позбавленням володінням майном. Ч. 2 ст. 48 ЗУ „Про власність”: „власник ” може вимагати усунення будь-яких порушень його права, хоч би ці порушення і не були поєднані з позбавленням володіння, і відшкодування завданих цим збитків”.

Негаторний позов пред'являється у випадках, коли власник має свою річ у володінні, але дії інших осіб перешкоджають йому вільно її використовувати або розпоряджатися нею. *Характерною рисою позову є:*

- відсутність спорів з приводу належності позивачеві майна на правах власності чи іншому титулі;
- протиправне вчинення третьою особою перешкод власникові у реалізації ним повноважень розпорядження або користування належним йому майном;

- суттю вимог позивача є усунення порушення, яке триває і має місце на момент звернення до суду; він має на меті усунути тривалі порушення зазначених повноважень власника, а не ті, що мали місце в минулому. Триваючий характер правопорушення та наявність його в момент позову є однією з умов подання негаторного позову.
- власник має право усунення порушення його прав, якщо дії третіх осіб мають неправомірний характер.

Потреба у застосуванні власником засобів негаторного захисту виникає тоді, коли, наприклад, інші особи зводять споруди, саджають дерева, чим унеможливають підходи й під'їзд до будинку власника; одноосібно займають приміщення, що мають перебувати у спільному користуванні всіх співвласників тощо. Позов власника може бути задоволений лише тоді, коли такі дії відповідача є неправомірними (наприклад, коли все це вчинялося без належного дозволу, із порушенням правил забудови). Негаторний позов може бути поданий на осіб, які самовільно зайняли нежилі приміщення власника або які продовжують їх займати після припинення правової підстави, що раніше їм давала таке право.

Отже, предметом негаторного позову є вимога власника, який володіє майном, до третіх осіб про усунення порушень його права власності, що перешкоджають йому належним чином користуватися або розпоряджатися майном. Підставою є посилення позивача на належне йому право користуватися і розпоряджатися майном та факти, які підтверджують дії відповідача у створенні позивачеві перешкод щодо здійснення ним цих правомочностей.

Позов про виключення майна з опису (звільнення майна з-під арешту)

Накладення арешту на майно застосовується як спосіб забезпечення цивільного позову. Опис майна здійснюється державною виконавчою службою, її державними виконавцями в процесі здійснення виконавчого впровадження. Ст. 126 КПК України визначає порядок забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна. Відповідно до цієї статті майно,

на яке слідчий накладає арешт, описується і вилучається в обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, або передається на зберігання представникам підприємств, установ, організацій або членам родини обвинувачуваного чи іншим особам.

Із позовом про виключення майна з опису мають право звертатися особи, дії яких не спричинили накладання арешту на майно, але, на думку, яких до опису включено належне їм майно. Ними можуть бути члени сім'ї боржника, обвинуваченого, інші особи. Щодо самого боржника, обвинуваченого, то вони можуть захистити свої інтереси та оспорити законність опису майна в ході розгляду справи, порушеної у зв'язку з їх діями.

У судовій практиці особливо поширені позови про виключення з опису майна, яке становить спільну власність позивача та відповідача. У таких випадках суду належить визначити частку позивача у спільному майні і вилучити її з опису, оскільки зверненню стягнення чи можливої конфіскації підлягає майно, що є лише власністю боржника, обвинуваченого, засудженого. При розгляді справи про виключення майна з опису має враховуватися також джерело створення спільної власності. При відшкодуванні шкоди, заподіяної злочином одного з подружжя, стягнення може бути звернено на майно, яке є спільною власністю подружжя, коли вироком суду в кримінальній справі встановлено, що його було придбано на кошти, здобуті злочинним шляхом.

Позов про визнання права власності (ст. 392 ЦК України)

Цей позов є спеціальним або допоміжним речово-правовим засобом захисту прав власності. Позов про визнання права власності необхідний позивачеві тоді, коли у інших осіб виникають сумніви у належності йому цього майна, створюється неможливість реалізації позивачем свого права власності у зв'язку з наявністю сумнівів чи втратою належних правовстановлюючих документів на жилий будинок, автомашину тощо. За таких обставин, коли суб'єктивне право

власності ще безпосередньо інші особи не порушили, особа може звернутися до суду з позовом про визнання права власності, який матиме самостійне правове значення і не вимагатиме винесення якогось зобов'язуючого рішення для інших осіб, оскільки в такому випадку навіть відсутня така сторона як відповідач.

Захист права спільної власності

За ЦК України кожен із учасників спільної власності має право вимагати виділення свої частки зі спільного майна. Якщо угоди про спосіб виділення не буде досягнуто, то за позовом учасника майно ділиться в натурі, коли це неможливо без нерозмірної шкоди для його господарського призначення. А якщо це неможливо, то власникові, що виділяється, присуджується грошова компенсація.

Поділ майна здійснюється за таким нормативно-правовим актами:

- „Про селянське (фермерське) господарство”;
- Сімейний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Цивільний кодекс України.

Подружжя може самостійно поділити майно. У разі недосягнення між ними згоди щодо поділу майна, суд може винести рішення:

- про поділ майна в натурі, якщо це можливо без шкоди для його господарського призначення;
- про розподіл речей між подружжям із урахуванням їх вартості та частки кожного з подружжя у спільному майні;
- про присудження майна в натурі одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку компенсувати другому з них його частку грошима. Суд обов'язково враховує інтереси неповнолітніх дітей.

Законодавець установлює для учасників спільної часткової власності додаткові гарантії на випадок відчуження одним з них частки у спільному майні стороннім особам. Так, при продажу частки у спільній власності сторонній особі решта учасників спільної часткової власності має право привілеї

купівлі частки, що продається. Продавець частки (ст. 362) зобов'язаний повідомити у письмовій формі інших учасників спільної власності про намір продати свою частку сторонній особі, зазначивши ціну та умови продажу. Продавець має право продати свою частку сторонній особі, якщо: всі інші учасники спільної власності відмовляться від здійснення права привілеєвої купівлі; співвласники не здійснять цього права протягом місяця з дня одержання ними повідомлення. У разі, коли продавець частки спільної власності порушив зазначений порядок продажу, інший учасник спільної власності має право звернутися до суду з позовом про переведення на нього права та обов'язків покупця.

Захист права власності осіб, визнаних відсутніми або оголошеними померлими

Громадянин може бути визнаний судом безвісно відсутнім, якщо протягом одного року в місці його постійного проживання немає відомостей про місце його перебування (ст. 43).

У разі визнання громадянина безвісно відсутнім над його майном устанавлюється опіка. За заявою заінтересованих осіб орган опіки і піклування може призначити опікуна для охорони та управління майном відсутнього громадянина до закінчення одного року з дня одержання останніх відомостей про місце його перебування. Із майна особи, визнаної безвісно відсутньою, видається утримання громадянам, яких ця особа зобов'язана була за законом утримувати. Отже, вживаючи заходів з охорони майна безвісно відсутнього, суд здійснює захист його права, допускаючи можливість його з'явлення. Тому, у разі з'явлення чи виявлення місця перебування безвісно відсутнього, суд скасовує своє попереднє рішення і знімає опіку над майном.

Рішення суду про оголошення громадянина померлим приймається відповідно до вимог закону. Юридичні наслідки: відкривається спадщина, припиняється шлюб, припиняються зобов'язання померлого тощо.

Якщо громадянин з'являється, то він має право вимагати:

- повернення майна, що збереглося і безоплатно

- перейшло до особи після оголошення громадянина померлим;
- повернення майна, що збереглося і перейшло за оплатними угодами до інших осіб у разі, коли вони знали, що громадянин, оголошений померлим, є живим;
 - у разі переходу майна до держави в порядку спадкування і його реалізації – повернення суми, вирученої від реалізації цього майна.

Отже, зазначені способи мають на меті захист прав та інтересів безвісно відсутнього чи оголошеного померлим як під час його відсутності, так і після повернення, а також захист прав та інтересів інших заінтересованих осіб.

Засоби захисту прав власників у випадках втручання державних органів у здійсненні власником його правомочностей та видання державними органами актів, які порушують права власників

Особливостями цих заходів є те, що відповідачами виступають державні органи, наділені владними повноваженнями. Важливою загальною гарантією захисту прав власників є встановлення обов'язку державних органів у разі порушення ними прав власників відшкодувати заподіяні збитки в повному обсязі відповідно до реальної вартості майна на момент припинення права власності, включаючи і неодержані доходи. Заподіяні збитки відшкодовуються за рахунок коштів, які є у розпорядженні відповідного органу влади або управління. ЦК передбачає можливість вимагати відновлення становища, в якому він перебував до прийняття цього акту, а вже в разі неможливості відновити попереднє становище, власнику відшкодовуються майнова і моральна шкоди.

Захист інтересів власників у надзвичайних ситуаціях

Власник житлового будинку має право на компенсацію, пов'язану зі зниженням цінності будинку, спричиненим діяльністю підприємств, установ, організацій.

У разі технологічних та екологічних катастроф та за інших обставин надзвичайного характеру, що виключають

можливість здійснення власником його прав щодо володіння, користування і розпорядження майном, йому відшкодовується у відповідному порядку.

У ст. 55 ЗУ „Про власність” конкретизовано випадки позбавлення права власності та закріплюється принцип оплатності вилучення майна. Так, за обставин надзвичайного характеру (стихійного лиха, аварій, епідемій) майно в інтересах суспільства за рішенням органів державної влади може бути вилучено у власника в порядку і на умовах, установлених законодавством.

Захист права власності за позовами про визнання угод (правочинів) недійсними

Законодавство встановлює певні правові наслідки визнання угоди недійсною. Зміст та обсяг цих правових наслідків залежать від підстави визнання угоди недійсною. Є дві форми:

- двостороння реституція – за недійсною угодою кожна із сторін зобов’язана повернути другій стороні все одержане за угодою, а при неможливості повернути одержане в натурі – відшкодувати його вартість у грошах, якщо інші наслідки не передбачені законом;
- одностороння реституція – за недійсною угодою одна із сторін зобов’язана повернути другій стороні все одержане за угодою, або відшкодувати його вартість у грошах.

Зобов’язально-правові засоби захисту

Ці засоби забезпечують захист права власності та інших цивільних прав осіб, між якими виникає цивільно-правове зобов’язання: договірне та позадоговірне.

На відміну від речових засобів захисту права власності, які базуються на праві власника вимагати від будь-кого утримуватися від порушення його абсолютного права, зобов’язальні засоби захисту права власності та інших цивільних прав базуються на можливості застосування примусових заходів у правовідносинах із цілком конкретно

визначеними учасниками відносних правовідносин, у яких є уповноважена і зобов'язана особа.

У договірних зобов'язаннях уповноважена особа може захистити свої права та інтереси шляхом:

- примусу боржника виконати обов'язок в натурі;
- розірвання договору;
- застосування мір відповідальності;
- застосування інших заходів, передбачених договором або законом.

У позадоговірних зобов'язаннях, що виникають унаслідок заподіяння шкоди, визначальну роль грає механізм деліктної відповідальності (шкода, протиправна поведінка, причинний зв'язок між шкодою і протиправною поведінкою).

Основними способами відшкодування шкоди слугують:

- відшкодування її в натурі (надати річ того самого роду і якості, виправити пошкоджену річ);
- повне відшкодування заподіяних збитків, компенсація моральної шкоди.

Тема 6. Положення зобов'язального права

1. Поняття та склад зобов'язання.
2. Виконання зобов'язань.
3. Способи забезпечення виконання зобов'язань.

Основні поняття: зобов'язання, види зобов'язань, кредитор, боржник, виконання зобов'язань.

1. Поняття та склад зобов'язання

Зобов'язання – це цивільні правовідносини. Характер суспільних відносин, на регулювання яких спрямовуються зобов'язання, є досить широким. Форми зобов'язань набувають і нормальні відносини між суб'єктами цивільного права, які пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг та інші, а також відносини, що виникають унаслідок ненормальних, недозволених дій (заподіяння шкоди, безпідставне придбання або збереження майна).

Зобов'язальні правовідносини мають свої особливості:

1. Зобов'язання опосередковують процес переміщення майна або інших матеріальних результатів, які також мають майновий характер. Вони завжди виступають як майнові цивільні правовідносини.

2. Оскільки зобов'язання опосередковують процес руху майна, яке може бути передане виключно конкретно-визначеним, а не будь-яким третім особам, ці правовідносини завжди встановлюються з конкретним суб'єктом, а відтак мають відносний характер.

3. Юридичним об'єктом правовідносин власності є пасивна поведінка зобов'язаних осіб, а у зобов'язаннях боржники покликані до активних позитивних дій.

4. У юридичному змісті правовідносин власності на перший план виступає можливість здійснення дій самим власником (володіти, користуватися, розпоряджатися майном), то вирішальне значення для юридичного змісту зобов'язань набуває надана правомочному суб'єкту можливість вимагати певної поведінки від зобов'язальної особи.

Елементи зобов'язання

Оскільки будь-яке зобов'язання є цивільними правовідносинами, то зобов'язання складаються з тих самих елементів, що формують будь-які інші правовідносини.

Суб'єкти зобов'язання

Суб'єктами зобов'язання можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи.

Кредитор – це правомочна сторона у зобов'язальних правовідносинах.

Боржник – це зобов'язана сторона.

У зобов'язаннях можуть брати участь і ті особи, які не є сторонами; їх називають третіми особами. За загальним правилом, зобов'язання не створює обов'язків для третіх осіб. Але у випадках, передбачених домовленістю сторін, зобов'язання може породжувати для третіх осіб права щодо однієї чи обох сторін зобов'язання.

Об'єкти зобов'язання

Юридичним об'єктом зобов'язання визначається певна поведінка зобов'язальної особи. На перший план у зобов'язанні

виступають власне дії зобов'язаної особи, що і є юридичним об'єктом зобов'язання, а речі, гроші, послуги – це матеріальні об'єкти зобов'язання. Якщо обидва суб'єкти водночас виступають як кредитор і боржник, то в такому зобов'язанні можна виділити два об'єкти – дії кожного учасника, які вчиняються ними при виконанні функцій боржника.

Зміст зобов'язань

Зміст зобов'язань утворюють суб'єктивні права та обов'язки його учасників за ст. 509 ЦК України „правомочність кредитора набуває форми вимоги, а обов'язок боржника має форму боргу, як обов'язку виконання вимоги кредитора”.

Оскільки зобов'язання є правовідносинами майнового характеру, то зміст їх становлять суб'єктивні права і обов'язки також майнового характеру. Зміст зобов'язання не обмежується правом вимагати вчинення тільки тих дій, які спрямовані на передачу, пристосування майна або взагалі тим чи іншим чином пов'язані з майном. Зміст зобов'язання може охоплювати право вимагати вчинення будь-якої правомірної поведінки, що потребує захисту та заслуговує на захист дії особи.

Підстави виникнення зобов'язань

Зобов'язальні правовідносини, як і інші цивільні правовідносини, виникають з обставин, передбачених законом у якості юридичних фактів. Частина 2 ст. 509 ЦК серед підстав виникнення зобов'язань називає договір та інші підстави, передбачені ст. 11 ЦК. Таким чином, зобов'язання можуть виникати:

- з угод (у тому числі договорів) як передбачених законом, так і непередбачених, але таких, що не суперечать йому. Договір виконує функцію безпосередньої правостворюючої підстави виникнення зобов'язання. Це означає, що права та обов'язки сторін, які становлять зміст зобов'язання, виникають з самого договору і не потребують інших факторів. Односторонні угоди можуть створювати зобов'язання. Так, з публічного обіцяння винагороди виникає обов'язок організації, яка оголосила конкурс, виплатити обіцяну винагороду особі, яка визнана гідною винагороди. У ЦК дано перелік зобов'язань,

що виникають з односторонніх угод: ведення чужих справ без доручення, запобігання загрози шкоди чужому майну, рятування здоров'я та життя інших осіб;

- з адміністративних актів. Значно найчастіше трапляються випадки, коли адміністративні акти не безпосередньо створюють зобов'язання, а в сукупності з іншими підставами, тобто зобов'язання виникають не просто з планово-розпорядчого акту, а з юридичного складу, до якого поряд з адміністративним актом, входив і договір;
- унаслідок створення творів науки, літератури, мистецтва, а також винаходів та інших результатів творчої діяльності;
- унаслідок заподіяння шкоди іншій особі, а також придбання або зберігання майна за рахунок іншої особи без достатніх підстав. Цивільні правовідносини покликані не тільки регулювати відносини, які спрямовані на задоволення нормальних потреб громадян та організацій: передачу майна, використання робіт, надання послуг тощо. Поряд з регулятивною функцією зобов'язання також виконують і охоронну функцію. Такі охоронні зобов'язання, виникають з неправомірних дій – заподіяння шкоди, придбання або зберігання чужого майна без достатніх підстав. ЦК до цієї групи зобов'язань відносить створення небезпеки (загрози) життю і здоров'ю фізичних осіб, а також їхньому майну та майну юридичних осіб. Однак, хоч такі зобов'язання виникають із неправомірних дій, самі вони спрямовані на досягнення правомірного результату – відновлення порушеного майнового становища учасників майнового обороту;
- унаслідок інших дій громадян та організацій;
- унаслідок подій, з якими закон пов'язує настання цивільно-правових правовідносин.

Система цивільних зобов'язань

Класифікацію цивільних зобов'язань можна провести за різними критеріями. Якщо взяти за критерій економічні і юридичні обов'язки, то система зобов'язань буде мати такий вигляд:

1) зобов'язання з оплатної реалізації майна (купівля-продаж, поставка, контракція, міна, довічне утримання);

2) зобов'язання з безоплатної передачі майна в користування (майновий найм, наймання житлового приміщення);

3) зобов'язання з безоплатної передачі майна у власність або користування (дарування, позики);

4) зобов'язання з виконання робіт (підряд, підряд на капітальне будівництво);

5) зобов'язання з надання послуг (доручення, комісія, зберігання, експедиція);

6) зобов'язання з перевезень (залізничних, морських, річкових, повітряних, автомобільних);

7) зобов'язання з кредитних розрахунків (позика, банківське кредитування, розрахунковий та поточних рахунки, розрахункові правовідносини, чек, вексель);

8) зобов'язання зі страхування (майнове та особисте страхування);

9) зобов'язання за спільною діяльністю (спільна діяльність громадян, спільна діяльність організацій);

10) зобов'язання, що виникають з односторонніх правомірних дій (публічне обіцяння винагороди, ведення чужих справ без доручення);

11) охоронні зобов'язання (зобов'язання, що виникають унаслідок заподіяння шкоди, рятування майна, безпідставного придбання або збереження майна).

При розробці ЦК України були виділені такі види зобов'язань:

- договірні зобов'язання: купівля-продаж, дарування, рента, довічне утримання, найм, позичка, підряд, перевезення, зберігання. Страхування, доручення, комісія, управління майном, позика. Кредит, банківський вклад. Банківський рахунок, факторинг,

розрахунки, комерційна концесія та спільна діяльність;

- недоговірні: публічне обіцяння винагороди, ведення чужих справ без доручення, запобігання загрози шкоди чужому майну рятування здоров'я та життя іншій особі, заподіяння шкоди, створення небезпеки особі або її майну, набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

2. Виконання зобов'язань

Виконання зобов'язань – це вчинення кредитором і боржником дій із здійснення прав та обов'язків, що випливають із зобов'язання. Так, під виконанням договірною зобов'язання купівлі-продажу слід розуміти одночасно передачу речі продавцем у власність покупця і прийняття цієї речі покупцем, а також виплату обумовленої договором суми покупцем і прийняття цієї суми продавцем.

У ЦК України ст. 526 загальні умови виконання зобов'язань формулюються так: зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Отже, зобов'язання має бути виконано не тільки в натурі (реально), але й належним чином, тобто в такому вигляді, як це впливає з відповідної підстави виникнення зобов'язання (договору, адміністративного акту), але й відповідно до вимог, що звичайно ставляться. При цьому спеціально підкреслено ще дві обставини, а саме:

- при виконанні зобов'язання можуть застосовуватися звичаї ділового обороту;
- виконання зобов'язання має спиратися на засади добросовісності, розумності та справедливості.

Місце виконання зобов'язання визначається нормами, які регулюють даний вид зобов'язань, тобто воно встановлюється в самому законі. Іноді місце виконання зобов'язання може впливати з адміністративного акта. У ряді випадків зобов'язання може впливати із суті зобов'язання.

Коли жоден із наведених способів не дає змоги встановити, в якому місці має бути виконане зобов'язання, застосовуються загальні правила, установлені в ЦК ст. 532:

1. Місцем виконання зобов'язання визнається місце проживання боржника – громадянина або місцезнаходженням боржника – юридичної особи.

2. Якщо внаслідок певних обставин первісне місце проживання або місцезнаходження боржника було змінено, про що кредитор був належним чином повідомлений, виконання зобов'язання має здійснюватися за новим місцем проживання або місцезнаходженням боржника.

3. Зобов'язання, які стосуються передачі будівлі або іншої нерухомості виконуються в місцезнаходженні будівлі або нерухомості.

4. Грошове зобов'язання виконуються у місці проживання кредитора на момент виникнення зобов'язання, а якщо кредитор змінив своє місце проживання і повідомив про це боржника, зобов'язання має виконуватися за новим місцем проживання кредитора з віднесенням за його рахунок усіх додаткових витрат, які пов'язані зі зміною місця виконання.

Строк виконання зобов'язання

Строк виконання зобов'язання може бути визначений календарною датою або закінченням відповідного періоду часу, а також вказівкою на відповідну подію, яка обов'язково має настати.

Проте досить часто на практиці трапляються зобов'язання, строки виконання яких або взагалі не встановлені, або визначені моментом пред'явлення вимоги виконання кредитором. Наприклад, внесений вклад в Ощадбанк, передачі речі в гардероб тощо. У цьому разі кредитор має право вимагати виконання у будь-який час.

При простроченні боржника кредитор має право або вимагати виконання зобов'язання в натурі, або відмовитися від прийняття виконання. Однак в будь-якому разі боржник зобов'язаний відшкодувати збитки кредиторів, які він зазнав із простроченням. У законодавстві існують і питання про можливість дострокового виконання зобов'язання: ст. 531 ЦК передбачає, що боржник має право виконати зобов'язання до

строку, встановленого в договорі, якщо інше впливає із самого договору, не встановлено законом або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Спосіб виконання

Спосіб виконання перебуває у прямій залежності від предмета виконання. Якщо предмет зобов'язання пов'язаний з якоюсь єдиною річчю, що за своєю природою неподільна, виконання не може бути проведене інакше, як шляхом передачі цієї речі боржником кредиторіві відразу і в цілому. Якщо предметом зобов'язання є сукупність речей або відповідна сума грошей, то зобов'язання може бути здійснене не тільки шляхом вчинення однократного акту, а й частинами – у формі кількох розподілених у часі дій. Виконання зобов'язання частинами нерідко передбачається законом чи договором. Так, договір поставки передбачає передачу продукції або товарів певними партіями.

3. Способи забезпечення виконання зобов'язань

Забезпечення виконання зобов'язань – це інститут, що історично склався ще за часів римського права. Римляни розробили досить розгалужену систему правових засобів забезпечення зобов'язань, основними з яких були: завдаток, неустойка, порука, застава.

Існує дві групи забезпечувальних засобів:

1) Загальнозабезпечувані, які застосовуються з метою спонукання до виконання всіх без винятку зобов'язальних правовідносин. До них відноситься комплекс різних правових норм цивільного права, які найбільш повно і точно відображають у законі економічне підґрунтя правовідносин. До них також можна віднести принципи виконання зобов'язань, неприпустимість односторонньої відмови від зобов'язання чи зміни його умов, позитивне матеріальне стимулювання.

2) Спеціальні (додаткові), які можуть застосовуватися лише до тих зобов'язань, для яких вони встановлені законом або передбачені угодою сторін. Це засоби, передбачені додатковими зобов'язаннями, що спонукають належним чином виконати головне зобов'язання шляхом сплати визначеної грошової суми

або звернення стягнення на попередньо обумовлене майно боржника чи майно третіх осіб.

Вибір способу забезпечення зобов'язання залежить від змісту самого зобов'язання. Наприклад, для зобов'язання, що виникають із договору позики або кредитного договору, ефективнішими будуть такі способи, як застава, гарантія, порука. Якщо йдеться про зобов'язання виконати роботу чи надати послугу, що виникають з договору підряду більш доцільним буде використання неустойки, оскільки інтерес кредитора полягає не в одержанні від боржника грошової суми, а у здобутті певного результату.

Отже, інститут забезпечення виконання зобов'язань – це сукупність норм, що закріплює комплекс забезпечувальних заходів, слугує меті підвищення гарантій забезпечення майнових інтересів сторін зобов'язання, належного його виконання, а також меті усунення можливих негативних наслідків неналежного виконання зобов'язання.

Неустойка – це певна грошова сума, визначена законом або договором, яку боржник зобов'язаний сплатити кредиторowi у разі невиконання зобов'язання, зокрема у випадку прострочення виконання зобов'язання. У ЦК України додатково зазначається, що неустойкою може бути не тільки грошова сума, але й інша майнова цінність.

Стаття 550 ЦК передбачає, що неустойка стягується незалежно від наявності у кредитора збитків, спричинених невиконанням зобов'язання боржником.

Залежно від джерела встановлення неустойка поділяється на:

- законну, тобто встановлену в нормативному порядку – в законі або іншому нормативному акті;
- договірну, яка встановлюється безпосередньо в нормах договору, укладеного між сторонами.

Залежно від можливого стягнення збитків неустойки поділяють на:

- залікову – неустойка, що передбачає можливість стягнення як неустойки, так і збитків, які заподіяні невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання;

- штрафну – неустойка, яка передбачає стягнення у повному обсязі неустойки і збитків, які заподіяні невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання;
- виключну – неустойка, що обмежує відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання тільки сплатою неустойки і взагалі виключає можливість стягнення збитків;
- альтернативну – неустойка передбачає можливість стягнення або неустойки, або збитків; але в цьому випадку кредитор повинен зробити вибір ще до того, як буде допущено порушення зобов'язання і встановлено розмір збитків.

Розмір неустойки встановлюється законом, він може бути збільшений або зменшений угодою сторін, відсотки на неустойку не нараховуються.

Завдаток – грошова сума, що її видає одна з договірних сторін у рахунок належних з неї за договором платежів другій стороні на підтвердження укладення договору і на забезпечення його виконання (ст. 570 ЦК України).

Завдаток виконує кілька функцій:

- оскільки завдаток видається в рахунок належних платежів, він виступає передусім засобом платежу;
- факт передачі завдатку від однієї до іншої договірної сторони підтверджує, що між сторонами укладено угоду;
- завдаток виступає як спосіб забезпечення виконання зобов'язання.

Якщо за невиконання договору відповідальною є сторона, яка передала завдаток, він залишається у другій стороні. Якщо за невиконання договору відповідальною є сторона, яка одержала завдаток, вона повинна сплатити іншій стороні подвійну суму завдатку. Якщо сторона, що отримала завдаток, не виконала або неналежним чином виконала зобов'язання, то вона зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки, але з урахуванням суми завдатку, якщо інше не передбачено в договорі.

Відповідно до ст. 547 ЦК правочин надання завдатку повинен бути укладений у письмовій формі, недодержання письмової форми спричинює недійсність угоди щодо встановлення забезпечення виконання зобов'язання.

Порука – поручительство третьої особи перед кредитором за боржника за належне виконання нею свого обов'язку.

Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Поручителем може бути одна особа або кілька осіб. Поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, відсотків, неустойки, відшкодування збитків.

До поручителя, що виконав зобов'язання, переходять усі права кредитора в розмірі частини обов'язку, що виконана ним. Поручитель має право на оплату послуги, наданої боржникові.

Гарантія – гарантування банком чи іншої кредитною установою кредиторів виконання боржником свого зобов'язання. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Гарантія є чинною з дня її видачі і діє протягом строку, на який вона видана. Обов'язок гаранта перед кредитором обмежується сплатою суми, на яку видано гарантію. Гарант має право на оплату послуг, наданих ним боржникові.

Тема 7. Цивільно-правовий договір

1. Поняття, значення та функції цивільного договору.
2. Свобода договору в цивільному праві.
3. Система цивільно-правових договорів.

Основні поняття: цивільно-правовий договір, принципи договору, види цивільно-правових договорів.

1. Поняття, значення та функції цивільного договору

Однією з найпоширеніших підстав виникнення зобов'язань закон називає договір. Поняття договору

розкривається через поняття угоди (правочину), бо договір є одним із видів угод.

***Договором** визнається домовленість двох чи більше осіб, спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.*

Договору як юридичному факту властиві такі ознаки: 1) у договорі виявляється воля не однієї особи (сторони), а двох чи кількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному; 2) договір – це спільна дія осіб, спрямована на досягнення певних цивільних прав та обов'язків.

Значення договору

У нинішніх умовах особливо зростає роль договору як універсальної та найдоцільнішої форми опосередкування товарно-грошових відносин. У процесах роздержавлення і приватизації договору належить чільне місце серед форм, що використовуються для подолання монополії державної власності (купівля-продаж державного майна через аукціони, конкурси, біржі тощо).

Дедалі більшого поширення набуває договірний порядок створення певних комерційних структур: господарських товариств, спільних підприємств з участю зарубіжних партнерів, господарських асоціацій та ін. Правовою основою утворення таких організацій стає *установчий договір*. В установчому договорі засновники зобов'язуються утворити юридичну особу, визначають порядок спільної діяльності щодо її створення, умови передачі в її володіння, користування і розпорядження свого майна та участі в її діяльності. Договір визначає також умови і порядок розподілу між засновниками прибутку та збитків, управління діяльністю юридичної особи, виходу засновників з її складу тощо.

З переходом до ринку розширюється свобода вибору партнерів у господарських зв'язках і визначення змісту договірних зобов'язань. Це стосується насамперед договорів, спрямованих на забезпечення потреб організацій та громадян у матеріальних, енергетичних, продовольчих ресурсах (купівля-продаж, поставка, контракція, міна-бартер, постачання енергії тощо). Безумовно, не зменшується роль договорів майнового

найму (оренди, лізингу, прокату та інших), за допомогою яких опосередковуються відносини з тимчасового володіння і користування майном. Зростає значення і договорів підрядного типу, і про надання різного роду послуг громадянам та організаціям (побутовий підряд, про надання посередницьких послуг, на рекламу продукції тощо).

Із запровадженням патентної системи охорони прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки підвищується роль ліцензійних договорів як основної правової форми передачі права на використання цих результатів технічної творчості. Договірна форма використовується і для відступлення виключного права на знаки для товарів і послуг, права на нерозкрити інформацію (ноу-хау). Розширення кола можливих об'єктів страхової охорони, до яких належать очікуваний прибуток, ризик підприємницької діяльності тощо, теж веде до урізноманітнення форм добровільного (договірного) страхування з конкуренцією страхових організацій.

Отже, сфера застосування договору розширюється як у відносинах між юридичними особами, між останніми та громадянами, так і між самими громадянами.

Функції договору:

Ініціативна функція договору полягає в тому, що як результат погодження волі сторін договір є водночас актом вияву ініціативи і реалізації диспозитивності учасників договору.

Програмно-координаційна функція означає, з одного боку, що договір є своєрідною програмою поведінки його учасників один щодо одного, а з іншого – засобом координації цієї поведінки сторін на засадах рівності, диспозитивності та ініціативи.

Інформаційна функція виявляється в тому, що завдяки чітко сформульованим умовам договір містить певну інформацію щодо наявних прав та обов'язків у сторін, яка в разі спору може бути врахована і юрисдикційним органом для правильної кваліфікації взаємовідносин сторін і прийняття законного та обгрунтованого рішення з цього спору.

Гарантійна функція зводиться до залучення для стимулювання належного виконання зобов'язань системи забезпечувальних засобів, які також набувають договірної форми (застави, завдатку, гарантії, поруки, неустойки тощо).

Захисна функція полягає в тому, що завдяки договору включається в дію механізм захисту порушених прав шляхом примусу до виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків, застосування заходів оперативного впливу тощо.

Регулятивна функція договору – регулювання правомірної поведінки учасників цивільних правовідносин.

2. Свобода договору в цивільному праві

Принцип свободи договору як один із загальних принципів цивільного законодавства знаходить своє вираження передусім у статтях 6 і 626 нового ЦК України. Цей принцип визнається наріжним каменем приватного права зарубіжних країн, що ґрунтується на розвинутій ринковій економіці. Принцип свободи договору має велике значення у контексті міжнародної торгівлі. Право підприємців вільно вирішувати, кому пропонувати свої товари або послуги і хто буде їхнім постачальником, а також можливість вільно погоджувати умови окремих угод є фундаментом ринково орієнтованого та конкурентного міжнародного економічного порядку.

Свобода договору включає:

- можливості вибору контрагента та визначення змісту договору;
- вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини;
- свободу вибору сторонами форми договору;
- право сторін укласти як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать;
- право сторін за своєю згодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору;
- визначати способи забезпечення договірних зобов'язань;
- право встановлювати форми (міру) відповідальності

за порушення договірних зобов'язань тощо.

Свобода договору в цивільному праві полягає насамперед у вільному волевиявленні особи на вступ у договірні відносини. Волевиявлення учасників договору має складатися вільно, без жодного тиску з боку контрагента або інших осіб і відповідати їхній внутрішній волі. Право на укладання договорів є елементом цивільної правоздатності та дієздатності фізичних, юридичних осіб та інших суб'єктів цивільного права (держави, територіальних громад тощо). Громадяни (фізичні особи) набувають і здійснюють цивільні права (і відповідно виконують обов'язки) шляхом вчинення правомірних дій, серед яких чільне місце посідають договори. Саме ця обставина відображена у пунктах 3 і 4 ст. 26 ЦК України, за якими фізична особа здатна мати усі майнові права, передбачені цим Кодексом, іншими законами. Отже, вона може, зокрема, бути стороною в договорі. Фізична особа здатна мати обов'язки як власник, підприємець, сторона в договорі, а також в інших випадках, передбачених законом.

Право на вступ від свого імені у договірні відносини з іншими особами належить і юридичним особам. За ч. 1 ст. 26 ЦК УРСР правоздатність юридичної особи є спеціальною, оскільки визначається встановленими цілями її діяльності відповідно до закону та (або) установчих документів цієї особи. У законодавстві зарубіжних країн поширюється тенденція відмови від принципу спеціальної правоздатності юридичних осіб. ЦК України передбачає відмову від спеціальної правоздатності юридичної особи і закріплює правило, за яким юридична особа відповідно до її здатності мати цивільні права та обов'язки (цивільна правоздатність) може мати такі самі цивільні права та обов'язки, як і особа фізична, за винятком тих прав та обов'язків, необхідною передумовою яких є природні властивості людини. Юридична особа може бути обмежена у правах не інакше, ніж у випадках і в порядку, установлених законом. Рішення про обмеження прав може бути оскаржене юридичною особою до суду. Отже, декларовані за ринкових умов принципи рівноправного становища всіх юридичних осіб, свободи підприємництва і договору перетворюються на цивільно-правову реалію.

Договір як дво- чи багатостороння угода (правочин) є виявом волі двох чи кількох сторін (осіб). У ньому, по-перше, кожен із учасників виражає зовні свою внутрішню волю, намір досягти певного правового результату. Однією з умов дійсності правочину є відповідальність зовнішнього вияву волі учасника (волевиявлення) його справжній внутрішній волі або твердому намірові досягти певних юридичних наслідків. У договорі виявляється не лише воля однієї особи (сторони), а двох чи кількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом мають збігатися і відповідати одне одному. Погодження волевиявлення учасників у процесі укладання договору відбувається шляхом вчинення ними ряду послідовних дій, а саме: пропозиції укласти договір (оферти) однієї сторони і прийняття пропозиції (акцепту) іншою стороною. Оферта та акцепт розглядаються як обов'язкові стадії, що їх проходить укладання будь-якого договору.

Свобода договору виявляється також у можливості особи вільно обрати собі партнера у майбутньому договірному зв'язку. Залежно від характеру та виду договору ним може бути: продавець чи покупець за договором купівлі-продажу, довіритель чи повірений за договором доручення, замовник чи підрядник за договором підряду тощо; це може бути як юридична, так і фізична особа, як український, так і зарубіжний партнер тощо.

У сучасних умовах розширюється свобода вибору контрагента у тих господарських зв'язках, де раніше такий вибір обмежувався законом. Так, господарюючий суб'єкт може укладати тепер договори на розрахунково-касове обслуговування з кількома комерційними банками.

Свобода вибору сторонами форми цивільно-правового договору теж є виявом договірної свободи. Форма договору є способом вираження волі сторін на вступ і перебування у договірних відносинах. Обирання сторонами договору певної форми, зокрема письмової, забезпечує (за належного визначення відповідних умов у тексті договору) чіткість і визначеність у взаємовідносинах учасників, запобігає виникненню можливих спорів з приводу наявності самого факту укладання договору або його змісту. Нотаріальне посвідчення і державна реєстрація

окремих видів договорів покликані, з одного боку, забезпечувати державний контроль за правомірністю вчинюваних сторонами дій, а з другого – допомагати самим сторонам та органам, що розв'язують спори, у з'ясуванні юридичної природи договору та його правових наслідків.

Проте на свій розсуд сторони можуть обрати найпростішу (усну) форму договору навіть у тих випадках, коли закон передбачає для цих випадків просту письмову форму, але без наслідків недійсності договору при недодержанні письмової форми. Усна форма, безумовно, неприпустима при укладенні договорів, щодо яких потрібне нотаріальне посвідчення або державна реєстрація.

Свобода вибору сторонами форми договору полягає також у тому, що коли згідно із законом або угодою сторін договір має бути укладений у письмовій формі, він може бути оформлений як шляхом складання одного документа, підписаного сторонами, так і шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами та ін., підписаними стороною, яка їх надсилає. У передбачених законом випадках договір може бути укладений шляхом прийняття замовлення до виконання (ст. 207, 639 ЦК України).

Свобода договору включає в себе й вільне визначення сторонами його умов, у яких фіксуються взаємні права та обов'язки учасників. Свобода договору виявляється також у можливості укладення сторонами договору і визначення його змісту за моделлю, яка не передбачена чинним законодавством, але й не суперечить йому. Останніми роками арсенал договірних регулювань майнових відносин поповнився новими видами договорів (лізинг, аудит, факторинг, франчайзинг), які раніше наше законодавство не регламентувало.

Але закон не може містити вичерпного переліку договорів як актів вільного вияву волі та ініціативи суб'єктів. Тому сторони можуть укласти між собою як договори, що передбачені законом, так і договори, які хоч законом не передбачені, але йому не суперечать. Це впливає з пунктів 1 і 2 ст. 11 ЦК України, за якими цивільні права та обов'язки виникають із тих дій осіб, що передбачені законами та іншими

правовими актами, а також із тих їхніх дій, які не передбачені ними, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Це правило стосується також договорів та інших правочинів, непередбачених законом.

Логічним продовженням свободи сторін на вступ у договірні відносини та визначення змісту договору є право на зміну чи розірвання договору. Допускаючи у принципі можливість зміни або розірвання договору за угодою сторін, закон разом з тим не передбачає окремого порядку зміни чи розірвання цивільно-правових договорів. Оскільки угода про зміну чи розірвання є додатковою до основного договору або абсолютно новою, вона може укладатися в тому самому порядку, який встановлено для укладення договорів.

Існують певні межі для вільного розсуду сторін і при покладенні відповідальності за порушення договірних зобов'язань. Зокрема, на власний розсуд сторін передано вирішення питання щодо вибору і застосування форм відповідальності за порушення договору (відшкодування збитків, неустойки, завдатку). Зростання ролі договору в регулюванні приватноправових відносин зумовлює розширення можливості для сторін на свій розсуд формулювати умови договору про неустойку, якщо вона не передбачена законом, визначати її розмір, порядок обчислення, умови застосування тощо.

Проте свобода договору не є абсолютною (необмеженою): вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості.

3. Система цивільно-правових договорів

Наукову класифікацію договорів можна проводити за різними ознаками (критеріями) залежно від цілей, які при цьому ставляться. Класифікація договорів має сприяти глибшому з'ясуванню їх природи і змісту, виявленню властивих їм спільних рис та особливостей, дальшому вдосконаленню законодавства про договори.

Оскільки договір є різновидом угоди (правочину), то поділ договорів на окремі групи можна проводити за тими самими критеріями, що й поділ угод: консенсуальні та реальні, оплатні та безоплатні, абстрактні та казуальні тощо. Але договорам, на відміну від односторонніх угод, властиві й певні особливості, зумовлені зустрічним характером волевиявлень учасників, тому в основу поділу договорів можна покласти нові критерії.

Класифікація цивільно-правових договорів:

За ознакою розподілу прав та обов'язків між сторонами у зобов'язанні, що виникло з договору:

- *односторонні* – одна сторона (особа) бере на себе обов'язок перед другою стороною (особою) вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони;
- *двосторонні* – договір, за яким права та обов'язки покладено на обидві сторони зобов'язання, що виникло з цього договору. Переважна більшість договорів у цивільному праві є двосторонніми (купівля-продаж, оренда, комісія тощо).

Залежно від послідовності (етапності) досягнення цілей, які ставлять перед собою сторони, вступаючи у договірні зв'язки:

- *попередні*. За попереднім договором сторони зобов'язуються у певний строк укласти в майбутньому договір на умовах, передбачених попереднім договором. У цьому договорі визначається й порядок погодження істотних умов майбутнього договору, які не передбачені попереднім договором;
- *основні*. Основним вважається такий *договір*, укладення якого передбачене попереднім договором. Хоча істотні умови основного договору названі в попередньому договорі, але вони мають бути узгоджені сторонами при укладенні основного договору. Сторона, яка обґрунтовано ухиляється від укладення основного договору, повинна

відшкодувати другій стороні збитки, зумовлені простроченням, якщо інше не передбачено попереднім договором або законодавчими актами. Зобов'язання, передбачені попереднім договором, припиняються, якщо до закінчення строку, протягом якого має бути укладений основний договір, цей договір не буде укладений або жодна із сторін не направить другій стороні пропозицію про його укладення. Договір (протокол) про наміри, в якому не виявлено прямо волі сторін надати йому силу попереднього договору, не породжує цивільно-правових наслідків (п. 2 ст. 635 ЦК України).

Групування договорів можливе і за тими правовими наслідками, створення яких домагаються учасники відносин:

1) договори про передачу майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контрактація, позика, міна, дарування, постачання енергетичних ресурсів тощо);

2) договори про передачу майна у тимчасове користування (майновий найм, оренда, житловий найм, побутовий прокат, безоплатне користування майном, лізинг тощо);

3) договори про виконання робіт (побутовий підряд, підряд на капітальне будівництво, на виконання проектних і розвідувальних робіт, на виконання аудиторських робіт тощо);

4) договори про передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори, договори про передачу науково-технічної продукції тощо);

5) договори про надання послуг (перевезення, страхування, доручення, комісія, схов, про посередницькі послуги, довічне утримання, кредитний договір тощо);

6) договори про спільну діяльність (установчий договір, угоди про науково-технічне співробітництво тощо).

Зрозуміло, що навіть у межах кожної окремої групи договорів подається лише приблизний перелік деяких видів договорів, бо відповідно п. 2 ст. 11, п. 2 ст. 509 ЦК України цивільні права та обов'язки виникають як з угод (договорів),

передбачених законом, так і з угод, які хоч і не передбачені законом, але йому не суперечать.

Здійснення підприємництва як безпосередньої, ініціативної, систематичної, на власний ризик діяльності підприємця по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою одержання прибутку неминуче пов'язано з використанням договору як правової форми, якою опосередковується реалізація на еквівалентних засадах результатів цієї діяльності. Суб'єктам підприємництва доводиться укладати різні за своїм характером договори, які регулюються як нормами ЦК України, так і інших нормативних актів (купівлі-продажу, поставки, перевезення, лізингу, консигнації, банківського кредиту тощо).

Тема 8. Відповідальність за порушення зобов'язань

1. Поняття та значення цивільно-правової відповідальності.
2. Види цивільно-правової відповідальності.
3. Умови (підстави) цивільно-правової відповідальності.

Основні поняття: цивільно-правова відповідальність, договірна, позадоговірна та субсидіарна відповідальність.

1. Поняття та значення цивільно-правової відповідальності

Цивільне право як система правових норм регулює майнові та особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності та широкій свободі їх учасників у визначенні своїх прав та обов'язків. В умовах переходу до ринкової економіки додержання порядку, дисципліни, умов зобов'язань, прийнятих за договором, набуває особливої ваги.

Цінність цивільного права полягає в тому, що воно у своїх нормах містить широкий арсенал засобів впливу на поведінку громадян та організацій через їхні інтереси і за допомогою інтересів. Одним із таких засобів впливу на майнові

інтереси осіб є застосування до правопорушника майнових санкцій, зокрема цивільно-правової відповідальності.

Питання про суть санкції та її співвідношення з поняттям відповідальності залишається дискусійним як у літературі із загальної теорії права, так і в галузевих юридичних науках. Зазначаючи, що санкція безпосередньо пов'язана з вимогою певної поведінки, яка міститься у правовій нормі, О. Е. Лейст писав: „У юридичному обов'язку відображено вимогу належної поведінки, а санкція – спосіб державного примусу до виконання (додержання) цієї вимоги, загроза примусом на випадок її порушення”.

Санкція – це встановлена законом міра майнових або інших правових невігідних для особи наслідків, які застосовуються в разі недодержання закону, невиконання прийнятих зобов'язань, заподіяння шкоди або за наявності інших передбачених законом підстав. Так, зокрема, санкцією в цьому розумінні є примус до виконання обов'язку в натурі (ст. 622 ЦК України). У разі невиконання зобов'язання передати індивідуально-визначену річ у власність або користування кредиторіві останній має право вимагати відібрання цієї речі у боржника і передачі її йому, кредиторіві.

Цивільно-правова відповідальність як різновид санкції – це покладення на правопорушника, заснованих на законі невігідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового.

Покладення на особу нових, додаткових обов'язків як міри відповідальності має місце, зокрема, при пред'явленні до правопорушника вимог про відшкодування ним збитків або сплату неустойки (штрафу, пені). Так, за договором поставки, укладеним строком на один рік, постачальник повинен здійснювати поставку покупцеві товарів рівномірно рівними щомісячними партіями. Якщо, наприклад, протягом одного місяця (скажімо, квітня такого-то року) поставки товарів не було, непоставлена в цьому місяці кількість товарів підлягає поставці в наступному місяці поточного року за умови, що покупець у встановленому порядку не відмовиться від

прострочених поставкою товарів. За порушення умов договору щодо кількості поставки постачальник, крім того, повинен відшкодувати завдані покупцеві збитки і сплатити неустойку, якщо вона передбачена договором.

Отже, до основного обов'язку – допоставити товари – приєднуються нові, додаткові обов'язки у вигляді відшкодування збитків або сплати неустойки.

Мірою цивільно-правової відповідальності є також втрата завдатку однією стороною або повернення його у подвійному розмірі другою стороною. Завдатком визнається грошова сума, що видається однією з договірних сторін у рахунок належних з неї за договором платежів другій стороні на підтвердження укладення договору і забезпечення його виконання. Якщо за невиконання договору відповідальною є сторона, яка дала завдаток, то він залишається у другій сторони. Коли ж відповідальною за невиконання договору є сторона, яка одержала завдаток, вона повинна сплатити другій стороні подвійну суму завдатку (ст. 571 ЦК України).

І відшкодування збитків, і сплата неустойки, і втрата завдатку є додатковими (до основного) обов'язками, бо основний обов'язок боржника полягає у передачі майна, виконанні роботи, наданні послуг тощо і він виконується на еквівалентних та сплатних засадах. Сплачуючи ж неустойку, втрачаючи завдаток або відшкодовуючи кредиторів заподіяні збитки, боржник не отримує від нього жодної компенсації, отже на боржника покладаються всі невігідні майнові наслідки порушення зобов'язання.

Застосування майнових або немайнових санкцій, у тому числі відповідальності, за чинним законодавством є правом, а не обов'язком суб'єктів цивільних правовідносин. Це стосується і юридичних осіб, які самостійно вирішують питання щодо здійснення належних їм прав.

2. Види цивільно-правової відповідальності

У цивільному законодавстві розрізняють види відповідальності за різними критеріями. Так, за підставами

виникнення прав та обов'язків, за порушення яких встановлено відповідальність, вона поділяється на договірну та позадоговірну.

Договірною вважається відповідальність у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку або позбавлення суб'єктивного права за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, яке виникло з договору. Наприклад, за поставку товарів, які виявилися недоброякісними (брак), постачальник сплачує покупцеві штраф у певному розмірі відсотків від вартості цих товарів, повертає суму – вартість товарів, якщо вона була сплачена покупцем, а також відшкодовує витрати, завдані покупцеві у зв'язку з проведенням експертизи, зберіганням, поверненням забракованих товарів постачальникові тощо. Відповідальність тут є договірною, бо вона настає за порушення обов'язків, які основані на договорі поставки.

Позадоговірною (або недоговірною) є відповідальність, що настає за вчинення протиправних дій однією особою щодо іншої за відсутності між ними договору або незалежно від наявних між ними договірних відносин. Така відповідальність настає за порушення обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом, і найчастіше виражається у формі відшкодування збитків. Так, у разі заподіяння каліцтва або іншого ушкодження здоров'я фізична чи юридична особа, відповідальні за шкоду, зобов'язані відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати або зменшення працездатності, виплатити потерпілому одноразову допомогу в установленому законом порядку та компенсувати витрати, спричинені ушкодженням здоров'я, зокрема на посилене харчування, протезування, санітарно-курортне лікування, сторонній догляд тощо (ст. 1195 ЦК України). У цьому разі відповідальність є позадоговірною, хоча потерпілий з організацією чи громадянином може перебувати у трудових договірних відносинах.

У пункті 2 роз'яснення Президії Вищого Арбітражного Суду України „Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди” від 1 квітня 1994 р. звертається увага на необхідність відрізнити обов'язок

боржника відшкодувати збитки, заподіяні невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання, що виникло з договору, від позадоговірної шкоди, тобто від зобов'язання, яке виникло внаслідок заподіяння шкоди. Звичайно, можуть мати місце випадки, коли сторони перебувають у договірних відносинах, але заподіяння шкоди однією зі сторін другій стороні не пов'язано з виконанням зобов'язання, що впливає з цього договору. За правилами про позадоговірну відповідальність здійснюється відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок загибелі (смерті) чи ушкодження здоров'я пасажирів під час користування транспортом, а також шкоди, заподіяної здоров'ю або майну споживача товарами (роботами, послугами) неналежної якості (ст. 17 Закону України „Про захист прав споживачів”).

У цивільно-правовому зобов'язанні з боку кредитора або боржника можуть діяти дві або більше осіб. Залежно від розподілу прав та обов'язків між суб'єктами зобов'язання із множинністю осіб розрізняють часткові (пайові), солідарні та додаткові (субсидіарні) зобов'язання. Відповідальність за порушення цих зобов'язань теж буває частковою, солідарною або субсидіарною.

Часткове зобов'язання має місце тоді, коли в ньому беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників і кожен із кредиторів має право вимагати виконання, а кожен з боржників повинен виконати зобов'язання у певній частці (пайці). Припускається, що ці частки є рівними, якщо інше не впливає із закону або договору (ст. 540 ЦК України). У зобов'язаннях, які виникли з часткових договорів між організаціями, право кредитора вимагати виконання та обов'язок боржника виконати зобов'язання визначається у частках, що встановлюються договором. При *частковій* відповідальності кожна із зобов'язаних осіб відшкодовує збитки і сплачує неустойку пропорційно розміру своєї частки спільного боргу.

Солідарні зобов'язання виникають тоді, коли вони передбачені договором, установлені законом чи іншими правовими актами, зокрема при неподільності предмета зобов'язання. Якщо, наприклад, у такому зобов'язанні є один кредитор і кілька боржників, то кредитор має право вимагати

виконання як від усіх боржників разом, так і від кожного з них окремо, причому як повністю, так і в частині боргу. Не одержавши повного задоволення своїх вимог від одного із солідарних боржників, кредитор має право вимагати неодержане з решти солідарних боржників. Усі боржники залишаються зобов'язаними доти, доки зобов'язання не буде виконано повністю. Виконання солідарного зобов'язання повністю одним із боржників звільняє решту боржників від сплати боргу кредиторіві (ст. 543 ЦК України). Отже, при порушенні солідарного обов'язку настає *солідарна* відповідальність, за якої кредитор може вимагати сплати неустойки або відшкодування збитків як від усіх боржників разом, так і з кожного з них окремо. Так, відповідно до ст. 554 ЦК України за договором поруки в разі невиконання зобов'язання боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, причому поручитель відповідає в тому самому обсязі, як і боржник, зокрема відповідає за сплату відсотків, відшкодування збитків, сплату неустойки, якщо інше не встановлено договором поруки.

Субсидіарна (додаткова) відповідальність настає тоді, коли існують основне і додаткове до нього зобов'язання, і одне, і друге порушені.

Нові положення щодо субсидіарної відповідальності містить ст. 619 ЦК України. До заявлення вимоги до особи, яка відповідно до закону, інших правових актів або умов зобов'язання несе відповідальність додатково до відповідальності іншої особи, що є основним боржником (субсидіарну відповідальність), кредитор повинен заявити вимогу до основного боржника. Якщо основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на заявлену вимогу, ця вимога в повному обсязі може бути заявлена до особи, яка несе субсидіарну відповідальність. Кредитор не має права вимагати задоволення своєї вимоги до основного боржника від особи, яка несе субсидіарну відповідальність, якщо ця вимога може бути задоволена шляхом зарахування зустрічної вимоги до основного боржника або безспірною стягнення коштів з основного боржника. Особа, яка несе субсидіарну відповідальність, повинна до задоволення вимоги,

поставленої їй кредитором, попередити про це основного боржника, а якщо до цієї особи вчинено позов – залучити основного боржника до участі у справі. Інакше основний боржник має право висунути проти регресної вимоги особи, що відповідає субсидіарно, заперечення, які він мав проти кредитора.

За загальним правилом, цивільне законодавство передбачає обов'язок боржника (заподіювача) перед кредитором (потерпілим) відшкодувати збитки у повному обсязі. Це стосується як витрат, що зроблені кредитором, втрати або пошкодження його майна, так і не одержаних кредитором доходів, які б він одержав, якби боржник виконав зобов'язання.

Відповідальність у цих випадках вважається *повною*. Законом або договором може бути обмежене право на повне відшкодування збитків. Це означає, що за порушення обов'язку сплачується лише неустойка, а збитки не відшкодовуються або хоча і відшкодовуються, то не в повному обсязі. Так, відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України „Про транспорт” підприємства транспорту відповідають за втрату, нестачу, псування або пошкодження прийнятого до перевезення вантажу або багажу у розмірі фактичної шкоди, тобто неодержані доходи в цих зобов'язаннях не відшкодовуються.

Згідно з ЦК України, якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено неустойку, то збитки відшкодовують у частині, яка не покрита неустойкою. Законодавством або договором можуть бути передбачені випадки: коли допускається стягнення лише неустойки, але не збитків; коли збитки можуть бути стягнені у повній сумі понад неустойку; коли за вибором кредитора можуть бути стягнені або неустойка, або збитки.

Повне відшкодування збитків, заподіяних порушенням договірних зобов'язань між юридичними особами, передбачено нині у сферах поставки, купівлі-продажу, деяких підрядних відносинах тощо. Стосовно ж більшості інших господарських зобов'язань (постачання енергії та газу, перевезення, капітальне будівництво, проектні роботи тощо) передбачається не повна, а обмежена відповідальність за порушення договорів або у формі виплаченої неустойки (коли допускається стягнення лише

неустойки, але не збитків), або у формі дійсної (фактичної) шкоди без права відшкодування упущеної вигоди. В умовах переведення економіки на ринкові засади не можна визнавати нормальним такий стан у законодавстві, коли принцип повного відшкодування збитків при порушенні зобов'язань не здійснюється з потрібною послідовністю у всьому ланцюжку господарських зв'язків, а обмежується лише окремими його ланками.

За ЦК України повне відшкодування збитків набуло ширшого застосування.

Насамперед, у співвідношенні неустойки і збитків як форм відповідальності загальною стає штрафна неустойка, а не залікова, тобто якщо за порушення зобов'язання встановлено неустойку, то її стягнуть у повному розмірі понад відшкодування збитків (п. 1 ст. 624 ЦК України). У зобов'язаннях з участю суб'єктів підприємництва, замість обмеженої, запроваджується, як правило, повна майнова відповідальність.

З окремих видів зобов'язань закон чи інші правові акти можуть установлювати підвищену (зокрема, кратну) відповідальність за порушення цивільних прав та обов'язків. Так, за Законом України „Про бібліотеки і бібліотечну справу” від 27 січня 1995 р. користувачі бібліотечних послуг мають право одержувати в користування книги, документи та інші носії інформації з бібліотечних фондів відповідно до правил користування бібліотекою, користуватися послугами довідково-інформаційного, бібліографічного характеру та одержувати інші послуги (у тому числі, і платні). Правила користування бібліотечним фондом можуть передбачати кратне відшкодування шкоди у зв'язку з втратою, знищенням, пошкодженням або крадіжкою книг, документів, інших носіїв інформації, у тому числі, і окремих одиниць бібліотечного фонду (статті 20 і 23 закону).

4. Умови (підстави) цивільно-правової відповідальності

Цивільно-правова відповідальність є негативним для порушника наслідком вчиненого ним правопорушення. Юридичною підставою такої відповідальності є закон, а фактичною – склад цивільного правопорушення. Вона настає за наявності таких умов:

- протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою;
- вини особи, яка заподіяла шкоду.

Перші три умови – протиправність, шкода та причинний зв'язок – є об'єктивними, а четверта – вина – є суб'єктивною підставою цивільно-правової відповідальності.

Протиправною вважається така поведінка особи, яка порушує приписи закону чи іншого нормативного акта або виявилася у невиконанні чи неналежному виконанні договірної зобов'язання.

Протиправність поведінки боржника або кредитора полягає в порушенні договірної зобов'язання. Відповідно до ст. 610 ЦК України *порушенням зобов'язання* є невиконання або неналежне виконання, тобто виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання. Одним із видів порушення зобов'язання є прострочення боржника або кредитора. Судити про прострочення боржника або кредитора можна тоді, коли можна порівняти встановлені законом чи договором послідовність і строки виконання сторонами своїх обов'язків і фактичну наявність (або відсутність) такого виконання у визначений час.

Простроченням боржника є невиконання ним зобов'язання в обумовлений строк (термін). Боржник не визнається таким, що прострочив, поки зобов'язання не може бути виконане внаслідок прострочення кредитора (п. 4 ст. 612 ЦК України). *Кредитор вважається таким, що прострочив*, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не зробив дій, до вчинення яких боржник не міг виконати свого зобов'язання (ст. 613 ЦК України).

Шкода є другою неодмінною умовою цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування збитків. Під шкодою розуміють зменшення або втрату (загибель) певного особистого чи майнового блага. Залежно від об'єкта правопорушення розрізняють майнову або немайнову (наприклад, моральну) шкоду.

Грошовий вираз майнової шкоди називають ще *збитками*. Під збитками розуміються витрати, зроблені кредитором, втрата або пошкодження його майна, а також недержані кредитором доходи, які б він одержав, якби боржник виконав зобов'язання. Проте проблема відшкодування збитків виникає не лише при невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язань, а й при порушенні інших прав та обов'язків (особистих немайнових, інтелектуальної власності тощо). Ось чому правила про відшкодування збитків та компенсацію моральної шкоди вміщені серед основних положень Книги 1 (Загальна частина) ЦК України.

Відповідно до ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками вважаються: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо законом або договором не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі. Якщо особа, що порушила право, одержала завдяки цьому доходи, то розмір збитків, які відшкодовуються потерпій особі у зв'язку з недержанням доходів, не може бути менший від доходів, що їх одержав порушник права.

Щоб стягнути зазначені збитки, потерпіла особа має довести їх наявність і розмір. Відповідно до ст. 623 ЦК України розмір збитків, завданих порушенням зобов'язань, доводить кредитор. Якщо інше не передбачено законом, іншими, правовими актами або договором, під час визначення збитків беруться до уваги ринкові ціни, що існували на день добровільного задоволення вимоги кредитора в місці, де зобов'язання має бути виконане, а

якщо вимога не буде задоволена добровільно – у день вчинення позову. Суд може задовольнити вимогу щодо відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення. Під час визначення неoderжаних доходів (упущеної вигоди) враховуються вжиті кредитором заходи для їх одержання і здійснені з цією метою приготування.

Звичайно, визначення розміру збитків, завданих порушенням цивільних прав, особливо неoderжаних доходів, на практиці не завжди легко можна здійснити. Навіть у тих сферах договірних відносин, де майнова відповідальність не обмежена, пред'явлення вимог до винних контрагентів про повне відшкодування збитків за порушення зобов'язань – рідкісне явище у господарській практиці. Це зумовлено, зокрема, і відсутністю апробованих методик щодо підрахунку збитків, якими могли б керуватися працівники юридичних служб підприємств, інших суб'єктів господарювання на обґрунтування вимог про відшкодування збитків. Для того, щоб договірно-правова і претензійно-позовна робота була дієвим інструментом у взаємовідносинах підприємства з його контрагентами, необхідно налагодити у всіх підрозділах чіткий облік виконання зобов'язань як його контрагентами, так і самим підприємством.

Порушення особистих і майнових прав може спричинити виникнення у потерпілої особи *моральної (немайнової) шкоди*. Право на відшкодування моральної шкоди, завданої порушенням договірних зобов'язань, виникає лише у випадках, передбачених законом або договором, зокрема при заподіянні моральної шкоди товаром неналежної якості, придбаним у роздрібній торговельній мережі (ст. 24 Закону України „Про захист прав споживачів”).

Однією з необхідних умов цивільно-правової відповідальності є наявність безпосереднього *причинного зв'язку* між протиправною поведінкою правопорушника і збитками потерпілої сторони. Мається на увазі, що протиправна дія або бездіяльність заподіювача є причиною, а збитки, що виникли у потерпілої особи, – наслідком протиправної поведінки заподіювача.

Для покладення відповідальності за цивільне правопорушення, крім зазначених вище трьох об'єктивних умов

– протиправності, збитків і причинного зв'язку, за загальним правилом, необхідна ще одна умова – *вина* заподіювача. Вина в цивільному праві зазвичай розглядається як психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків.

У цивільному праві діє припущення (презумпція) вини особи, яка вчинила правопорушення. Відповідно до ст. 614 ЦК України особа, яка не виконала зобов'язання або виконала його неналежним чином, несе майнову відповідальність лише за наявності вини (умислу або необережності), крім випадків, передбачених законом або договором. Відсутність вини доводиться особою, яка порушила зобов'язання. Коли невиконання або неналежне виконання зобов'язання зумовлено умислом або необережністю кредитора, боржник звільняється від відповідальності, якщо інше не встановлено законом. Іноді невиконання зобов'язання є наслідком винної поведінки обох сторін (*змішана вина*). Тоді суд відповідно до ступеня вини кожної із сторін зменшує розмір відповідальності боржника. Відповідальність боржника може бути зменшена також у тому разі, коли кредитор навмисно або з необережності сприяв збільшенню розміру збитків, завданих порушенням зобов'язання, або не вжив заходів до зменшення їх (ст. 616 ЦК України).

У цивільному праві необережність поділяється на *легку* і *грубу*, хоч критеріїв їх розмежування немає в законодавстві, як і не окреслено чітких їх контурів у судовій практиці та літературі, все залежить від характеру вимог, які не додержані особою у тій чи іншій ситуації.

Якщо для покладення на правопорушника цивільної відповідальності у сфері відшкодування збитків необхідний повний склад цивільного правопорушення (протиправність поведінки, шкода, причинний зв'язок, вина), то для стягнення неустойки або втрати завдатку кредитором досить довести, що поведінка боржника є протиправною, а вина є або припускається, коли він не довів відсутності своєї вини в порушенні зобов'язання. Тут має місце неповний склад правопорушення.

Особливістю цивільно-правової відповідальності є те, що вона може настати і *без вини*, якщо це передбачено законом

або договором. Так, за п. 2 ст. 612 ЦК України боржник, який прострочив виконання, відповідає перед кредитором за збитки, завдані простроченням, і за неможливість виконання, що випадково (тобто за відсутності його вини) настала після прострочення.

У новому ЦК України (ст. 617) передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Але не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку необхідних товарів, відсутність у нього коштів. Ця норма має за мету спонукати сторони, особливо підприємців до обачливості у підприємницькій діяльності. У цій діяльності підприємцям доводиться нерідко приймати рішення в умовах невизначеності та ризику. Щоб зменшити несприятливий вплив на підприємництво факторів порушення зобов'язань контрагентами, можуть бути використані різні заходи: проведення моніторингу (спостереження та оцінка процесів підприємництва); співробітництво з консультативними фірмами в галузі аудиту, менеджменту, інформації, права; вибір надійних партнерів; співробітництво з конкурентами на ринку товарів тощо. Певну роль у цій сфері може відіграти і страхування підприємницьких ризиків (наприклад, страхування від неповернення кредитів банкові).

Для притягнення особи до цивільно-правової відповідальності потрібен або повний склад правопорушення, що складається з чотирьох елементів (протиправність, шкода, причинний зв'язок, вина), або у випадках, зазначених у законі чи договорі, – неповний, усічений склад – протиправність і вина (при стягненні неустойки, втраті завдатку тощо). За відсутності хоч би одного з цих елементів (крім випадків безвинної відповідальності) цивільна відповідальність не настає.

Проте у випадках, прямо передбачених законом, навіть за наявності всіх ознак вчиненого правопорушення особа не несе відповідальності. Так, відповідно до ст. 177 Кодексу торговельного мореплавства України перевізник не відповідає за втрату, нестачу або пошкодження вантажу, якщо доведе, що вони сталися внаслідок *дій* або *упущень* капітана, інших осіб

суднового екіпажу і лоцмана у судноводінні або керуванні судном (навігаційні помилки). Підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності є випадок і непереборна сила.

Випадок (казус) має місце тоді, коли психічний стан особи, яка порушила зобов'язання, характеризується відсутністю її вини. За відсутності вини немає й відповідальності, якщо тільки законом чи договором не передбачено відповідальності і без вини. Відповідно до ч. 2 п. 1 ст. 614 ЦК України особа визнається невинною, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання.

Непереборна сила (форс-мажорні обставини) – це надзвичайна і невідворотна за даних умов подія. Ця подія характеризується, по-перше, як зовнішня до діяльності сторін обставина (наприклад, явища стихійного характеру). По-друге, надзвичайність події, що стає непереборною силою, означає, що це не рядова, ординарна, звичайна обставина, яка також може спричинювати певні труднощі для сторін. Тому не вважається непереборною силою, яка може бути підставою для звільнення від відповідальності особи, недодержання своїх обов'язків контрагентами боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів. По-третє, непереборна сила – це подія, яку не можна було відвернути засобами, наявними у даної особи в конкретних умовах її діяльності. Те, що за одних умов можна легко подолати, за інших стає неможливим. Тому при дії непереборної сили теж, як правило, відсутня вина боржника.

Питання до лекцій для самоконтролю

1. Поняття Цивільного права.
2. Предмет та метод цивільного права.
3. Функції цивільного права.
4. Принципи цивільного права.
5. Характеристика джерел цивільного права.
6. Роль судової практики в удосконаленні, глумаченні та застосування цивільного законодавства.

7. Поняття цивільних правовідносин.
8. Особливості цивільних правовідносин.
9. Елементи цивільно-правових відносин.
10. Види цивільно-правових відносин.
11. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин.
12. Громадяни як суб'єкти цивільних правовідносин.
13. Правоздатність громадян.
14. Дієздатність громадян.
15. Поняття та ознаки юридичної особи.
16. Правоздатність юридичної особи.
17. Види юридичних осіб.
18. Держава як суб'єкт цивільного права.
19. Територіальні громади та автономна республіка Крим як суб'єкти цивільного права.
20. Поняття об'єктів цивільних прав.
21. Види об'єктів цивільних прав.
22. Поняття юридичних фактів.
23. Класифікація юридичних фактів.
24. Поняття та види угод.
25. Умови дійсності правочинів.
26. Поняття та значення строків у цивільному праві.
27. Види цивільно-правових строків.
28. Позовна давність.
29. Представництво.
30. Довіреність.
31. Здійснення суб'єктивних прав та виконання цивільних обов'язків.
32. Захист цивільних прав.
33. Поняття особистих немайнових відносин.
34. Особисті немайнові права фізичної особи.
35. Захист особистих немайнових прав.
36. Поняття власності та права власності.
37. Зміст права власності.
38. Способи набуття і припинення права власності.
39. Встановлення моменту виникнення права власності.
40. Умови виникнення і припинення права приватної власності громадян.

41. Здійснення громадянами права приватної власності.
42. Право власності юридичних осіб.
43. Право власності кооперативів.
44. Право власності господарських товариств.
45. Право власності господарських об'єднань.
46. Право державної і комунальної власності.
47. Підстави виникнення права державної і комунальної власності.
48. Право спільної власності.
49. Поняття цивільно-правового захисту.
50. Основні цивільно-правові засоби захисту права власності.
51. Право інтелектуальної власності.
52. Поняття та склад зобов'язань.
53. Підстави виникнення зобов'язань.
54. Система цивільних зобов'язань.
55. Поняття цивільно-правового договору.
56. Зміст і тлумачення договору.
57. Укладення, зміна та розірвання договору.
58. Поняття та принципи виконання зобов'язань.
59. Поняття та значення відповідальності за порушення зобов'язань.
60. Види цивільно-правової відповідальності.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар 1. Вступ до цивільного права

Питання для обговорення

1. Поняття, предмет, функції цивільного права.
2. Принципи цивільного права.
3. Характеристика джерел цивільного права України.
4. Характеристика основних світових цивільно-правових систем сучасності.

Література

1. Цивільне право України. Підручник : У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.

2. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 654 с.
3. Україна. Закони. Цивільний кодекс України. – К. : Школа, 2003. – 384 с.
4. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Под ред. Васильева Е. А. – М. : Высшая школа, 1993.– 546 с.
5. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. – М. : Высшая школа, 1996.– 397 с.
6. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи. Східна традиція / Є. О. Харитонов. – Одеса, Юрид.літ.,2000. – 378 с.
7. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція / Є. О. Харитонов. – Одеса, АО БАХВА, 2001. – 489 с.
8. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до філософії права / А. А. Козловський. – К., Юрінком Інтер, 2004. – 214 с.
9. Становлення та розвиток цивільних правовідносин у сучасній Україні. – К., 2001. – 382 с.
10. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К., Вентурі,2010. – 1056 с.

Контрольні питання

1. Що розуміється під майном у цивільному праві?
2. Що таке майнові відносини?
3. Що таке особисті немайнові відносини?
4. Яке співвідношення майнових і особистих немайнових відносин, регульованих цивільним правом?
5. У чому полягають особливості особистих немайнових відносин: а) пов'язаних із майновими; б) непов'язаних із майновими?
6. У якому співвідношенні знаходяться поняття „цивільне право” і „цивільне законодавство”?
7. Що являє собою система цивільного законодавства?
8. Порівняйте цивільно-правові системи світу: загальне та відмінне.

Семінар 2. Цивільні правовідносини

Питання для обговорення

1. Поняття та особливості цивільних правовідносин.
2. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин.
3. Суб'єкти цивільного права:
 - громадяни;
 - юридичні особи;
 - держава;
 - територіальні громади та Автономна республіка Крим.
4. Об'єкти цивільних прав.

Література

1. Цивільне право України. Підручник : У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
2. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 654 с.
3. Україна. Закони. Цивільний кодекс України – К. : Школа, 2003. – 384 с.
4. ЗУ „Про цінні папери та фондову біржу” від 18.06.1991 р. // ВВР.– 1991. – № 38. – ст. 508.
5. Братусь С. Н. Суб'єкти гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Высшая школа, 1950. – С. 112 – 134.
6. ЗУ „Про підприємництво” від 07.02.1991 р. // ВВР. – 1991. – № 14. – ст. 168.
7. Ромовська З. В. Особисті немайнові права фізичних відносин / З. В. Ромовська // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47 – 60.
8. Зуб І. К проблеме видов юридических лиц / И. Зуб // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 10. – С. 44 – 48.
9. Кравчук В. Право на створення юридичної особи / В. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 7. – С. 22 – 24.
10. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М. : Наука, 1958. – 652 с.
11. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве /

В. Б. Исаков. – М. : Высшая школа, 1984. – 497 с.

Контрольні питання

1. Що таке юридичний факт у цивільному праві? Як класифікуються юридичні факти?
2. Що таке суб'єктивний склад правовідносин?
3. Що таке цивільна правосуб'єктність?
4. Що розуміється під об'єктами в цивільному праві?
5. Що таке юридичний склад і які види є юридичних складів?

Семінар 3. Представництво

Питання для обговорення

1. Поняття та підстави представництва.
2. Правочини, які може вчиняти представник. Правові наслідки вчинення правочину представником.
3. Представництво за законом та за довіреністю.
4. Довіреність: форма, строк та скасування.

Література

1. Цивільне право України. Підручник : У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
2. Цивільне право України: Академічний курс : Підручник / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 654 с.
3. Україна. Закони. Цивільний кодекс України – К. : Школа, 2003. – 384 с.
4. Толковый словарь гражданского права. Часть 1. / Под ред. В. М. Жуйкова, М. К. Треушникова. – Городец. – 2006. – 496 с.
5. Недействительность в гражданском праве: проблемы, тенденции, практика : Сб. статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – Статут, 2009. – 142 с.
6. Силенко Л. М. Цивільне право України: Частина 1. Навч. посібн. – К., 2004. – 360с.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К., Вентурі, 2010. – 1056 с.

Контрольні питання

1. Що таке представництво?
2. Які правочини може вчиняти представник?
3. Назвіть правові наслідки вчинення правочину представником.
4. Що таке передоручення?
5. Які наслідки вчинення правочинів з перевищенням повноважень?
6. Що таке представництво за законом?
7. Що таке комерційне представництво?
8. Порівняйте довіреність юридичної та фізичної особи?
9. Яким чином можна скасувати довіреність?
10. На який строк видається довіреність?

Семінар 4. Строки та терміни. Позовна давність

Питання для обговорення

1. Поняття строку та терміну.
2. Визначення строку та терміну.
3. Поняття позовної давності, її види.
4. Вимоги, на які позовна давність не поширюється.

Література

1. Цивільне право України. Підручник : У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
2. Цивільне право України: Академічний курс : Підручник / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 654 с.
3. Україна. Закони. Цивільний кодекс України – К. : Школа, 2003. – 384 с.
4. Новицкий И. Б. Сделки. Исковая давность / И. Б. Новицкий. – М., 1954. – 321 с.
5. Луць В. В. Строки в цивільних правовідносинах / В. В. Луць. – Львів, 1992. – 264 с.
6. Луць В. В. Строки захисту цивільних прав / В. В. Луць. – Львів, 1993. – 396 с.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К., Вентурі, 2005. – 959 с.

8. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т. В. Боднар. – К., 2005. – 148с.
9. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності / В. В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 560 с.
10. Кириллова М. Я. Сроки в гражданском праве. Исковая давность / М. Я. Кириллова, П. В. Крашенинников. – М. : Статут, 2007. – 78 с.

Контрольні питання

1. Що таке строк? Що таке термін?
2. Коли починається перебіг строку?
3. Коли закінчується строк?
4. Назвіть строки спеціальної позовної давності?
5. Яким можна змінити тривалість позовної давності?
6. Назвіть наслідки спливу позовної давності?
7. На які вимоги позовна давність не поширюється?

Семінар 5. Речові права та право власності

Питання для обговорення

1. Поняття власності та права власності.
2. Право приватної власності.
3. Право державної власності.
4. Право спільної власності.
5. Захист права власності.
6. Інші речові права.

Література

1. Цивільне право України. Підручник : У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
2. Цивільне право України: Академічний курс : Підручник / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 654 с.
3. Україна. Закони. Цивільний кодекс України – К. : Школа, 2003. – 384 с.
4. Семчик В. І. Право власності за Конституцією України / В. І. Семчик. – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с.
5. Шевченко Я. М. Концепція права власності в сучасному українському суспільстві / Я. М. Шевченко // Власник і право

власності. – К., 1994. – С. 16 – 17.

6. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні / О. В. Дзера. – К. : Вентурі, 1996. – 272 с.

7. Приватна власність в Україні. – К., 2002. – 284 с.

8. Домашенко М. В. Власність і право власності / М. В. Домашенко, В. Є. Рубаник. – Х., Одіссей, 2002. – 322 с.

9. Погрібний С. О. Володіння у цивільному праві / С. О. Погрібний. – Одеса, 2002. – 272 с.

10. Скловский К. И. Применение гражданского законодательства о собственности и владении. Практические вопросы / К. И. Скловский. – М., Статут. 2004 – 365 с.

11. Степанов С. А. Недвижимое имущество в гражданском праве / С. А. Степанов. – М. : Статут, 2004 – 223 с.

Контрольні питання

1. Що таке власність?

2. Визначте право власності в об'єктивному та суб'єктивному значенні.

3. Які є форми власності в Україні, їхні суб'єкти?

4. Як припиняється право власності?

5. Як співвідносяться поняття „охорона права власності” і „захист права власності”?

6. Які ви знаєте засоби захисту права власності? Дайте їм характеристику.

7. Поняття віндикаційного позову.

8. Які умови задоволення віндикаційного позову?

9. Що таке негаторний позов?

Семінар 6. Зобов'язальне право

Питання для обговорення

1. Характеристика зобов'язальних відносин.

2. Цивільно-правовий договір: поняття, зміст, порядок укладення, зміни та розірвання.

3. Виконання зобов'язань.

4. Припинення зобов'язань.

5. Відповідальність за порушення зобов'язань.

Література

1. Зобов'язальне право / За ред. О. В. Дзера. – К., 1998. – 342 с.
2. Цивільне право України. Підручник : У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
3. Цивільне право України: Академічний курс : Підручник / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 654 с.
4. Україна. Закони. Цивільний кодекс України – К. : Школа, 2003. – 384 с.
5. Кассо Л. А. Понятіе о залоге в современном праве / Л. А. Кассо. – М. : Статут, 1999. – 231 с.
6. Фаршатов И. А. Исковая давность. Законодательство: теория и практика / И. А. Фаршатов. – М, Городец, 2004. – 80 с.
7. Кириллова М. Я. Сроки в гражданском праве. Исковая давность / М. Я. Кириллова, П. В. Крашенинников. – М. : Статут, 2007. – 78 с.
8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К., Вентурі, 2010. – 1056 с.
9. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т. В. Боднар. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 275 с.
10. Гонгало Б. М. Учение об обеспечении обязательств. Вопрос теории и практики / Б. М. Гонгало. – М. : Статут, 2004. – 222 с.

Контрольні питання

1. Яка роль цивільно-правового інституту зобов'язань у регулюванні товарно-грошових відносин?
2. Схарактеризуйте місце зобов'язального права в загальній системі цивільного права.
3. Які основні особливості зобов'язання як цивільних правовідносин?
4. У чому полягають відмінності договірних і позадоговірних зобов'язань?
5. Назвіть основні види зобов'язань і наведіть їхні приклади з чинного законодавства.
6. Що таке цивільно-правовий договір?
7. Як можна класифікувати цивільно-правові договори?
8. Які підстави висновку договору?
9. Які істотні умови договору?

10. Що розуміється під формою договору? Які наслідки її недотримання?

Семинар 7. Позадоговірні зобов'язання.

Питання для обговорення

1. Поняття недоговірних (позадоговірних) зобов'язань.
2. Публічна обіцянка винагороди.
3. Вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення.
4. Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи.
5. Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або юридичної особи.
6. Відшкодування шкоди.
7. Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Література

1. Цивільне право України. Підручник : У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком, 2004. – Кн. 2. – 639 с.
2. Цивільне право України: Академічний курс : Підручник / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – 654 с.
3. Україна. Закони. Цивільний кодекс України – К. : Школа, 2003. – 384 с.
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К., Вентурі, 2010. – 1056 с.
5. Гонгало Б. М. Учение об обеспечении обязательств. Вопросы теории и практики / Б. М. Гонгало. – М. : Статут, 2004. – 222 с.
6. Евтеев В. С. Возмещение убытков как вид ответственности в коммерческой деятельности : Учеб. пособие для вузов / В. С. Евтеев. – М. : Зерцало, 2005. – 184 с.
7. Карапетов А. Г. Неустойка как средство защиты прав кредитора в российском и зарубежном праве / А. Г. Карапетов. – М. : Статут, 2005. – 284 с.
8. Стефанчук Р. О. Захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному праві / Р. О. Стефанчук.— К. : Науковий світ, 2001. – 306 с.

9. Дзера І.О.Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І. О. Дзера. – К.,Юрінком Інтер,2001 – 256 с.
10. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т. В. Бондар. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 275 с.

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЯ

1. Поняття, предмет та метод цивільного права.
2. Функції цивільного права. Принципи цивільного права.
3. Характеристика джерел цивільного права.
4. Поняття, особливості та елементи цивільних правовідносин. Види цивільно-правових відносин.
5. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин. Юридичні факти.
6. Громадяни як суб'єкти цивільних правовідносин.
7. Поняття та ознаки юридичної особи. Види юридичних осіб.
8. Держава як суб'єкт цивільного права.
9. Територіальні громади та Автономна республіка Крим як суб'єкти цивільного права.
10. Поняття та види об'єктів цивільних прав.
11. Поняття та види угод.
12. Умови дійсності правочинів.
13. Поняття та значення строків у цивільному праві. Види цивільно-правових строків.
14. Позовна давність.
15. Представництво.
16. Довіреність.
17. Здійснення суб'єктивних прав та виконання цивільних обов'язків.
18. Захист цивільних прав.
19. Поняття власності та права власності. Зміст права власності.
20. Способи набуття і припинення права власності. Встановлення моменту виникнення права власності.

21. Умови виникнення і припинення права приватної власності громадян, юридичних осіб, кооперативів, господарських об'єднань.
22. Право державної і комунальної власності. Підстави виникнення права державної і комунальної власності.
23. Право спільної власності.
24. Поняття цивільно-правового захисту.
25. Основні цивільно-правові засоби захисту права власності.
26. Поняття, система та склад зобов'язань. Підстави виникнення зобов'язань.
27. Поняття цивільно-правового договору. Зміст і тлумачення договору.
28. Укладення, зміна та розірвання договору.
29. Поняття та принципи виконання зобов'язань.
30. Поняття та значення відповідальності за порушення зобов'язань.
31. Види цивільно-правової відповідальності.
32. Поняття спадкування.
33. Час відкриття спадщини. Місце відкриття спадщини.
34. Спадкування за законом. Спадкування за заповітом.
35. Прийняття спадщини. Відмова від спадщини.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

ВАРІАНТ 1

1. У системі галузей права України цивільне право:

- є підгалуззю іншої галузі права;
- є комплексною галуззю права;
- є самостійною галуззю права;
- входить як складова частина господарського права;
- входить як складова частина кримінального права.

2. Цивільним законодавством регулюються:

- особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій

- самостійності їх учасників;
- майнові відносини суб'єктів цивільного права;
- будь-які відносини, які виникають на Україні;
- організаційно-правові відносини;
- господарські відносини.

3. Цивільне право відноситься до:

- публічного права;
- приватного права;
- конвергентного права, поєднуючи в собі елементи та ознаки приватного та публічного права;
- континентального права;
- господарського права.

4. Учасниками цивільних відносин є:

- міністерства і відомства;
- незалежні держави;
- громадяни і фінансові органи;
- фізичні та юридичні особи;
- господарські товариства.

5. Майнові відносини це:

- усі економічні відносини, об'єктивні за змістом і вольові за формою відносини, що складаються між суб'єктами цивільного права в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ;
- відносини власності;
- відносини щодо сплати податків;
- відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном.

6. Об'єктом особистих немайнових відносин є:

- честь, гідність, ділова репутація, твори науки, культури, мистецтва, авторські винаходи, фірмове найменування, торгівельні марки;
- особисті дані особи;
- будь-які суспільні відносини, які не мають ознак майнових;
- суспільні відносини, які не мають майнового вираження;
- конфіденційна інформація.

7. Предметом цивільно-правового регулювання є:

- майнові відносини та особисті немайнові відносини;

- відносини щодо сплати податків;
- управлінські відносини;
- корпоративні відносини.

8. Методом цивільного права є:

- імперативний метод;
- диспозитивний метод;
- компаративістський метод;
- у цивільному праві для регулювання цивільних правовідносин використовуються всі вказані методи;
- метод примусу.

9. Метод цивільно-правового регулювання не становить:

- дозвіл визначеної поведінки;
- рівних правових можливостей сторін;
- влади і підпорядкування;
- особливість засобу примусового впливу;
- особливості виникнення правових зв'язків.

10. Функції сучасного цивільного права – це:

- визначені у законі завдання, які зумовлюють цивільно-правове регулювання суспільних відносин;
- система прийомів і засобів, за допомогою яких здійснюється цивільно-правове регулювання суспільних відносин;
- напрями майбутнього розвитку цивільно-правових відносин;
- напрями впливу цивільно-правових норм;
- сукупність методів цивільно-правового регулювання та засобів їх реалізації.

11. Які функції притаманні цивільному праву (вказати найбільш повну відповідь)?

- регулятивна, охоронна, превентивна, оціночна;
- охоронна, виховна, компенсаційна, символічна;
- регулятивна, охоронна, компенсаторна, превентивна, виховна, інформаційна, символічна;
- охоронна, соціальна, стабілізуюча, перспективна, конститутивна;
- регулятивна, конститутивна, превентивна, стабілізуюча, примусова;

12. Принципи цивільного права це:

- виражені в нормах права ключові ідеї та положення, відповідно до яких здійснюється регулювання цивільно-правових відносин;
- відображені в цивільному праві зразки, моделі поведінки, яких варто дотримуватися суб'єктам при здійсненні своїх цивільних прав та обов'язків;
- система загальних положень, відповідно до яких будується структура цивільного права;
- система прийомів та засобів, за допомогою яких здійснюється цивільно-правове регулювання відносин;
- закріплені в правових нормах напрями розвитку цивільного права.

13. Які з принципів найбільше притаманні цивільному праву?

- рівність всіх перед законом, принцип крові, законності, ефективного використання природних ресурсів;
- свободи договору, свободи підприємницької діяльності, неприпустимості свавільного втручання в особисте життя людини, добросовісності, розумності, справедливості;
- свободи слова, свободи договору, рівність власників, об'єктивності розподілу матеріальних благ, поділу видів та форм права власності;
- законності, гуманізму, юридичної толерантності, дистинктивності;
- демократичності, законності, субординації.

14. Принцип свободи договору означає:

- будь-який суб'єкт має право укладати договори;
- договір вільний від інших укладених зобов'язань;
- сторони мають право укладати договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства;
- можливість суб'єктів вільно вступати в цивільно-правові відносини;
- суб'єкти мають право укласти договір будь-якого змісту.

15. Принцип недоторканості власності означає:

- право власності не може бути ніколи і ніким порушене;
- власність є субстанцією, яку неможливо відчутися з допомогою органів чуття;

- право власності є непорушним і ніхто протиправно не може бути позбавленим власності;
- власність перебуває під охороною держави.

ВАРІАНТ 2

1. Система цивільного права це:

- структура цивільного права, яка вказує на сукупність його елементів;
- єдність інститутів і підгалузей цивільного права, які його складають;
- структура, яка розглядає цивільне право у його внутрішньому поділі на окремі інститути та підгалузі, які знаходяться у визначеній взаємодії;
- зовнішня будова цивільного права;
- структура Цивільного кодексу.

2. Систему цивільного права складають:

- цивільно-правові інститути;
- цивільно-правові доктрини;
- цивільно-правові університети;
- цивільно-правові школи;
- цивільно-правові колегіуми.

3. Наука цивільного права є:

- системою знань, наукових розробок та теоретичних положень про закономірності цивільно-правового регулювання відносин;
- тлумаченням цивільно-правових норм;
- системою норм права, яка регулює майнові та особисті немайнові відносини;
- дане поняття не характерне для цивільного права;
- системою вимог, які ставляться до рівня спеціаліста у галузі юриспруденції;
- системою законодавчих актів, які регулюють цивільно-правові відносини.

4. У науці цивільного права не використовуються метод:

- формально-логічний;
- порівняльний;

- демографічний;
- конкретно-соціологічний;
- системно-структурний.

5. Цивільне законодавство є:

- системою цивільних законів, які регулюють майнові відносини суб'єктів;
- системою підзаконних нормативних актів, які регулюють відносини, що складають предмет цивільного права;
- системою виданих компетентними органами держави нормативних актів, які повинні регулювати майнові та особисті немайнові відносини;
- внутрішньою будовою цивільного права, що відображає його розподіл на інститути, субінститути;
- Цивільним кодексом України.

6. Цивільне право це:

- сукупність юридичних уявлень про цивільні правовідносини;
- сукупність цивільних законів, які регулюють цивільні правовідносини;
- система юридичних норм, які регулюють цивільні правовідносини;
- самі правовідносини, які входять до предмету регулювання;
- сукупність цивільних правовідносин.

7. Як співвідносяться між собою цивільне право і цивільне законодавство?

- цивільне законодавство становить зміст цивільного законодавства, а цивільне право є формою вираження цивільного права;
- цивільне право становить зміст цивільного законодавства, а цивільне законодавство є формою вираження цивільного права;
- ніяк не співвідносяться, це два різних поняття;
- це те саме поняття;
- цивільне законодавство становить зміст цивільного права;
- цивільне право є формою вираження цивільного законодавства.

8. До загальних засад цивільного законодавства не відносяться:

- неприпустимість свавільного втручання у сферу особи людини;
- свобода договору;
- свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- обов'язкове погодження усіх дій з державними установами;
- справедливість, добросовісність та розумність.

9. Основу цивільного законодавства складає:

- Цивільний кодекс України;
- Конституція України;
- Господарський кодекс;
- Модельний Цивільний кодекс країн СНД;
- Цивільний процесуальний кодекс України.

10. Основним актом цивільного законодавства є:

- Конституція України;
- Цивільний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Модельний Цивільний кодекс країн СНД;
- Цивільний процесуальний кодекс України.

11. Джерелами цивільного права є:

- зовнішні формалізовані носії цивільно-правових норм;
- основні ідеї, відповідно до яких будуються цивільно-правові норми;
- формалізовані правила, які застосовуються при регулюванні цивільно-правових відносин;
- система загальноправових положень, відображених у Конституції України;
- принципи цивільного права.

12. Цивільний Кодекс України було прийнято:

- 28 червня 2003 р.;
- 16 липня 2003 р.;
- 16 січня 2003 р.;
- 16 квітня 2003 р.;
- 01 січня 2004 р.

13.Акти Президента України можуть бути актами цивільного законодавства у випадку:

- у будь-якому випадку;
- коли вони стосуються майнових та особистих немайнових відносин;
- у випадках, передбачених Конституцією України;
- у випадку їх ратифікації ВР України;
- не можуть бути ні в якому випадку.

14.Прогалини в цивільному законодавстві заповнюють:

- аналогією суміжної галузі права;
- аналогією права;
- аналогією статті закону;
- аналогією норми права;
- аналогією вчинку.

15.Аналогія закону в регулюванні цивільних правовідносин:

- не застосовується;
- застосовується у виключних випадках;
- застосовується, якщо цивільні відносини не регулюються ЦК України або іншими актами цивільного законодавства;
- застосовується, якщо на це є вказівка у спеціальному нормативному акті, який регулює спеціальні правовідносини;
- застосовується за бажанням учасників цивільних правовідносин.

ВАРІАНТ 3

1. Чи може застосовуватися звичай у регулюванні цивільних правовідносин?

- не може;
- може в будь-якому випадку;
- може, якщо він не суперечить договору чи іншому акту цивільного законодавства;
- може, якщо суд не матиме можливості використати судовий прецедент для вирішення справи по суті;
- може лише у виключних випадках.

2. Акт цивільного законодавства якого органу може поширювати свою дію на всю територію України?

- Державної комісії з цінних паперів та Фондового ринку;
- обласної державної адміністрації;
- Київської державної адміністрації;
- міської ради народних депутатів.

3. Чи можуть бути джерелом цивільного законодавства норми моралі?

- можуть бути в будь-якому випадку;
- не можуть бути;
- можуть бути стосовно відносин, пов'язаних із захистом честі, гідності, ділової репутації особи;
- можуть бути, але лише у випадку, якщо вони передбачені нормами цивільного законодавства;

4. Чи є міжнародний договір актом цивільного законодавства?

- так, є;
- є, у випадку його ратифікації ВР України;
- є, у випадку всенародного затвердження;
- ні, не є;
- є, у випадку його ратифікації країнами СНД.

5. Цивільні правовідносини це:

- відносини між суб'єктами цивільного права з приводу матеріальних і нематеріальних благ, які знаходяться в обмеженій кількості;
- суспільні відносини, учасники яких володіють суб'єктивними правами та несуть обов'язки;
- майнові та особисті немайнові відносини, поведінка учасників яких відповідає вимогам діючого цивільного законодавства;
- організаційно-правові відносини, які виникають при здійсненні майнових та особистих немайнових прав та обов'язків;

6. Елементами цивільних правовідносин є:

- суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона;
- вина, протиправне діяння (дія чи бездіяльність), наявність причиненої шкоди, причинний зв'язок між діянням та шкодою;

- суб'єкт, об'єкт, зміст;
- юридичний факт, юридичний склад, суб'єкт, об'єкт.

7. Суб'єкт цивільних правовідносин це:

- особа, яка уповноважена представляти права та інтереси інших осіб у цивільних правовідносинах;
- особа, носій суб'єктивних прав та обов'язків;
- абстрактний учасник цивільних правовідносин, який вступає в них при настанні певних життєвих обставин;
- фізична особа, яка вступає в цивільні правовідносини.

8. Юридичний зміст цивільних правовідносин складають:

- сукупність фізичних та юридичних осіб;
- система норм права, які регулюють виникаючі правовідносини та забезпечують дотримання прав учасників правовідносин;
- суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- об'єктний склад учасників.

9. Абсолютними правовідносинами є:

- правовідносини, які забезпечують абсолютну відповідність поведінки суб'єктів цивільного права нормам закону;
- правовідносини, у яких праву однієї особи протистоїть необмежене коло обов'язків зобов'язаних осіб;
- правовідносини, спрямовані на повне та цілісне забезпечення прав суб'єктів цивільних правовідносин;
- правовідносини, які забезпечують абсолютний захист учасників цивільно-правових відносин;
- правовідносини, які забезпечують абсолютну відповідність поведінки суб'єктів нормам цивільного права.

10. Відносними цивільними правовідносинами є:

- цивільні правовідносини, які впорядковують суспільні відносини між суб'єктами цивільного права;
- правовідносини, які слугують для встановлення відносності прав та обов'язків одних осіб стосовно інших;
- правовідносини, у яких уповноваженій особі протистоїть чітко визначене коло зобов'язаних осіб;
- правовідносини, які в випадку відсутності цивільних норм

у регулюванні відносин відсилають до норм інших галузей;

–правовідносини, які в випадку відсутності цивільних норм у регулюванні відносин регулюються нормами моралі.

11.Зобов'язальними правовідносинами вважаються:

–цивільні правовідносини, у силу яких уповноважена сторона (кредитор) має право вимагати від зобов'язаної особи (боржника) виконання певних дій визначеного договором чи законом характеру;

–правовідносини, у яких одна сторона зобов'язана вимагати виконання іншою стороною майнових чи немайнових дій;

–правовідносини, які зобов'язують суб'єктів до чітко визначених дій;

–правовідносини, які зобов'язують суб'єктів до дій, визначених законом.

12.Речовими правовідносинами визнають:

–правовідносини, які дають можливість уповноваженій особі володіти, користуватися чи розпоряджатися приналежною річчю на власний розсуд;

–правовідносини, об'єктом та предметом яких є речі;

–правовідносини, призначені регулювати суспільні відносини в сфері цивільного обігу;

–правовідносини, які мають речовий зміст.

13.Цивільна дієздатність має такий зміст:

–можливість суб'єкта діяти певним чином і в певних, визначених законом випадках;

–обов'язок суб'єкта діяти певним чином і за передбачених законом умов і випадків;

–здатність суб'єкта самостійно, власними діями набувати для себе цивільні права та створювати цивільні обов'язки;

–юридично забезпечена можливість здійснювати господарську діяльність;

–здатність суб'єкта мати цивільні права та обов'язки.

14.Дайте визначення цивільної правоздатності:

–здатність суб'єкта мати цивільні права та обов'язки;

–можливість суб'єкта набувати права та обов'язки для реалізації власних потреб;

- можливість суб'єкта набувати права для захисту та представлення своїх майнових та немайнових інтересів;
- можливість суб'єкта передавати частину своїх прав іншому суб'єкту.

15. Об'єктами цивільного права є:

- матеріальні та нематеріальні об'єкти, які мають науковий інтерес для науки цивільного права;
- матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у цивільні правовідносини;
- матеріальні та нематеріальні блага, за допомогою яких суб'єкти задовольняють власні потреби;
- майнові та особисті немайнові відносини, які виникають між учасниками цивільно-правових відносин.

ВАРІАНТ 4

1. Суб'єктивне цивільне право це:

- можливість уповноваженого суб'єкта діяти певним чином для задоволення своїх потреб та інтересів;
- право суб'єкта привласнювати та відчужувати матеріальні блага;
- здатність суб'єкта цивільних правовідносин захищати свої порушені права та інтереси;
- будь-яке право суб'єкта, яке відповідає його цивільній правоздатності;
- право суб'єкта вступати в цивільні правовідносини.

2. Правосуб'єктність має такі елементи:

- правоздатність, дієздатність;
- дієздатність, деліктоздатність;
- правоздатність, дієздатність, деліктоздатність;
- правоздатність, дієздатність, субсидіарність;
- правоздатність, деліктоздатність.

3. Поняття цивільної деліктоздатності має такий зміст:

- можливість особи пред'являти вимоги про відшкодування причиненої їй шкоди;
- здатність особи нести відповідальність за скоєні цивільні

- правопорушення та причинену шкоду;
- здатність суб'єкта цивільних правовідносин бути позивачем та відповідачем у суді, господарському суді, третейському суді;
- звільнення недієздатного суб'єкта від цивільної дієздатності;
- здатність особи мати цивільні права та обов'язки.

4. Під юридичними фактами в цивільному праві слід розуміти:

- усі життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин;
- конкретні життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують виникнення, зміну і припинення цивільних правовідносин;
- конкретні норми цивільного законодавства;
- конкретні життєві обставини, указані в нормах цивільного законодавства.

5. Юридичний факт:

- констатує виникнення цивільних правовідносин;
- породжує виникнення цивільних правовідносин;
- є наслідком вже виниклих цивільних правовідносин;
- прогнозує виникнення цивільних правовідносин;
- непов'язаний з виникненням цивільних правовідносин.

6. Підставами виникнення цивільних правовідносин є (вказіть найбільш точну відповідь):

- будь-які дії людей, які носять правомірний характер, дії сил природи, що не залежать від волі людини;
- сформульовані у нормативних актах конкретні випадки, які слід використовувати при настанні подібних життєвих обставин;
- договори та інші правочини створення літературних, художніх творів, винаходів завдання матеріальної та моральної шкоди, інші юридичні факти;
- юридичні склади;
- правочини.

7. Юридичний склад – це:

- сукупність юридичних фактів, які вказують на головний

юридичний факт, який зумовлює виникнення цивільних правовідносин;

- система юридичних фактів, необхідних для виникнення цивільних правовідносин та настання певних юридичних наслідків;
- суб'єкт, об'єкт і юридичний факт – цивільні правовідносини;
- система юридичних фактів, які в єдності передують виникненню цивільних правовідносин;
- сукупність юридичних фактів, передбачених законом.

8. Складний юридичний склад це:

- юридичний склад, у якому наперед відомі правові наслідки, які будуть мати місце в майбутньому;
- юридичний склад, який має наслідком виникнення більше двох правовідносин;
- юридичний склад, до якого входять юридичні факти різної галузевої приналежності;
- юридичний факт, який складається більше, ніж з трьох юридичних фактів;
- юридичний склад, у якому наперед не відомі правові наслідки, які будуть мати місце в майбутньому.

9. Юридичними діями як видом юридичних фактів прийнято вважати (найбільш точна відповідь):

- конкретні життєві обставини, виникнення та настання яких залежить від волі та свідомості людей і які зумовлюють виникнення цивільних прав та обов'язків;
- вчинки людей, які зумовлюють виникнення юридичних наслідків;
- життєві обставини, які зумовлюють виникнення цивільних прав та обов'язків незалежно від волі та свідомості людей;
- дії, які зумовлюють виникнення юридично значимих наслідків;
- вчинки людей, які зумовлюють виникнення цивільних прав та обов'язків.

10. Чи можуть рішення суду зумовлювати виникнення цивільних прав та обов'язків?

- можуть у будь-якому випадку;
- можуть, але у випадках, передбачених актами цивільного

- законодавства;
- не можуть;
- можуть у випадках, якщо вони затверджуються вищою судовою інстанцією;
- можуть у випадках, передбачених наукою цивільного права.

11. Суб'єктивне цивільне право становлять:

- можливі дії уповноваженої особи;
- будь-які дії особи;
- певні передбачені законом дії особи;
- обов'язкові дії будь-якої особи;
- можливі дії будь-якої особи.

12. Здійснення особою своїх цивільних прав відбувається:

- вільно, на власний розсуд;
- відповідно до вказівок закону;
- відповідно до вказівок посадових осіб;
- відповідно до моральних засад суспільства;
- відповідно до звичаїв.

13. Особа здійснює цивільні права в межах:

- меж здійснення особою своїх прав не існує;
- у межах своєї право-, діє-, та деліктоздатності;
- у межах, наданих договором чи актом цивільного законодавства;
- у межах, які надані законом;
- у межах, наданих рішенням суду.

15. Способами захисту цивільних прав та інтересів не є:

- арешт боржника;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- звернення до посадових осіб;
- звернення до суду;
- самозахист.

ВАРІАНТ 5

1. Фізичною особою визнається:

- людина, як учасник цивільних відносин;
- суб'єкт, правоздатність та дієздатність якого не обмежена;

- особа, яка досягла 14-річного віку;
 - будь-яка біологічна істота;
 - особа, яка досягла 18-річного віку.
- 2. Правоздатність фізичної особи виникає:**
- з моменту народження;
 - з 15 років;
 - з 18 років;
 - з 16 років;
 - з 14 років.
- 3. Правоздатність фізичної особи виникає:**
- у момент запліднення;
 - під час реєстрації органами РАГСу;
 - у момент народження;
 - по досягненні 18-річного віку;
 - після медичного огляду немовляти.
- 4. Малолітніми вважаються особи, які не досягли:**
- 16-річного віку;
 - 14-річного віку;
 - 10-річного віку;
 - 12-річного віку;
 - 18-річного віку.
- 5. Неповнолітніми вважаються особи, які не досягли:**
- 16-річного віку;
 - 20-річного віку;
 - 18-річного віку;
 - 12-річного віку;
 - 14-річного віку.
- 6. Повна цивільна дієздатність фізичної особи виникає з:**
- 18-річного віку;
 - 16-річного віку;
 - 20-річного віку;
 - 14-річного віку;
 - 21-річного віку.
- 7. Повна цивільна дієздатність виникає:**
- після отримання паспорта;
 - після реєстрації шлюбу;
 - по досягненні 15-річного віку;
 - по досягненні 18-річного віку;

–у зв'язку з трудоспроможністю.

8. Правоздатність фізичної особи припиняється:

- з моменту досягнення пенсійного віку;
- з моменту набуття повної цивільної дієздатності;
- з моменту смерті особи;
- з моменту рішення суду про позбавлення цивільної правоздатності
- ніколи не припиняється.

9. Цивільну дієздатність може мати особа, яка:

- досягла 18-річного віку та не притягалася до кримінальної відповідальності;
- усвідомлює значення своїх дій та може ними керувати;
- фізично та психічно здорова;
- подала заяву про надання цивільної дієздатності і отримала згоду органу опіки та піклування;
- має рішення суду про надання цивільної дієздатності.

10.Неповна цивільна дієздатність у фізичних осіб виникає:

- з моменту досягнення 14-річного віку;
- з моменту прийняття рішення судом про надання малолітній особі неповної цивільної дієздатності;
- з моменту досягнення 16-річного віку, наявності згоди одного з батьків та рішення суду про надання неповної цивільної дієздатності;
- з моменту досягнення 10-річного віку.

11.Часткова цивільна дієздатність дозволяє особі здійснювати наступні цивільні дії:

- самостійно вносити вклади в банківські установи та розпоряджатися ними, самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної діяльності, самостійно вчиняти дрібні побутові вчинки, бути одним із співзасновників кооперативів;
- вчиняти дрібні побутові правочини, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- вчиняти дрібні побутові вчинки, самостійно розпоряджатися стипендією та іншими заробітком, бути учасником юридичних осіб, якщо це передбачено установчими документами юридичної особи;

- ті ж самі дії, що й особи з повною цивільною дієздатністю, але на суму, яка не перевищує 540 грн.;
- самостійно розпоряджатися своїм заробітком, бути учасником юридичних осіб, самостійно укласти договір банківського вкладу.

12.Правоздатність:

- може бути обмежена виключно рішенням суду за поданням органу опіки та піклування;
- може бути обмежена судом з його власної ініціативи;
- не може бути ніким і ні за яких обставин обмеженою;
- може бути обмежена органом опіки та піклування;
- може бути обмежена місцевою держадміністрацією.

13.Підставами для надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності є:

- необхідність виїзду за кордон на постійне чи тривале проживання дія здійснення підприємницької діяльності чи праці за трудовим договором;
- важка, невиліковна хвороба та необхідність складення та нотаріального посвідчення заповіту;
- неповноліття особи, яка виявила бажання займатися підприємницькою діяльністю, праця за трудовим договором;
- вагітність жінки;
- смерть батьків.

14.У якому випадку повна цивільна дієздатність фізичної особи може наступити до досягнення 18 років?

- у випадку укладання шлюбу;
- у випадку працевлаштування при наявності попередньої згоди обох батьків;
- у випадку працевлаштування при наявності згоди на те обох батьків та відповідного рішення органу опіки та піклування;
- у випадку народження дитини в неповнолітньої особи;
- у випадку важкої, невиліковної хвороби та необхідності складення та нотаріального посвідчення заповіту.

15.Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи здійснюється:

- органами опіки та піклування;

- органами місцевої влади за поданням лікувальних закладів чи органу опіки та піклування;
- судом;
- лікувальними закладами;
- органами опіки та піклування за заявою заінтересованих осіб.

ВАРІАНТ 6

- 1. Над особою, яка обмежена в цивільній дієздатності, встановлюється:**
 - нагляд;
 - опіка;
 - піклування;
 - протекціонування.
- 2. Особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно може здійснювати такі дії:**
 - вчиняти дрібні побутові правочини, самостійно розпоряджатися заробітком, стипендією, іншими соціальними виплатами;
 - вчиняти дрібні побутові правочини, вносити на своє ім'я внески до банків та кредитних установ і самостійно ними розпоряджатися;
 - вчиняти лише дрібні побутові правочини;
 - вчиняти угоди, сума яких не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів громадян;
 - самостійно розпоряджатися заробітком, стипендією, іншими соціальними виплатами.
- 3. Визнання фізичної особи недієздатною здійснюється в такому випадку:**
 - особа внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними;
 - особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними;

- особа внаслідок вроджених фізичних вад не може самостійно відстоювати та представляти свої інтереси;
- особа скоїла злочин у стані неосудності.

4. Фізична особа визнається недієздатною з моменту:

- винесення рішення суду при визнанні особи недієздатною;
- набрання законної сили рішення суду при визнанні особи недієздатною;
- оголошення рішення суду про визнання особи недієздатною та ознайомлення з цим рішенням самої особи під розписку;
- протягом трьох днів з моменту винесення рішення суду про визнання особи недієздатною.

5. Визнання особи недієздатною має наслідки:

- установа піклування;
- установа нагляду та постановка цієї особи на облік у психоневродиспансері;
- установа опіки;
- ув'язнення особи.

6. Порядок здійснення особою, визнаною недієздатною, правочинів такий:

- особа може самостійно укласти лише дрібні побутові угоди;
- особа може укласти лише дрібні побутові угоди при наявності згоди опікуна;
- особа не має права вчинити ніяких правочинів;
- особа може самостійно укласти будь-які правочини;
- особа може укласти лише дрібні побутові угоди за наявністю згоди органу опіки та піклування.

7. Підставою для визнання фізичної особи безвісно відсутньою є:

- відсутність протягом трьох років у місці проживання особи відомостей про її місце перебування;
- відсутність протягом 3 років будь-яких відомостей про особу, якщо є вагомі підстави вважати про смерть особи;
- відсутність протягом одного року в місці постійного проживання особи відомостей про місце її перебування;
- відсутність особи протягом 6 місяців на робочому місці.

8. Над майном особи, визнаною безвісно відсутньою, встановлюється:

- піклування, з призначенням відповідальної особи за його збереження;
- опіка, з призначенням опікуна, який управляє цим майном;
- опіка на підставі нотаріального опису майна, яке передається під охорону держави;
- заборона відчуження.

9. Опіка над майном особи, визнаною безвісно відсутньою, встановлюється з моменту:

- винесення рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою;
- набрання законної сили рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою та опису майна нотаріусом;
- винесення рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою з моменту встановлення опіки нотаріусом, здійсненої за заявою заінтересованої особи чи органу опіки та піклування;
- трьох днів з моменту винесення рішення суду;
- опису майна нотаріусом.

10. Термін визнання померлою особи, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями:

- 3 роки від дня закінчення воєнних дій;
- 2 роки від дня закінчення воєнних дій та з урахуванням конкретних обставин справи;
- до спливу цього строку, але не раніше шести місяців;
- 2 роки з моменту винесення судом рішення про визнання особи безвісти відсутньою;
- 1 рік з моменту закінчення воєнних дій;
- 6 місяців з моменту закінчення воєнних дій.

11. Визнання особи померлою має такі наслідки:

- над майном померлого встановлюється опіка, яка триває три роки з моменту її встановлення, після чого майно передається у власність держави;
- відкривається спадщина, укладений померлим шлюб визнається розірваним, настають всі інші наслідки, які мають місце при смерті особи;
- з моменту визнання особи померлою спадщина

відкривається через 5 років, а шлюб визнається розірваним зразу з моменту винесення такого рішення;
– припинення укладених особою правочинів.

12. Місцем проживання фізичної особи вважається (найбільш точна відповідь):

- місце, зазначене в паспорті, чи іншому документі, яке посвідчує особу, та яке визначається при реєстрації особи;
- житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому у відповідному населеному пункті, де особа постійно, тимчасово чи переважно проживає;
- місце, на яке вкаже сама особа;
- місце, де особа постійно чи тимчасово проживає.

13. При досягненні якого віку особа може самостійно обирати місце проживання (за загальним правилом)?

- з 16 років;
- з 18 років;
- з 14 років;
- з 12 років.

14. Ознаками юридичної особи є:

- організаційна єдність, майнова відокремленість, самостійність в цивільному обігу, здатність бути позивачем та відповідачем у суді;
- державна реєстрація органами державної влади, майнова відокремленість, наявність органів управління юридичною особою;
- організаційна єдність, державна реєстрація, корпоративний поділ статутного фонду, наявність правління та ревізійної комісії;
- реєстрація органами державної влади, організаційна єдність, самостійність в цивільному обігу.

15. Коли виникає цивільна правоздатність юридичної особи?

- з моменту створення юридичної особи;
- з моменту видачі свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи та початку заняття господарською діяльністю;

- з моменту державної реєстрації юридичної особи;
- з моменту прийняття засновниками рішення про створення юридичної особи.

ВАРІАНТ 7

1. Цивільна правоздатність юридичної особи припиняється:

- з моменту прийняття рішення суду про скасування цивільної правоздатності юридичної особи;
- з моменту внесення до державного реєстру юридичних осіб запису про припинення юридичної особи;
- з моменту припинення строку, на який створювалася юридична особа;
- з моменту здачі свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи органу державної реєстрації.

2. Місцезнаходження юридичної особи визначається:

- місцем знаходження її постійно діючого органу;
- місцем її державної реєстрації;
- місцем знаходження майна юридичної особи;
- місцезнаходженням правління юридичної особи;
- місцезнаходженням її офісу.

3. Місцезнаходження юридичної особи вказується:

- в її установчих документах;
- у свідоцтві про її державну реєстрацію;
- у Державному реєстрі юридичних осіб;
- у повному найменуванні юридичної особи;
- у документах її засновників.

4. Філією юридичної особи визнається:

- відокремлений підрозділ юридичної особи, який самостійно здійснює господарську діяльність;
- дочірнє підприємство, яке здійснює представництво майнових прав та інтересів юридичної особи поза межами населеного пункту, де розташована юридична особа;
- відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи, який здійснює всі або частину її функцій;
- самостійний підрозділ, який представляє юридичну особу у відносинах за кордоном.

- 5. Представництвом юридичної особи визнається:**
- відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи та здійснює представництво і захист її інтересів;
 - відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи, який виконує всі або частину її функцій;
 - самостійний підрозділ, який представляє юридичну особу у відносинах з іншими юридичними особами;
- 6. Що визнається об'єктами цивільних прав?**
- те, з приводу чого виникають цивільні правовідносини;
 - те, що підпадає під предмет цивільно-правового регулювання;
 - речі, які слугують задоволенню потреб громадян;
 - будь-які предмети, які необхідні людині для життя;
 - всі цивільні права та обов'язки суб'єктів.
- 7. Що означає оборотоздатність об'єктів цивільних прав?**
- здатність задовольняти потреби та інтереси людини;
 - можливість бути об'єктами цивільних правовідносин;
 - здатність вільно відчужуватися та переходити від однієї особи до іншої;
 - здатність бути у власності.
- 8. Речами вважаються:**
- предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки;
 - предмети, які мають мінову вартість;
 - предмети, які можуть переходити у власність від одного суб'єкта до іншого;
 - предмети, які становлять інтерес для суб'єктів та мають тілесне вираження;
 - предмети, які є оборотоздатними.
- 9. Чи можуть бути об'єктами цивільних прав речі, які ще не існують у природі?**
- ні, не можуть;
 - так, можуть;
 - можуть, але у випадку з особистими нематеріальними правами;
 - можуть, за умови встановлення гарантії на їх

виготовлення;

–не можуть, крім випадків, установлених законом.

10. Які предмети віднесено до предметів споживання?

–речі, які можуть споживатися в їжу;

–предмети, які мають споживчу вартість;

–речі, які призначені для задоволення індивідуальних потреб людини;

–речі, які створені людською працею;

–речі, які зникають в процесі їх використання.

11. Які речі вважаються речами, вилученими з цивільного обігу?

–речі, які неможливо вилучити з їх природного стану;

–нерухомі речі, які не можуть бути переміщені без ушкодження їх цілісності;

–речі, які в силу їх економічної та соціальної значимості не можуть бути предметом правочинів;

–речі, які не здатні задовольняти потреби осіб;

–нерухомі речі.

12. Речами, обмеженими в цивільному обігу вважаються:

–речі, які можуть набуватися й відчувуватися за спеціальними дозволами державних органів;

–речі, які не можуть бути без ушкодження їх цілісності переміщені в просторі;

–речі, які можуть перебувати виключно у власності держави;

–речі, які мають обмежене коло суб'єктів обігу;

–речі, які в силу їх економічної та соціальної значимості не можуть бути предметом правочинів ні за яких обставин.

13. Рухомими речами вважаються:

–речі, які можуть перебувати в цивільному обігу;

–речі, які не обмежені в цивільному обігу;

–речі, які постійно перебувають у цивільному обігу;

–речі, які вільно можуть переміщатися у просторі;

–речі, які не вилучені з цивільного обігу.

14. Споживними речами вважаються:

–речі, які можуть бути використані у споживанні;

–речі, які мають споживчу вартість;

–речі, які споживаються без збереження їх цілісності.

15. Неспоживчими речами вважаються:

- речі, які не можуть бути використані для споживання;
- речі, які не можуть споживатися без збереження їх цілісності;
- речі, які споживаються частинами;
- речі, призначені для неодноразового використання й які при цьому зберігають свій первісний вигляд протягом тривалого часу;
- речі, які мають певні родові ознаки й призначені задовольняти потреби споживачів.

16. Подільною є річ, яку:

- можна поділити на певні складові частини;
- можуть ділити інші речі, при цьому зберігаючи своє первісне призначення;
- можна використовувати як об'єкт поділу інших речей;
- можна поділити без втрати її цільового призначення.

ВАРІАНТ 8

1. Неспоживчими речами вважаються:

- речі, які не можуть бути використані для споживання;
- речі, які не можуть споживатися без збереження їх цілісності;
- речі, які споживаються частинами;
- речі, призначені для неодноразового використання й які при цьому зберігають свій первісний вигляд протягом тривалого часу;
- речі, які мають певні родові ознаки й призначені задовольняти потреби споживачів.

2. Подільною є річ, яку:

- можна поділити на певні складові частини;
- можуть ділити інші речі, при цьому зберігаючи своє первісне призначення;
- можна використовувати як об'єкт поділу інших речей;
- можна поділити без втрати її цільового призначення;
- відносять до майна, що підлягає поділу між подружжям у випадку розлучення.

3. До речей, визначених індивідуальними ознаками, відносять:

- речі, які вказують на їх приналежність конкретним індивідам;
- речі, які можуть вказувати на конкретні ознаки тієї чи іншої речі;
- речі, які наділені тільки їм властивими ознаками, що вирізняють їх з-поміж інших однорідних речей;
- речі, які перебувають у власності та належать конкретним індивідам;
- речі, які можуть належати лише одній особі.

4. Приналежністю визнається:

- річ, яка повинна служити речі, що є доповненням до неї;
- річ, яка є домінуючою по відношенню до інших речей;
- річ, яка призначена для обслуговування іншої речі й пов'язана з нею спільним призначенням;
- річ, яка має приналежність за ознакою власності;
- річ, яка слугує для вдоволення потреб людини.

5. Складовою частиною речі є:

- все те, що не може бути відокремлено від речі без її пошкодження або істотного знецінення;
- річ, яка з іншою річчю складає єдине ціле;
- річ, яка складається з ряду інших речей;
- річ, яка доповнює іншу річ і без якої її неможливо використовувати;
- річ, яка повинна служити речі, що є доповненням до неї.

6. Плодами визнаються:

- нові, раніше неіснуючі речі, які виникають у результаті органічного розвитку плодоносних речей;
- речі, які появилися від плодоносних речей;
- речі, які здатні приносити плоди;
- фрукти та овочі.

7. Чи є тварини об'єктами цивільних прав?

- так, є, але не завжди;
- є особливим об'єктом цивільних прав, на який поширюється режим речі;
- не є об'єктами цивільних прав;
- є суб'єктами цивільних прав;

- є особливими суб'єктами цивільних прав.
- 8. Яке правове становище підприємства як цілісного майнового комплексу?**
- не є об'єктом цивільних прав;
 - є самостійним суб'єктом цивільних прав;
 - є різновидом юридичних осіб;
 - є об'єктом цивільних прав;
 - є особливим об'єктом цивільних прав.
- 9. Підприємством визнається:**
- самостійний господарюючий суб'єкт, який здійснює господарську діяльність;
 - різновид юридичних осіб, який створюється та діє з метою отримання прибутку;
 - єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності;
 - структурний підрозділ юридичної особи;
 - різновид суб'єктів цивільних прав.
- 10. Що визнається грошима як об'єктами цивільних прав?**
- законний платіжний засіб, обов'язковий для приймання за номінальною вартістю на всій території держави;
 - грошові одиниці зі спеціально нанесеним знаками захисту;
 - купюри, які мають всезагальний міновий еквівалент;
 - цінний папір із відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право;
 - будь-яка валюта, що перебуває в обігу держави.
- 11. Яким чином використовується іноземна валюта?**
- не використовується в грошовому обігу;
 - використовується лише вільна конвертована валюта;
 - може використовуватися іноземна валюта у випадках і порядку, передбачених законом;
 - використовується, у випадку спеціального рішення Національного банку України;
 - вільно використовується без обмежень.
- 12. Що за Цивільним Кодексом України визнається майном?**
- будь-яка річ;
 - сукупність речей, пов'язаних спільними ознаками;
 - окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та

- обов'язки;
- цілісний майновий комплекс.

13. Гідність це:

- самооцінка особою своїх соціальних та моральних якостей суб'єкта суспільства;
- оцінка професійних якостей особи, яка складається в осіб, що постійно оточують особу;
- оцінка суспільством соціальних, ділових та моральних якостей особи;
- рівень поваги, який отримує людина в спілкуванні з іншими особами.

14. Ділова репутація – це:

- рівень професійних знань, умінь та навичок, якими повинна володіти особа для здійснення своєї професійної діяльності;
- особиста оцінка особою своїх ділових, професійних якостей, відповідно до яких відбувається оплата її праці;
- суспільна оцінка професійних, ділових якостей особи, якості своєчасності виконання особою взятих зобов'язань;
- оцінка рівня виробничої, професійної чи трудової діяльності юридичної особи чи фізичної особи-підприємця;
- професійні та ділові якості особи.

15. Правочином є:

- юридична дія, яка зумовлює виникнення цивільних норм;
- зміна й припинення старих та виникнення нових правовідносин;
- дії осіб, які зумовлюють виникнення договірних правовідносин;
- дія особи, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

ВАРІАНТ 9

1. Ознаками правочинів є:

- суспільність, воляова спрямованість, зміст, суб'єкти та об'єкти;

- вольовий характер правочину, конкретність, спрямованість;
- суспільна корисність, економічна спрямованість, охоронюваність;
- вольовий характер, цільова спрямованість, правомірність, суб'єктний склад;
- суспільна корисність, цільова спрямованість, суб'єктний склад.

2. Одностороннім правочином визнається:

- правочин, сторони якого володіють лише правами чи обов'язками;
- правочин, у якому одна сторона володіє лише правами, а інша обов'язками;
- правочин, що є дією однієї особи, яка може бути представлена однією або кількома особами й створює обов'язки лише для особи, яка його вчинила;
- правочин, який має односторонню спрямованість;
- правочин, у якому сторони володіють лише правами.

3. Двостороннім правочином вважається:

- правочин, який має двосторонню спрямованість;
- правочин, у якому беруть участь більше, ніж дві особи й який поширюється лише на них;
- погоджена дія двох сторін;
- правочин, у якому кожна сторона володіє одночасно і правами й обов'язками;
- правочин, у якому сторони наділені тільки обов'язками.

4. Багатостороннім правочином визнається:

- правочин, який створює права та обов'язки для багатьох осіб;
- погоджена дія більше, ніж двох сторін;
- правочин, у якому беруть участь декілька сторін;
- правочин, який створює для його учасників одночасно декілька прав та обов'язків;
- правочин, від здійснення якого залежить воля декількох сторін.

5. У якій формі можуть вчинятися правочини?

- усно, письмово, з нотаріальним посвідченням, з реєстрацією;

- усно, письмово, шляхом вчинення конклюдентних дій;
- усно, письмово, з використанням електронних документів;
- усно та письмово.

6. Які правочини можуть вчинятися усно?

- будь-який;
- правочин, сума якого не перевищує 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- правочин за участю фізичних осіб;
- правочини, які виконуються у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню;
- правочин, сума якого не перевищує 50 мінімальних зарплат.

7. Оплатним вважається правочин, який:

- передбачає отримання майнової вигоди від його укладення;
- має предмет правочину, що є річчю, яка має ринкову вартість;
- передбачає, що майновим діям однієї сторони відповідають зустрічні обов'язки другої сторони;
- установлює обов'язок сторін здійснити один відносно одного майнові дії;
- передбачає, що у відповідь на майнові дії однієї сторони друга сторона несе обов'язок оплатити ці дії в грошовому еквіваленті.

8. Безвідплатним вважається правочин, який:

- не передбачає здійснення плати за передану річ чи майно;
- покладає обов'язок здійснити дії майнового характеру лише на одну зі сторін, яка не вправі вимагати зустрічних дій майнового характеру;
- установлює обов'язок сторони безвідплатно передати майно, виконати роботу чи надати послуги;
- не покладає обов'язку здійснити дії майнового характеру ні на одну зі сторін.

9. Який правочин визнається реальним?

- правочин, який вважається укладеним при досягненні сторонами домовленості за всіма істотними умовами;

- правочин, спрямований на реальне настання правових наслідків;
- правочин, який реально забезпечує права суб'єктів цивільно-правових відносин;
- правочин, який вважається укладеним із моменту досягнення сторонами згоди щодо всіх істотних умов правочину та передання речі однією стороною іншій.

10. Який правочин визнається консенсуальним?

- правочин, який вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами;
- правочин, який вважається укладеним з моменту передання однією стороною другій майна, яке є предметом правочину;
- правочин, спрямований на договірне врегулювання спірних відносин;
- правочин, у якому прямо виражена причина його укладення;
- правочин, за яким всі сторони дійшли консенсусу про предмет правочину.

11. При перевищенні якої суми правочин, укладений між фізичними особами, повинен вчинятися в письмовій формі?

- 500 грн;
- 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
- 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 1000 грн.

12. Який правочин вважається каузальним?

- правочин, який передбачає настання правових наслідків у ньому;
- правочин, який має прямо виражену правову ціль;
- правочин, у якому прямо виражена підстава здійснюваних дій;
- правочин, у якому міститься пропозиція про приєднання до нього інших суб'єктів;
- правочин, у якому прямо виражені умови настання правових наслідків.

- 13. У якому випадку правочин, вчинений у письмовій формі, повинен бути нотаріально посвідчений?**
- коли вимагає закон, а також за домовленістю сторін;
 - у будь-якому випадку;
 - у випадку, якщо сума правочину перевищує 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
 - у випадку, якщо предметом правочину є транспорт;
 - у випадку, якщо предметом правочину є нерухомість.
- 14. Ким може бути здійснено тлумачення змісту правочину?**
- виключно судом;
 - виключно третьою особою;
 - стороною або судом на вимогу однієї чи обох сторін;
 - державним органом;
 - виключно Конституційним Судом України.
- 15. Нікчемним визнається правочин:**
- недійсність якого встановлена законом;
 - який суперечить моральним засадам суспільства;
 - який був вчинений з недотриманням форми, що вимагається для даного виду правочинів;
 - який позбавлений вольового змісту учасників, що його уклали;
 - недійсність якого встановлена судом.

ВАРІАНТ 10

- 1. Що є загальною підставою недійсності правочину?**
- недотримання в момент вчинення правочину вимог, дотримання яких є необхідним для його чинності;
 - недотримання форми правочину;
 - укладення правочину в обхід податкового законодавства;
 - недотримання при укладенні правочину загальних вимог законодавства;
 - недотримання вимоги щодо дієздатності осіб, що укладають.
- 2. Які правові наслідки визнання правочину недійсним?**
- сторони повертаються в попереднє становище, яке передувало укладенню правочину;

- сторони вживають усі заходи для виправлення порушень законодавства;
 - сторони повертають усе отримане за правочином у натурі і відшкодовують задану моральну та майнову шкоду;
 - сторони заново укладають правочин на тих же умовах, але з дотриманням вимог законодавства;
 - сторони залишаються в тому ж стані.
- 3. У якому випадку судом може бути визнаним недійсним правочин, учинений під впливом помилки?**
- якщо особа вчинила правочин під дією алкогольних чи наркотичних речовин;
 - якщо особа помилилася щодо мотивів правочину;
 - якщо особа помилилася щодо обставин, які мають істотне значення;
 - якщо у особи не було вибору щодо інших умов правочину;
 - якщо особа помилилася щодо предмета правочину.
- 4. Який правочин визнається фіктивним?**
- правочин, спрямований на створення фіктивної юридичної особи;
 - правочин, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав інтересів особою, яка за звичайних умов не може їх набути;
 - правочин, який здійснений з використанням насилля, погроз, обману чи зловмисної домовленості другої сторони;
 - правочин, який вчиняється без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином;
 - правочин, вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили.
- 5. Генеральна довіреність видається для:**
- здійснення однієї юридично значимої дії;
 - здійснення ряду тотожних дій;
 - здійснення правочинів із нерухомістю та транспортом;
 - здійснення різних юридично значимих дій протягом певного проміжку часу;
- 6. Спеціальна довіреність видається для:**
- здійснення правочинів, які потребують нотаріального посвідчення;

- здійснення правочинів від імені юридичних осіб публічного права;
 - здійснення ряду однорідних юридично значимих дій;
 - здійснення однієї юридично значимої дії, яка потребує нотаріального посвідчення;
 - здійснення правочинів від імені юридичної особи.
- 7. У якій формі повинна вчинятися довіреність?**
- тільки у письмовій формі;
 - тільки у письмовій, нотаріально посвідченій формі;
 - у тій формі, у якій відповідно до закону має вчинятися правочин;
 - шляхом складання окремого документа.
- 8. Разова довіреність видається для:**
- здійснення разової юридично значимої дії;
 - здійснення разової купівлі товару;
 - здійснення ряду юридично значимих дій однією особою;
 - здійснення представництва прав та інтересів осіб у суді;
 - здійснення передоручення.
- 9. Якого строку не може перевищувати строк довіреності, яка видається в порядку передоручення?**
- не може перевищувати одного року;
 - не може перевищувати строку дії основної довіреності;
 - не може перевищувати трьох місяців;
 - не може перевищувати півтора року;
 - не може перевищувати трьох років.
- 10. На який строк поширюється дія довіреності, якщо в ній не вказаний строк її дії?**
- на строк до одного року з її видачі;
 - до трьох років з моменту її видачі;
 - безстроково, до її відміни особою, яка її видала;
 - на строк до п'яти років з моменту її видачі;
 - така довіреність є нікчемною.
- 11. Передорученням визнається:**
- передання доручення особі, яка видала доручення;
 - нотаріальне оформлення довіреності, яка повинна бути нотаріально завірена;
 - передання представником своїх повноважень повністю чи частково іншій особі;

- передання представником своїх повноважень нотаріусові;
- передання особою, яку представляють, повноважень від представника іншій особі.

12. Строком є:

- дія, яка має юридичне значення;
- певний період у часі, зі сплином якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення;
- певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення;
- подія, яка має юридичне значення;
- будь-яка подія.

13. Терміном є:

- дія, яка має юридичне значення;
- певний період у часі, зі сплином якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення;
- певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення;
- подія, яка має юридичне значення;
- будь-яка подія.

14. Строк визначається:

- роками, місяцями, тижнями, днями або годинами;
- календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати;
- подією, яка може настати;
- дією, яку повинно виконати;
- секундами та хвилинами.

15. Термін визначається:

- роками, місяцями, тижнями, днями або годинами;
- календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати;
- подією, яка може настати;
- дією, яку повинно виконати;
- секундами та хвилинами.

ВАРІАНТ 11

1. **Які строки (терміни) можуть визначатися самостійно учасниками цивільних правовідносин?**
 - законні;
 - договірні;
 - гарантійні;
 - судові;
 - прецедентні.
2. **Строк, що визначений роками, спливає:**
 - 31 грудня останнього року строку;
 - 01 січня наступного року строку;
 - у відповідні місяць та число останнього року строку;
 - наступного дня відповідного місяця та числа останнього року строку;
 - у відповідний місяць останнього року строку.
3. **Строк, що визначений місяцями, спливає?**
 - наступного дня останнього місяця строку;
 - у відповідне число останнього місяця строку;
 - у останнє число останнього місяця строку;
 - першого числа місяця наступного за останнім місяцем строку;
 - 31 числа останнього місяця строку.
4. **Загальна позовна давність установлюється тривалістю:**
 - у один рік;
 - у три роки;
 - у п'ять років;
 - у десять років;
 - необмежена.
5. **Зміна строків позовної давності угодою сторін:**
 - допускається;
 - допускається тільки у бік зменшення;
 - не допускається;
 - допускається тільки у бік збільшення;
 - можлива у будь-якому випадку.
6. **Загальна позовна давність в один рік установлюється за позовами?**
 - про стягнення неустойки (штрафу, пені);

- про порушення авторського права;
 - про недоліки проданих речей;
 - про оскарження дій виконавця заповіту;
 - про розірвання договору дарування.
- 7. Позовна давність застосовується судом:**
- за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення судом рішення;
 - незалежно від заяви сторін;
 - за згодою обох сторін спору;
 - за заявою прокурора чи інших органів державного управління;
 - за власним рішенням суду.
- 8. Особисті немайнові права належать кожній фізичній особі:**
- тільки за законом;
 - тільки від народження;
 - від народження або за законом;
 - особисті немайнові права належать не кожній фізичній особі, а тільки громадянам України і тільки від народження;
 - тільки за законом, а для громадян України – і від народження.
- 9. До особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, відносять право на:**
- місце проживання;
 - свободу;
 - безпечне для життя і здоров'я довкілля;
 - особисту недоторканність;
 - опіку або піклування.
- 10. Визначення права власності відповідно до ЦК України:**
- найбільш повне право, яке особа має на майно;
 - це право особи на володіння та розпорядження майном, яке знаходиться у її власності;
 - право особи здійснювати щодо майна юридично значимі дії;
 - право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб;
 - право особи на вилучення із речі її корисних

властивостей.

11. Правомочність володіння означає:

- право власника здійснювати з річчю будь-які дії;
- право власника фактичного панувати над річчю;
- право власника визначати юридичну долю речі;
- право власника визначати напрямки і можливості використання речі;
- право власника видавати вказівки щодо використання речі.

12. Що означає принцип непорушності права власності?

- власністю є лише нерухомі речі;
- власність не може бути ніколи, ніким і ні за яких обставин порушеною;
- власність не може порушувати прав власника та шкодити його інтересам;
- ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності
- обмежений у його здійсненні;
- власність не може порушувати прав третіх осіб.

13. Хто є суб'єктом права приватної власності?

- фізичні особи;
- юридичні особи приватного права;
- фізичні особи та юридичні особи приватного права;
- фізичні та юридичні особи;
- юридичні особи.

14. Які форми власності визнаються в Україні (найбільш повна відповідь)?

- державна, колективна, приватна, муніципальна;
- державна, приватна, колективна, виключна власність Українського народу;
- приватна, державна, комунальна, виключна власність Українського народу;
- приватна, колективна, спільна, спільна сумісна, державна;
- приватна, державна

15. Хто є суб'єктом права комунальної власності?

- комунальні органи;
- ЖЕКи;
- територіальні громади;

– сільські, селищні, міські голови.

ВАРІАНТ 12

1. **Яка річ вважається безхазяйною?**
 - річ, яка була загублена власником;
 - річ, яка не має власника або власник якої невідомий;
 - річ, яка була конфіскована за скоєне правопорушення;
 - річ, місцезнаходження якої невідоме;
 - річ, від якої відмовився власник.
2. **Безхазяйна нерухома річ:**
 - продається на публічних торгах;
 - передається у державну власність;
 - береться на облік органами внутрішніх справ для пошуку власника, про що повідомляються мешканці населеного пункту, де була виявлена ця річ;
 - береться на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, про що робиться оголошення у ЗМІ.
3. **Після спливу якого строку нерухома річ, яка перебувала на обліку, може бути передана за рішенням суду в комунальну власність?**
 - після спливу одного року;
 - після спливу 5 років;
 - після спливу 10 років;
 - після спливу 15 років;
 - після спливу шести місяців.
4. **Якому органу передаються на зберігання знайдені транспортні засоби?**
 - місцевій державній адміністрації;
 - міліції;
 - територіальній громаді;
 - приватному охоронцю (фізичній чи юридичній особі);
 - підрозділу Державної служби охорони.
5. **Особа, у якої була залишена знайдена тварина, відповідає за її загибель чи пошкодження?**
 - відповідає у будь-якому разі;

- відповідає лише при наявності вини;
 - відповідає лише при наявності умислу чи грубої необережності;
 - відповідає лише при наявності прямого чи непрямого умислу;
 - не відповідає.
- 6. Після спливу якого строку з моменту заявлення про затримання великої рогатої чи робочої худоби особа, яка знайшла тварину, може набути на неї право власності?**
- два місяці;
 - шість місяців;
 - дев'ять місяців;
 - один рік;
- 7. Із сплином якого строку з моменту заявлення про затримання порося особа, яка знайшла тварину, може набути на неї право власності?**
- шість місяців;
 - два місяці;
 - п'ять місяців;
 - дев'ять місяців
 - один рік.
- 8. Чи повинна особа, яка виявила скарб, і в якому розмірі передати державі частину виявленого скарбу (якщо цей скарб не є пам'яткою історії та культури)?**
- повинна передати 25 % вартості скарбу;
 - повинна передати 50 % скарбу;
 - не повинна нічого передавати;
 - повинна передати 10 % скарбу;
 - повинна передати весь скарб.
- 9. Строк набувальної давності на нерухомість складає:**
- п'ять років;
 - десять років;
 - сім років;
 - п'ятнадцять років.
- 10. Строк набувальної давності на рухомі речі складає:**
- десять років;
 - п'ять років;
 - сім років;

- один рік;
- три роки.

11. Ким може бути прийнято рішення про викуп у власника земельної ділянки у зв'язку з суспільною необхідністю?

- Державним Комітетом земельних ресурсів;
- Конституційним Судом України;
- судом, органами місцевого самоврядування, органами державної влади;
- виключно Президентом України;
- Верховним Судом України.

12. Реквізиція – це:

- примусове безвідплатне відчуження майна власника з мотивів суспільної необхідності, яке здійснюється у випадку стихійних лих, надзвичайних обставин та воєнного стану;
- примусове відплатне відчуження майна власника з метою суспільної необхідності у випадку стихійного лиха, аварії, епідемії та інших надзвичайних обставин або в умовах воєнного стану;
- примусове відчуження майна власника у випадку воєнних дій, стихійного лиха чи інших надзвичайних обставин;
- примусове відплатне відчуження майна власника за скоєне ним правопорушення;
- безвідплатний перехід майна у власність держави за скоєне правопорушення.

13. Майно, нажите подружжям за час спільного проживання, відноситься до власності:

- спільної сумісної;
- спільної часткової;
- роздільної;
- дольової чи спільної, залежно від укладення шлюбу;
- комунальної.

14. Позов власника про усунення перешкод щодо користування та (або) розпорядження майном називається:

- негаторним;
- віндикаційним;
- про визнання права власності;

- про відшкодування майнової та моральної шкоди;
- про усунення перешкод володіння.

15. Якщо право власності оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати документа, який засвідчує право власності, власник майна може пред'явити:

- негаторний позов;
- віндикаційний позов;
- позов про визнання його права власності;
- позов про відшкодування майнової та моральної шкоди;
- позов про усунення перешкод володіння.

ВАРІАНТ 13

1. Сервітутом визнається:

- право користування чужою земельною ділянкою для забудови;
- право оренди земельної ділянки для заняття сільськогосподарською діяльністю;
- право користування чужим майном, яке встановлюється щодо земельної ділянки, природних ресурсів чи іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, якщо ці потреби не можуть бути задоволені іншим шляхом;
- право користування природними ресурсами чи земельною ділянкою для отримання економічного ефекту;
- право забудови земельної ділянки.

2. Що таке суперфіцій?

- право власника земельної ділянки на її забудову;
- право користування чужою земельною ділянкою для забудови;
- право користування землею для промислових потреб;
- право власника земельної ділянки передавати її для володіння під забудову;
- право користування землею для побутових потреб.

3. Сторонами у зобов'язанні є (загальне поняття):

- кредитор і боржник;

- підрядник та наймодавець;
- довіритель та повірений;
- уповноважений і зобов'язаний;
- продавець та покупець.

4. Які зобов'язання визнаються зобов'язаннями з позитивним змістом?

- які позитивно регулюють цивільні правовідносини;
- які передбачають правове становище сторін зобов'язання;
- які передбачають обов'язок боржника здійснити певні дії;
- які передбачають обов'язок боржника утриматися від виконання певних дій;
- оплатні зобов'язання.

5. Якими за змістом є зобов'язальні правовідносини?

- абсолютними;
- відносними;
- односторонніми;
- корпоративними;
- правозабезпечуючими.

6. Які зобов'язання визнаються односторонніми?

- для виникнення яких достатньо волі однієї особи;
- які створюють права для однієї сторони, а для іншої – лише обов'язки;
- які виникають в односторонньому порядку;
- які у суб'єктному складі мають на стороні кредитора чи боржника лише одну особу;
- у яких сторони мають лише права.

7. Солідарним визнається зобов'язання, у якому:

- всі боржники відповідають перед своїми кредиторами частиною свого майна;
- борг не може бути поділений на частини, у зв'язку з чим кредитор має право вимагати виконання зобов'язання у одного з боржників;
- кожен із кредиторів може вимагати виконання зобов'язання частково або повністю як від усіх боржників разом, так і від будь-кого із них окремо;
- кожен з боржників має право виконати свою частину боргу будь-якому з кредиторів;
- всі боржники відповідають в повному обсязі.

- 8. У якій формі повинен бути правочин, яким здійснюється заміна кредитора?**
- виключно у письмовій;
 - виключно у письмовій нотаріально засвідченій;
 - з державною реєстрацією;
 - у тій же формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання;
 - виключно в електронній або письмовій.
- 9. У яких випадках не допускається заміна кредитора?**
- у випадку, якщо боржник не згоден на заміну кредитора;
 - у випадку, якщо зобов'язання нерозривно пов'язано з особою і кредитора;
 - у випадку виконання обов'язку боржника третьою особою;
 - у випадку правонаступництва;
 - у випадку, коли боржник прострочив виконання зобов'язання.
- 10. Де здійснюється виконання зобов'язання про передання товару, що виникло на підставі договору перевезення?**
- за місцем здавання товару перевізникові;
 - у місці укладення договору;
 - за місцезнаходженням перевізника;
 - за місцезнаходженням товару;
 - за місцезнаходженням одержувача.
- 11. У якій валюті повинно здійснюватися виконання грошового зобов'язання?**
- валюті будь-якої держави;
 - вільно конвертованій валюті;
 - доларах США, євро, російських рублях, гривнях;
 - гривнях;
 - гривнях та російських рублях.
- 12. Що підтверджує виконання боржником свого зобов'язання?**
- наявність у нього боргового документа;
 - наявність у нього договору;
 - посвідчувальний напис нотаріуса на договорі;
 - додатковий підпис кредитора на договорі, яким встановлювалося виконання зобов'язання;

– наявність накладних.

13. У якій формі повинен вчинитися правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання?

– в усній;

– у тій же формі, що і правочин, на забезпечення якого він власне й укладається;

– тільки у письмовій;

– сторони самостійно вправі визначати форму такого правочину у письмовій з обов'язковою державною реєстрацією.

14. Неустойкою визнається:

– грошова сума, яка сплачується за кожен день прострочення виконання зобов'язання у відсотковому відношенні до суми невиконаного зобов'язання;

– фіксована сума, яка передається боржником кредиторю у підтвердження виконання ним зобов'язання;

– грошова сума, яка є посвідченням укладення договору і підлягає поверненню у двократному розмірі при невиконанні однією із сторін свого зобов'язання;

– грошова сума, яка виражається у фіксованому розмірі від суми невиконаного чи неналежно виконаного зобов'язання;

– грошова сума або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення ним зобов'язання.

ВАРІАНТ 14

1. Завдатком визнається:

– рухоме чи нерухоме майно, яке передається однією з сторін у посвідчення виконання та укладення договору;

– гроші чи нерухоме майно, які передаються однією з сторін другій у рахунок належних з нього платежів у посвідчення укладення зобов'язання;

– гроші чи рухоме майно, яке передається кредиторю боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання й забезпечення його виконання;

–грошова сума або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторів у разі порушення ним зобов'язання.

2. Яку відповідальність несуть боржник та поручитель у випадку невиконання чи неналежного виконання боржником свого зобов'язання?

–часткову, якщо договором не встановлено інше;

–дольову;

–субсидіарну, якщо договором не встановлено інше;

–солідарну, якщо договором не встановлено інше;

–бенефіціарну, якщо договором не встановлено інше.

3. Що може бути предметом застави?

–тільки речі;

–тільки речі, визначені родовими ознаками;

–майнові права;

–будь-яке майно, що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути накладено стягнення;

–тільки нерухоме майно.

4. Іпотекою вважається?

–застава будь-якої речі, яка є предметом застави та залишається у володінні заставодержателя;

–застава будь-якої речі, яка являється предметом застави та залишається у володінні заставодавця;

–застава речі, визначеної індивідуально-визначеними ознаками, яка залишається у володінні заставодавця;

–застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця чи у третьої особи;

5. Договором є:

–дії осіб, спрямовані на виникнення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків;

–домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків;

–юридична дія, яка зумовлює виникнення цивільно-правових норм;

–зміна та припинення старих та виникнення нових правовідносин.

6. Договір є одностороннім:

–якщо сторони договору не наділені правами та

- обов'язками;
 - якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору;
 - якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони;
 - якщо обидві сторони наділяються лише правами.
- 7. Зміст договору становлять умови:**
- які є обов'язковими відповідно до законодавства;
 - визначені на розсуд сторін і погоджені ними та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства;
 - визначені на розсуд сторін і погоджені ними;
 - визначені в актах цивільного законодавства;
 - визначені на розсуд сторін і погоджені ними відповідно до звичаїв ділового обороту.
- 8. Істотними умовами договору є:**
- умови договору, які визнані такими законом;
 - усі ті умови, щодо яких за заявою однієї з сторін має бути досягнуто згоди;
 - умови договору, які визнані за законом або необхідні для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однієї з сторін має бути досягнуто згоди;
 - умови договору, необхідні для договорів даного виду;
- 9. Звичайні – це:**
- умови договору, які визнані за законом або необхідні для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однієї з сторін має бути досягнуто згоди;
 - умови, які передбачаються у законі чи іншому нормативному акті і стають обов'язковими для сторін внаслідок факту укладення договору;
 - умови договору необхідні для договорів даного виду;
 - усі ті умови, щодо яких за заявою однієї з сторін має бути досягнуто згоди;
 - умови, які ставляться до договорів даного типу.
- 10. Випадкові умови – це:**
- умови договору, які визнані за законом або необхідні для

- договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди;
- умови договору, які погоджені сторонами у відступ від положень диспозитивних норм або з метою вирішення питань, що взагалі не врегульовані законодавством;
 - умови, які передбачаються у законі, іншому нормативному акті й стають обов'язковими для сторін внаслідок факту укладення договору;
 - умови договору необхідні для договорів даного виду;
 - умови, які були включені до змісту договору випадково.
- 11. Договір є укладеним, якщо сторони:**
- у належній формі досягли згоди з усіх випадкових умов договору;
 - досягли згоди з усіх звичайних умов договору;
 - досягли згоди з усіх істотних умов договору;
 - досягли згоди з усіх звичайних та випадкових умов договору;
 - досягли згоди з усіх неістотних умов договору.
- 12. Пропозиція укласти договір має містити:**
- запрошення робити пропозиції укласти договір;
 - істотні умови договору;
 - намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття;
 - істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, себе зобов'язаною у разі її прийняття;
 - відомості про ціну та предмет договору.
- 13. Договір є укладеним у місці:**
- проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір, якщо інше не встановлено договором;
 - проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила відповідь на пропозицію укласти договір, якщо інше не встановлено договором;
 - проживання фізичної особи, яка є стороною договору;
 - за місцезнаходженням юридичної особи, яка є стороною договору;
 - за місцезнаходженням майна, яке передається.

- 14. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі:**
- якщо це встановлено договором або законом;
 - будь-якого порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом;
 - істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом;
 - у будь-якому випадку.
- 15. У разі розірвання договору зобов'язання сторін:**
- змінюються відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо;
 - припиняються;
 - виникають нові зобов'язання;
 - модифікуються згідно з законом.

ВАРІАНТ 15

- 1. Обіцянка винагороди є публічною:**
- якщо вона сповіщена письмово невизначеному колу осіб;
 - якщо вона сповіщена у ЗМІ визначеному колу осіб;
 - якщо вона сповіщена у засобах масової інформації або іншим чином невизначеному колу осіб;
 - якщо вона сповіщена телефоном або іншим чином;
 - якщо вона сповіщена публіці на масовому заході.
- 2. У сповіщенні публічної обіцянки винагороди мають бути визначені:**
- завдання;
 - завдання та розмір винагороди;
 - завдання, строк, місце виконання, форма, розмір винагороди;
 - завдання, форма та розмір винагороди;
 - розмір винагороди та строк виконання завдання.
- 3. Якщо строк (термін) виконання завдання не встановлений, воно вважається чинним протягом?**
- місяця;
 - трьох місяців;
 - розумного часу відповідно до змісту завдання;

–безстроково;
–шести місяців.

4. У разі виконання завдання й передання його результату особа, яка обіцяла винагороду, зобов'язана:

–виплатити половину обіцяної винагороди (нагороди);
–виплатити обіцяну винагороду (нагороду);
–виплатити подвійну суму обіцяної винагороди (нагороди);
–особа має право виплатити обіцяну винагороду (нагороду);
–законодавством ніяких обов'язків не передбачено.

5. Якщо завдання стосується разової дії, винагорода виплачується:

–усім особам, які виконали завдання;
–особі, яка виконала завдання першою;
–особам, яка виконали завдання першою та другою, якщо це мало місце в один день;
–особі, яка виконала завдання останньою;
–першим трьом особам, які виконали завдання.

6. Якщо завдання було виконано кількома особами одночасно, винагорода:

–виплачується тому, хто народився раніше;
–розподіляється між ними порівну;
–розподіляється за договором між ними;
–залишається в особи, яка публічно обіцяла винагороду ;
–виплачується одній з осіб за вибором.

7. Якщо майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невігідних для неї майнових наслідків, особа має право:

–відповідно до доручення вчинити дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення;
–без доручення вчинити дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення;
–попередити іншу особу про небезпеку настання невігідних для неї майнових наслідків;
–привласнити майно, якому загрожує небезпека;
–після повідомлення іншої особи вчинити дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення.

- 8. Особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, зобов'язана повідомити її про свої дії:**
- негайно;
 - при першій нагоді;
 - у той же день;
 - у той же місяць;
 - чинне законодавство не передбачає такого обов'язку.
- 9. Особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, має право вимагати від цієї особи:**
- подяки;
 - відшкодування фактично зроблених витрат, якщо вони були виправдані обставинами, за яких були вчинені дії;
 - винагороди у розмірі можливих збитків;
 - винагороди у двократному розмірі зроблених витрат, якщо вони були виправдані обставинами, за яких були вчинені дії;
 - відшкодування моральної шкоди.
- 10. Шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї:**
- відшкодовується особою, здоров'я та життя якої було врятовано від реальної загрози;
 - відшкодовується державою у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат;
 - відшкодовується державою в повному обсязі;
 - не відшкодовується;
 - 1/2 відшкодовується органами МВС, 1/2 особою, здоров'я та життя якої було врятовано від загрози.
- 11. Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність:**
- відшкодовується власником цього майна з урахуванням його матеріального становища;
 - відшкодовується державою у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат;
 - відшкодовується державою в повному обсязі;
 - не відшкодовується;

–відшкодовується державою у повному обсязі, але не більше, ніж 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

12. Шкода, завдана майну особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність:

–відшкодовується власником цього майна з урахуванням його матеріального становища;

–відшкодовується державою у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат;

–відшкодовується державою в повному обсязі;

–не відшкодовується;

–відшкодовується державою у повному обсязі, але не більше, ніж 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

13. Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи:

–відшкодовується власником цього майна з урахуванням його матеріального становища;

–відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала;

–відшкодовується державою в повному обсязі;

–не відшкодовується;

–відшкодовується державою у повному обсязі, але не більше, ніж 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

14. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе:

–що потерпіла сторона сприяла збільшенню цієї шкоди;

–що потерпіла сторона є обмеженою у дієздатності;

–що шкоди завдано не з її вини;

–що розмір шкоди є незначним;

–що потерпіла сторона є недієздатною.

15. Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, без наявності вини особи, яка її завдала, відшкодовується:

–якщо шкоди завдано у стані крайньої необхідності;

- якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;
- якщо шкоди завдано працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків;
- не відшкодовується;
- відшкодовується, якщо шкоди завдано у стані необхідної оборони.

ВАРІАНТ 16

1. **Моральна шкода, завдана смертю фізичної особи:**
 - відшкодовується організації, де працював працівник;
 - відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам, дітям, а також особам, які проживали з нею однією сім'єю;
 - відшкодовується особі, яка здійснювала похорон;
 - не відшкодовується;
 - відшкодовується тільки її чоловікові (дружині).
2. **Шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо не були перевищені її межі:**
 - відшкодовується, якщо шкоди завдано у стані крайньої необхідності;
 - відшкодовується, якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;
 - відшкодовується, якщо шкоди завдано працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків;
 - не відшкодовується;
 - відшкодовується, якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження.
3. **У разі прийняття закону, що припиняє право власності на певне майно, шкода, завдана власникові такого майна:**
 - не відшкодовується;
 - відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала;

- відшкодовується державою у повному обсязі;
- відшкодовується державою в розумному обсязі;
- відшкодовується державою тільки у випадку, якщо вартість майна становила не менше 100 мінімальних заробітних плат.

4. Шкода, завдана особі у зв'язку з вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної або юридичної особи, якщо цю небезпеку заданих умов не можна було усунути іншими засобами (крайня необхідність):

- не відшкодовується;
- відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала;
- відшкодовується державою у повному обсязі;
- відшкодовується державою в розумному обсязі;
- відшкодовується державою тільки у випадку, якщо вартість майна становила не менше 100 мінімальних заробітних плат.

5. Шкоду, завдану працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків:

- не відшкодовується;
- відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала;
- відшкодовується юридичною або фізичною особою, з якою працівник перебував у трудових відносинах;
- відшкодовується державою у повному обсязі;
- відшкодовується державою тільки у випадку, якщо вартість майна становила не менше 100 мінімальних заробітних плат.

6. Шкода, завдана недієздатною фізичною особою:

- не відшкодовується;
- відшкодовується державою в повному обсязі;
- відшкодовується опікуном або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, якщо він не доведе, що шкода була завдана не з його вини;
- відшкодовується на загальних підставах;
- відшкодовується опікуном або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, незалежно від

його вини.

7. Шкода, завдана фізичною особою, яка в момент її завдання не усвідомлювала значення своїх дій та не могла керувати ними:

- не відшкодовується;
- відшкодовується державою в повному обсязі;
- відшкодовується опікуном або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, якщо він не доведе, що шкода була завдана не з його вини;
- відшкодовується на загальних підставах;
- відшкодовується піклувальником або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, незалежно від його вини.

8. Шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу:

- не відшкодовується;
- відшкодовується державою в повному обсязі;
- відшкодовується підприємством, де працювала потерпіла особа;
- відшкодовується на загальних підставах;
- відшкодовується особою, яка вчинила злочин.

9. Особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно):

- не зобов'язана повертати потерпілому це майно;
- зобов'язана повернути потерпілому це майно;
- зобов'язана передати державі це майно;
- зобов'язана знищити це майно;
- зобов'язана передати це майно податковим органам.

10. Особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди:

- не несуть відповідальності перед потерпілим;
- несуть дольову відповідальність перед потерпілим;
- несуть солідарну відповідальність перед потерпілим;
- несуть субсидіарну відповідальність перед потерпілим;
- несуть регресну відповідальність перед потерпілим.

11. У системі галузей права України цивільне право:

- є підгалуззю іншої галузі права;
- є комплексною галуззю права;

- є самостійною галуззю права;
- входить як складова частина господарського права;
- входить як складова частина кримінального права.

12. Цивільним законодавством регулюються:

- особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників;
- майнові відносини суб'єктів цивільного права;
- будь-які відносини, що виникають в Україні;
- організаційно-правові відносини;
- господарські відносини.

13. Цивільне право відноситься до:

- публічного права;
- приватного права;
- конвергентного права, поєднуючи в собі елементи та ознаки приватного та публічного права;
- континентального права;
- господарського права.

14. Учасниками цивільних відносин є:

- міністерства й відомства;
- незалежні держави;
- громадяни й фінансові органи;
- фізичні та юридичні особи;
- господарські товариства.

15. Майнові відносини це:

- усі економічні відносини;
- об'єктивні за змістом і вольові за формою відносини, що складаються між суб'єктами цивільного права в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ;
- відносини власності;
- відносини по сплаті податків;
- відносини по володінню, користуванню та розпоряджанню майном.

ВАРІАНТ 17

1. **Визначте підстави спадкування:**
 - за законом і за заповітом;
 - за договором;
 - тільки за заповітом;
 - за рішенням нотаріуса;
 - за згодою сторін.
2. **Спадкування за законом має місце у разі:**
 - прямого посилання на це законодавця;
 - за рішенням нотаріуса;
 - за згодою сторін;
 - у разі відсутності заповіту;
 - як що це передбачено заповітом.
3. **Визначте, які права та обов'язки не спадкуються:**
 - особисті немайнові права;
 - право на отримання приватизаційних паперів;
 - нерухоме майно;
 - вклади в кредитних установах;
 - недоотримана заробітна платня.
4. **Часом відкриття спадщини є:**
 - день звернення спадкоємців у нотаріальну контору;
 - день смерті спадкодавця;
 - день отримання свідоцтва про смерть спадкодавця;
 - день визнання особи безвісно відсутньою;
 - день оголошення заповіту.
5. **Місцем відкриття спадщини є:**
 - місце смерті спадкодавця;
 - місце укладання й посвідчення заповіту;
 - останнє місце проживання спадкодавця;
 - місце мешкання спадкоємців;
 - місце знаходження нотаріальної контори.
6. **Визначте коло осіб, які не можуть бути спадкоємцями за законом:**
 - діти (у тому числі усиновлені);
 - особи, які перебували у фактичних шлюбних стосунках;
 - діти померлого, зачаті при його житті і народженні після

- смерті;
 - юридичні особи;
 - батьки.
- 7. До першої черги спадкоємців за законом відносяться:**
- рідні дядько та тітка померлого;
 - двоюрідні брати й сестри померлого;
 - батьки померлого;
 - дід і баба померлого;
 - брати й сестри померлого.
- 8. Другу чергу спадкоємців за законом складають:**
- усиновлені й усиновителі;
 - утриманці;
 - брати і сестри померлого;
 - тітки й дядьки померлого;
 - державна.
- 9. Утриманці спадкують, якщо перебували на утриманні померлого:**
- один рік;
 - два роки;
 - три роки;
 - чотири роки;
 - п'ять років.
- 10. У яку чергу спадкують утриманці:**
- у першу;
 - у другу;
 - поза чергами;
 - із спадкоємцями тієї черги, яка залучається до спадкування;
 - у п'яту чергу.
- 11. Укажіть цивільно-правову мету, яка не передбачається заповітом:**
- позбавлення права спадкоємства спадкоємців за законом;
 - розпорядження правами на майно померлого;
 - установлення особистих сервітутів;
 - установлення заповідальних розпоряджень;
 - отримання винагороди заповідачем від осіб, які б мали змогу отримати спадкове майно.
- 12. Заповіт виконується:**

- спадкоємцями;
 - виконавцем заповіту;
 - нотаріусом;
 - державними посадовими особами;
 - спадкоємцями за законом.
- 13. Укажіть, які особи не мають права на обов'язкову частку в спадщині:**
- неповнолітні діти спадкодавця;
 - непрацездатні діти спадкодавця;
 - непрацездатна дружина померлого;
 - непрацездатні батьки померлого;
 - неповнолітні утриманці померлого.
- 14. За своєю юридичною природою заповіт це:**
- односторонній правочин;
 - двосторонній правочин;
 - багатосторонній правочин;
 - угода приєднання;
 - реальна угода.
- 15. Порушення письмової форми заповіту тягне за собою:**
- недійсність заповіту;
 - неможливість посилання на свідків;
 - неможливість звернення до нотаріусу;
 - неможливість звернутися до суду;
 - неможливість укласти угоду між спадкоємцями.

ВАРІАНТ 18

- 1. Які заповіти не прирівнюювані до нотаріально посвідчених?**
- посвідчені головними лікарями амбулаторних медичних закладів;
 - посвідчені капітанами суден, що плавають під прапором України;
 - посвідчені начальниками експедицій;
 - посвідчені командирами (начальниками) військовослужбовців;
 - посвідчені начальниками місць позбавлення волі.
- 2. У заповіті обов'язково зазначається:**
- місце та час його укладання;

- час його дії;
 - кількість спадкоємців заповідача;
 - відсутність попереднього заповіту;
 - відомості про сплату державного мита.
- 3. Які дії свідчать про прийняття спадщини?**
- повідомлення про це інших спадкоємців;
 - загальне рішення спадкоємців про прийняття спадщини;
 - повідомлення про це особу, яка посвідчила заповіт;
 - фактичний вступ в управління або володіння спадковим майном;
 - заволодіння правостановлюючими документами.
- 4. Укажіть строк для прийняття спадщини:**
- три місяці;
 - шість місяців;
 - один рік;
 - півтора року;
 - три роки.
- 5. Яким органом строк для прийняття спадщини може бути продовжений?**
- нотаріусом;
 - судом;
 - РАГСом;
 - виконавцем заповіту;
 - іншим органом.
- 6. До кого переходить право на прийняття спадщини, якщо спадкоємець, закликаний до спадкоємства, помре після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти?**
- до його спадкоємців;
 - до спадкоємців першого померлого;
 - до держави;
 - іншим особам;
 - нікому.
- 7. Відмова від спадщини може бути зроблена на користь:**
- інших спадкоємців;
 - інших сторонніх осіб;
 - недержавних юридичних осіб;
 - держави;
 - нікого.

- 8. У разі неприйняття спадщини спадкоємцем за заповітом або позбавлення спадкоємця за заповітом права спадкування його частка переходить?**
- до інших спадкоємців за законом;
 - до інших спадкоємців за заповітом;
 - до держави;
 - до громадських організацій;
 - до нікого.
- 9. У яких випадках майно за правом спадкоємства не переходить до держави?**
- якщо спадкодавець все майно або частину його заповідав державі;
 - якщо у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом;
 - якщо всі спадкоємці відмовились від спадщини;
 - якщо заповіт визнаний недійсним;
 - якщо ні один із спадкоємців не прийняв спадщини.
- 10. Визначте, у яких межах спадкоємець, який прийняв спадщину, відповідає по боргах спадкодавця:**
- у повному обсязі;
 - у межах дійсної вартості успадкованого ним майна;
 - у межах прямо передбачених у заповіті;
 - пропорційно з іншими спадкоємцями;
 - взагалі не відповідає.
- 11. Укажіть наслідки порушення кредитором порядку пред'явлення претензій спадкоємцям:**
- двостороння реституція;
 - одностороння реституція;
 - неможливість посилання на показання свідків;
 - втрату кредитором належного їм права вимоги;
 - втрату кредитором права звертатися в суд за захистом порушеного права.
- 12. Хто здійснює охорону спадкового майна?**
- нотаріус;
 - спадкоємці;
 - піклувальник спадкового майна;
 - райдержадміністрація;
 - фінансові органи.

- 13. Хто призначає хранителя або опікуна спадкового майна?**
- нотаріус;
 - спадкоємці;
 - піклувальник спадкового майна;
 - райдержадміністрація;
 - фінансові органи.
- 14. Які об'єкти цивільних правовідносин не потребують отримання свідоцтва про право на спадщину?**
- житловий будинок;
 - дачний будинок;
 - предмети домашньої обстановки та вжитку;
 - автомобілі;
 - вклади в кредитних установах.
- 15. Назвіть підстави для скорочення строку видачі свідоцтва про право на спадщину:**
- загальне рішення спадкоємців;
 - мотивоване звернення державних органів, у разі відсутності інших спадкоємців, або не прийняття ними спадку;
 - якщо в державній нотаріальній конторі є дані про те, що крім осіб, які заявили про видачу свідоцтва, інших спадкоємців немає;
 - якщо в заповіті вказаний один спадкоємець;
 - судові рішення про визнання особи спадкоємцем померлого.

ВАРІАНТ 19

- 1. Ким провадиться поділ спадкового майна?**
- спадкоємцями;
 - виконавцем заповіту;
 - державною нотаріальною конторою;
 - фінансовими органами;
 - органами опіки та піклування.
- 2. Укажіть неіснуючий принцип спадкового права України:**

- принцип універсальності спадкового правонаступництва;
 - принцип свободи заповіту;
 - принцип свободи вибору форми заповідального розпорядження;
 - принцип забезпечення прав та інтересів необхідних спадкоємців;
 - принцип свободи вибору у спадкоємців, які закликаються до спадщини.
- 3. Із якої кількості етапів складається спадкове правовідношення?**
- з одного;
 - з двох;
 - з трьох;
 - з чотирьох;
 - з п'яти.
- 4. Визначте особу, яка не є суб'єктом спадкових відносин:**
- спадкодавець;
 - спадкоємці;
 - опікун спадкового майна;
 - виконавець заповіту;
 - утриманці спадкодавця.
- 5. Укажіть загальний термін дії авторського права у спадкоємців:**
- 25 років;
 - 50 років;
 - 70 років;
 - 75 років;
 - 100 років.
- 6. Право на складання заповіту виникає:**
- у 18-річної особи;
 - у повністю дієздатної особи;
 - у обмежено дієздатної особи;
 - у юридичної особи;
 - у будь-якої особи.
- 7. Визначте долю частини спадщини, що не охоплена заповітом:**
- вона пропорційно розподіляється між спадкоємцями за заповітом;

- вона розподіляється між спадкоємцями за законом на загальних підставах;
 - вона переходить у власність держави;
 - долю цього майна вирішують спадкоємці за заповітом за загальною згодою;
 - долю цього майна вирішує виконавець заповіту.
- 8. Спадкування за правом представлення – це:**
- спадкування за довіреністю;
 - спадкування на підставі договору доручення;
 - спадкування онуками (правнуками) спадкодавця ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім батькові, матері (дідові, бабі), якби вони були живими на момент відкриття спадщини;
 - спадкування особами, які на входять в коло спадкоємців за законом;
 - спадкування спадкоємцями наступної черги, коли спадкоємці попередньої черги відсутні або не прийняли спадщину.
- 9. За своєю юридичною природою прийняття спадщини це:**
- односторонній правочин;
 - двосторонній правочин;
 - багатосторонній правочин;
 - договір приєднання;
 - удаваний правочин.
- 10. Основним актом цивільного законодавства є:**
- Конституція України;
 - Цивільний кодекс України;
 - Господарський кодекс України;
 - Модельний Цивільний кодекс країн СНД;
 - Цивільний процесуальний кодекс України.
- 11. Джерелами цивільного права є:**
- зовнішні формалізовані носії цивільно-правових норм;
 - основні ідеї, відповідно до яких будуються цивільно-правові норми;
 - формалізовані правила, які застосовуються при регулюванні цивільно-правових відносин;
 - система загально-правових положень, відображених у

- Конституції України;
–принципи цивільного права.
- 12. Цивільний Кодекс України був прийнятий:**
–28 червня 2003 р.;
–16 липня 2003 р.;
–16 січня 2003 р.;
–16 квітня 2003 р.;
–01 січня 2004 р.
- 13. Акти Президента України можуть бути актами цивільного законодавства у випадку:**
–у будь-якому випадку;
–коли вони стосуються майнових та особистих немайнових відносин;
–у випадках, передбачених Конституцією України;
–у випадку їх ратифікації ВР України;
–не можуть бути ні в якому випадку.
- 14. Прогалини в цивільному законодавстві заповнюють:**
–аналогією суміжної галузі права;
–аналогією права;
–аналогією статті закону;
–аналогією норми права;
–аналогією вчинку.
- 15. Аналогія закону в регулюванні цивільних правовідносин:**
–не застосовується;
–застосовується у виключних випадках;
–застосовується, якщо цивільні відносини не регулюються ЦК України або іншими актами цивільного законодавства;
–застосовується, якщо на це є вказівка у спеціальному нормативному акті, який регулює спеціальні правовідносини;
–застосовується за бажанням учасників цивільних правовідносин.

ВАРІАНТ 20

1. **Чи може застосовуватися звичай у регулюванні цивільних правовідносин?**
 - не може;
 - може в будь-якому випадку;
 - може, якщо він не суперечить договору чи іншому акту цивільного законодавства;
 - може, якщо суд не матиме можливості використати судовий прецедент для вирішення справи по суті;
 - може лише у виключних випадках.
2. **Акт цивільного законодавства якого органу може поширювати свою дію на всю територію України?**
 - Державної комісії з цінних паперів та Фондового ринку;
 - обласної державної адміністрації;
 - Київської державної адміністрації;
 - міської ради народних депутатів.
3. **Чи можуть бути джерелом цивільного законодавства норми моралі?**
 - можуть бути в будь-якому випадку;
 - не можуть бути;
 - можуть бути стосовно відносин, пов'язаних із захистом честі, гідності, ділової репутації особи;
 - можуть бути, але лише у випадку, якщо вони передбачені нормами цивільного законодавства.
4. **Чи є міжнародний договір актом цивільного законодавства?**
 - так, є;
 - є у випадку його ратифікації ВР України;
 - є у випадку всенародного затвердження;
 - ні, не є;
 - є у випадку його ратифікації країнами СНД.
5. **Цивільні правовідносини це:**
 - відносини між суб'єктами цивільного права з приводу матеріальних та нематеріальних благ, які знаходяться в обмеженій кількості;
 - суспільні відносини, учасники яких володіють суб'єктивними правами та несуть обов'язки;

- майнові та особисті немайнові відносини, поведінка учасників яких відповідає вимогам діючого цивільного законодавства;
 - організаційно-правові відносини, які виникають при здійсненні майнових та особистих немайнових прав та обов'язків;
- 6. Елементами цивільних правовідносин є:**
- суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона;
 - вина, протиправне діяння (дія чи бездіяльність), наявність причиненої шкоди, причинний зв'язок між діянням та шкодою;
 - суб'єкт, об'єкт, зміст;
 - юридичний факт, юридичний склад, суб'єкт, об'єкт;
- 7. Суб'єкт цивільних правовідносин це:**
- особа, яка уповноважена представляти права та інтереси інших осіб у цивільних правовідносинах;
 - особа, носій суб'єктивних прав та обов'язків;
 - абстрактний учасник цивільних правовідносин, який вступає в них при настанні певних життєвих обставин;
 - фізична особа, яка вступає в цивільні правовідносини.
- 8. Юридичний зміст цивільних правовідносин складають:**
- сукупність фізичних та юридичних осіб;
 - система норм права, які регулюють виникаючі правовідносини та забезпечують дотримання прав учасників правовідносин;
 - суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
 - об'єктний склад учасників.
- 9. Складний юридичний склад це:**
- юридичний склад, у якому наперед відомі правові наслідки, які будуть мати місце в майбутньому;
 - юридичний склад, який має наслідком виникнення більше двох правовідносин;
 - юридичний склад, до якого входять юридичні факти різної галузевої приналежності;
 - юридичний факт, який складається більш ніж з трьох юридичних фактів;
 - юридичний склад, у якому наперед невідомі правові наслідки, які будуть мати місце в майбутньому.

10. Юридичними діями як видом юридичних фактів прийнято вважати (найбільш точна відповідь):

- конкретні життєві обставини, виникнення та настання яких залежить від волі та свідомості людей і зумовлюють виникнення цивільних прав та обов'язків;
- вчинки людей, які зумовлюють виникнення юридичних наслідків;
- життєві обставини, які зумовлюють виникнення цивільних прав та обов'язків незалежно від волі та свідомості людей;
- дії, які зумовлюють виникнення юридично значимих наслідків;
- вчинки людей, які зумовлюють виникнення цивільних прав та обов'язків.

11. Чи можуть рішення суду як різновид юридичних фактів зумовлювати виникнення цивільних прав та обов'язків?

- можуть у будь-якому випадку;
- можуть, але у випадках, передбачених актами цивільного законодавства;
- не можуть;
- можуть у випадках, якщо вони затверджуються вищою судовою інстанцією;
- можуть у випадках, передбачених наукою цивільного права.

12. Суб'єктивне цивільне право становлять:

- можливі дії уповноваженої особи;
- будь-які дії особи;
- певні передбачені законом дії особи;
- обов'язкові дії будь-якої особи;
- можливі дії будь-якої особи.

13. Здійснення особою своїх цивільних прав відбувається:

- вільно, на власний розсуд;
- відповідно до вказівок закону;
- відповідно до вказівок посадових осіб;
- відповідно до моральних засад суспільства;
- відповідно до звичаїв.

14. Особа здійснює цивільні права в межах:

- меж здійснення особою своїх прав не існує;

- у межах своєї право-, діє-, та деліктоздатності;
- у межах, наданих договором або актом цивільного законодавства;
- у межах, які надані законом;
- у межах, наданих рішенням суду.

15. Способами захисту цивільних прав та інтересів не є:

- арешт боржника;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- звернення до посадових осіб;
- звернення до суду;
- самозахист.

ВАРІАНТ 21

1. Фізичною особою визнається:

- людина як учасник цивільних відносин;
- суб'єкт, правоздатність та дієздатність якого не обмежена;
- особа, яка досягла 14-річного віку;
- будь-яка біологічна істота;
- особа, яка досягла 18-річного віку.

2. Правоздатність у фізичної особи виникає:

- з моменту народження;
- з 15 років;
- з 18 років;
- з 16 років;
- з 14 років.

3. Правоздатність фізичної особи виникає:

- у момент запліднення;
- під час реєстрації органами РАГСу;
- у момент народження;
- по досягненні 18 річного віку;
- після медичного огляду немовля.

4. Малолітніми вважаються особи, які не досягли:

- 16-річного віку;
- 14-річного віку;
- 10-річного віку;
- 12-річного віку;

- 18-річного віку.
- 5. Неповнолітніми вважаються особи, які не досягли:**
 - 16-річного віку;
 - 20-річного віку;
 - 18-річного віку;
 - 12-річного віку;
 - 14-річного віку.
- 6. Повна цивільна дієздатність у фізичної особи виникає з:**
 - 18-річного віку;
 - 16-річного віку;
 - 20-річного віку;
 - 14-річного віку;
 - 21-річного віку.
- 7. Повна цивільна дієздатність виникає:**
 - після отримання паспорту;
 - після реєстрації шлюбу;
 - по досягнення 15-річного віку;
 - по досягненні 18-річного віку;
 - у зв'язку з працездатністю.
- 8. Правоздатність фізичної особи припиняється:**
 - з моменту досягнення пенсійного віку;
 - з моменту набуття повної цивільної дієздатності;
 - з моменту смерті особи;
 - з моменту рішення суду про позбавлення цивільної правоздатності;
 - ніколи не припиняється.
- 9. Опіка над майном особи, визнаною безвісно відсутньою, встановлюється з моменту:**
 - винесення рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою;
 - набрання законної сили рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою та опису майна нотаріусом;
 - винесення рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою з моменту встановлення опіки нотаріусом, здійсненої за заявою заінтересованої особи чи органу опіки та піклування;
 - трьох днів з моменту винесення рішення суду;
 - опису майна нотаріусом.

- 10. Термін визнання померлою особи, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями:**
- 3 роки від дня закінчення воєнних дій;
 - 2 роки від дня закінчення воєнних дій та з урахуванням конкретних обставин справи;
 - до спливу цього строку, але не раніше шести місяців;
 - 2 роки з моменту винесення судом рішення про визнання особи безвісти відсутньою;
 - 1 рік з моменту закінчення воєнних дій;
 - 6 місяців з моменту закінчення воєнних дій.
- 11. Визнання особи померлою має такі наслідки:**
- над майном померлого встановлюється опіка, яка триває три роки з моменту її встановлення, після чого майно передається у власність держави;
 - відкривається спадщина, укладений померлим шлюб визнається розірваним, настають всі інші наслідки, які мають місце при смерті особи;
 - з моменту визнання особи померлою спадщина відкривається через 5 років, а шлюб визнається розірваним зразу ж з моменту винесення такого рішення;
 - припинення укладених особою правочинів.
- 12. Місцем проживання фізичної особи вважається (найбільш повна відповідь):**
- місце, зазначене в паспорті, чи іншому документі, який посвідчує особу, яке визначається при реєстрації особи;
 - житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому у відповідному населеному пункті, де особа постійно, тимчасово чи переважно проживає;
 - місце, на яке вкаже сама особа;
 - місце, де особа постійно чи тимчасово проживає.
- 13. При досягненні якого віку особа може самостійно обирати місце проживання (за загальним правилом):**
- з 16 років;
 - з 18 років;
 - з 14 років;
 - з 12 років.
- 14. Ознаками юридичної особи є:**

- організаційна єдність, майнова відокремленість, самостійність у цивільному обігу, здатність бути позивачем та відповідачем у суді;
- державна реєстрація органами державної влади, майнова відокремленість, наявність органів управління юридичною особою;
- організаційна єдність, державна реєстрація, корпоративний поділ статутного фонду, наявність правління та ревізійної комісії;
- реєстрація органами державної влади, організаційна єдність, самостійність в цивільному обігу.

15. Коли виникає цивільна правоздатність юридичною особи?

- з моменту створення юридичної особи;
- з моменту видачі свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи та початку заняття господарською діяльністю;
- з моменту державної реєстрації юридичної особи;
- з моменту прийняття засновниками рішення про створення юридичної особи.

ВАРІАНТ 22

1. Цивільна правоздатність юридичної особи припиняється:

- з моменту прийняття рішення суду про скасування цивільної правоздатності юридичної особи;
- з моменту внесення до державного реєстру юридичних осіб запису про припинення юридичної особи;
- з моменту припинення строку, на який створювалася юридична особа;
- з моменту здачі свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи органу державної реєстрації.

2. Місцезнаходження юридичної особи визначається:

- місцем знаходження її постійно діючого органу;
- місцем її державної реєстрації;
- місцем знаходження майна юридичної особи;

- місцезнаходженням правління юридичної особи;
 - місцезнаходженням її офісу.
- 3. Місцезнаходження юридичної особи вказується:**
- у її установчих документах;
 - у свідоцтві про її державну реєстрацію;
 - у Державному реєстрі юридичних осіб;
 - у повному найменуванні юридичної особи;
 - у документах її засновників.
- 4. Філією юридичної особи визнається:**
- відокремлений підрозділ юридичної особи, який самостійно здійснює господарську діяльність;
 - дочірнє підприємство, яке здійснює представництво майнових прав та інтересів юридичної особи поза межами населеного пункту, де розташована юридична особа;
 - відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи, який здійснює всі або частину її функцій;
 - самостійний підрозділ, який представляє юридичну особу у відносинах за кордоном.
- 5. Представництвом юридичної особи визнається:**
- відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи та здійснює представництво й захист її інтересів;
 - відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи, який виконує всі або частину її функцій;
 - самостійний підрозділ, який представляє юридичну особу у відносинах із іншими юридичними особами.
- 6. Що визнається об'єктами цивільних прав?**
- те, з приводу чого виникають цивільні правовідносини;
 - те, що підпадає під предмет цивільно-правового регулювання;
 - речі, які слугують задоволенню потреб громадян;
 - будь-які предмети, які необхідні людині для життя;
 - всі цивільні права та обов'язки суб'єктів.
- 7. Що означає оборотоздатність об'єктів цивільних прав?**
- здатність задовольняти потреби та інтереси людини;
 - можливість бути об'єктами цивільних правовідносин;

- здатність вільно відчужуватися та переходити від однієї особи до іншої;
- здатність бути у власності.

8. Речами вважаються:

- предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки;
- предмети, які мають мінову вартість;
- предмети, які можуть переходити у власність від одного суб'єкта до іншого;
- предмети, які становлять інтерес для суб'єктів та мають тілесне вираження;
- предмети, які є оборотоздатними.

9. Підприємством визнається:

- самостійний господарюючий суб'єкт, який здійснює господарську діяльність;
- різновид юридичних осіб, який створюється та діє з метою отримання прибутку;
- єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності;
- структурний підрозділ юридичної особи;
- різновид суб'єктів цивільних прав.

10. Що визнається грошима як об'єктами цивільних прав?

- законний платіжний засіб, обов'язковий для приймання за номінальною вартістю на всій території держави;
- грошові одиниці зі спеціально нанесеним знаками захисту;
- купюри, які мають всезагальний міновий еквівалент;
- цінний папір з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право;
- будь-яка валюта, що перебуває в обігу держави.

11. Яким чином використовується іноземна валюта?

- не використовується в грошовому обігу;
- використовується лише вільно конвертована валюта;
- може використовуватися іноземна валюта в випадках і порядку передбачених законом;
- використовується, у випадку спеціального рішення Національного банку України;
- вільно використовується без обмежень.

12. Що ЦК України визнається майном?

- будь-яка річ;
- сукупність речей, пов'язаних спільними ознаками;
- окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки;
- цілісний майновий комплекс.

13. Гідність це:

- самооцінка особою своїх соціальних та моральних якостей суб'єкта суспільства;
- оцінка професійних якостей особи, яка складається в осіб, які особу постійно оточують;
- оцінка суспільством соціальних, ділових та моральних якостей особи;
- рівень поваги, який отримує людина в спілкуванні з іншими особами.

14. Ділова репутація – це:

- рівень професійних знань, умінь та навичок, якими повинна володіти особа для здійснення своєї професійної діяльності;
- особиста оцінка особою своїх ділових, професійних якостей, у відповідності з якими відбувається оплата її праці;
- суспільна оцінка професійних, ділових якостей особи, якості своєчасності виконання особою взятих зобов'язань;
- оцінка рівня виробничої, професійної чи трудової діяльності юридичної особи чи фізичної особи-підприємця;
- професійні та ділові якості особи.

15. Правочином є:

- юридична дія, зумовлює виникнення цивільних норм;
- зміна та припинення старих та виникнення нових правовідносин;
- дії осіб, які зумовлюють виникнення договірних правовідносин;
- дія особи, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

ВАРІАНТ 23

1. Цивільна правоздатність юридичної особи

припиняється:

- з моменту прийняття рішення суду про скасування цивільної правоздатності юридичної особи;
- з моменту внесення до державного реєстру юридичних осіб запису про припинення юридичної особи;
- з моменту припинення строку, на який створювалася юридична особа;
- з моменту здачі свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи органу державної реєстрації.

2. Місцезнаходження юридичної особи визначається:

- місцем знаходження її постійно діючого органу;
- місцем її державної реєстрації;
- місцем знаходження майна юридичної особи;
- місцезнаходженням правління юридичної особи;
- місцезнаходженням її офісу.

3. Місцезнаходження юридичної особи вказується:

- у її установчих документах;
- у свідоцтві про її державну реєстрацію;
- у Державному реєстрі юридичних осіб;
- у повному найменуванні юридичної особи;
- у документах її засновників.

4. Філією юридичної особи визнається:

- відокремлений підрозділ юридичної особи, який самостійно здійснює господарську діяльність;
- дочірнє підприємство, яке здійснює представництво майнових прав та інтересів юридичної особи поза межами населеного пункту, де розташована юридична особа;
- відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи, який здійснює всі або частину її функцій;
- самостійний підрозділ, який представляє юридичну особу у відносинах за кордоном.

5. Представництвом юридичної особи визнається:

- відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи та здійснює представництво й захист її інтересів;
- відокремлений підрозділ, розташований поза місцезнаходженням юридичної особи, який виконує всі або

частину її функцій;

–самостійний підрозділ, який представляє юридичну особу у відносинах з іншими юридичними особами.

6. Що визнається об'єктами цивільних прав?

–те, з приводу чого виникають цивільні правовідносини;

–те, що підпадає під предмет цивільно-правового регулювання;

–речі, які слугують задоволенню потреб громадян;

–будь-які предмети, які необхідні людині для життя;

–усі цивільні права та обов'язки суб'єктів.

7. Що означає оборотоздатність об'єктів цивільних прав?

–здатність задовольняти потреби та інтереси людини;

–можливість бути об'єктами цивільних правовідносин;

–здатність вільно відчужуватися та переходити від однієї особи до іншої;

–здатність бути у власності.

8. Речами вважаються:

–предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки;

–предмети, які мають мінову вартість;

–предмети, які можуть переходити у власність від одного суб'єкта до іншого;

–предмети, які становлять інтерес для суб'єктів та мають тілесне вираження;

–предмети, які є оборотоздатними.

9. Метод цивільно-правового регулювання не становить:

–дозвіл визначеної поведінки;

–рівних правових можливостей сторін;

–влади й підпорядкування;

–особливість засобу примусового впливу;

–особливості виникнення правових зв'язків.

10. Функції сучасного цивільного права – це:

–визначені в законі завдання, які зумовлюють цивільно-правове регулювання суспільних відносин;

–система прийомів і засобів, за допомогою яких здійснюється цивільно-правове регулювання суспільних відносин;

–напрями майбутнього розвитку цивільних відносин;

- напрями впливу цивільно-правових норм;
- сукупність методів цивільно-правового регулювання та засобів їх реалізації.

11. Які функції притаманні цивільному праву (указати найбільш повну відповідь)?

- регулятивна, охоронна, превентивна, оціночна;
- охоронна, виховна, компенсаційна, символічна;
- регулятивна, охоронна, компенсаторна, превентивна, виховна, інформаційна, символічна;
- охоронна, соціальна, стабілізуюча, перспективна, конститутивна;
- регулятивна, конститутивна, превентивна, стабілізуюча, примусова.

12. Принципи цивільного права це:

- виражені в нормах права ключові ідеї та положення, у відповідності з якими здійснюється регулювання цивільно-правових відносин;
- відображені в цивільному праві зразки, моделі поведінки, яких варто дотримуватися суб'єктам при здійсненні своїх цивільних прав та обов'язків;
- система загальних положень, відповідно до яких будується структура цивільного права;
- система прийомів та засобів, за допомогою яких здійснюється цивільно-правове регулювання відносин.

13. Які з принципів найбільше притаманні цивільному праву?

- рівність усіх перед законом, принцип крові, законності, ефективного використання природних ресурсів;
- свободи договору, свободи підприємницької діяльності, неприпустимості свавільного втручання в особисте життя людини, добросовісності, розумності, справедливості;
- свободи слова, свободи договору, рівність власників, об'єктивності розподілу матеріальних благ, поділу видів та форм права власності;
- законності, гуманізму, юридичної толерантності, дистинктивності;
- демократичності, законності, субординації.

14. Принцип свободи договору означає:

- будь-який суб'єкт має право укласти договори;
- договір вільний від інших укладених зобов'язань;
- сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства;
- можливість суб'єктів вступати в цивільні відносини;
- суб'єкти мають право укласти договір будь-якого змісту.

15. Принцип недоторканості власності означає:

- право власності не може бути ніколи й ніким порушено;
- власність є субстанцією, яку неможливо відчутти за допомогою органів чуттів;
- право власності є непорушним і ніхто протиправно не може бути позбавленим власності;
- власність перебуває під охороною держави.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Особливості цивільного права зарубіжних країн.
2. Склад цивільних правовідносин.
3. Здійснення та захист цивільних прав.
4. Захист договірних зобов'язань.
5. Правосуб'єктність громадян у цивільному праві України.
6. Особисте життя під охороною (за цивільним законодавством України).
7. Види юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.
8. Участь держави в цивільних правовідносинах.
9. Юридичні факти.
10. Недійсність правочину та правові наслідки.
11. Суб'єкти добровільного представництва за цивільним правом.
12. Імперативність та диспозитивність при застосуванні правових наслідків закінчення строку позовної давності.
13. Концепція права власності в сучасному українському суспільстві.
14. Правові проблеми колективної власності в Україні.
15. Правовий режим об'єктів права комунальної власності.
16. Володіння у цивільному праві.
17. Традиція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України.
18. Класифікація зобов'язань за цивільним правом України.
19. Характеристика способів забезпечення виконання зобов'язань.
20. Правова природа застави.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т. В. Боднар. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 275 с.
2. Брагинский М. И. Договорное право: Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 1998. – 451 с.
3. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1950. – 367 с.
4. Гонгало Б. М. Учение об обеспечении обязательств. Вопрос теории и практики / Б. М. Гонгало. – М. : Статут, 2004. – 222 с.
5. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Под ред. Васильева Е. А. – М. : Высшая школа, 1993.– 546 с.
6. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні / О. В. Дзера. – К., 1996. – 284 с.
7. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І. О. Дзера. – К., Юрінком Інтер, 2001– 256 с.
8. Домашенко М. В. Власність і право власності / М. В. Домашенко, В. Є. Рубаник. – Х. : Одісей, 2002. – 322 с.
9. Ємельянов В. П. Гражданское право Украины / В. П. Ємельянов. – Х., 1996. – 344 с.
10. Зобов'язальне право / За ред. О. В. Дзери. – К., 1998.– 342 с.
11. Закон України „Про підприємництво” від 07.02.1991 р. // ВВР. – 1991. – № 14. – ст. 168.
12. Закон України „Про цінні папери фондову біржу” від 18.06.1991 р. // ВВР.– 1991. – № 38. – ст. 508.
13. Зуб І. К проблеме видов юридических лиц / И. Зуб // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 10. – С. 44 – 48.
14. Зыкин И. С. Обычаи и обыкновения в международной торговле / И. С. Зыкин. – М. : Высшая школа, 1983.– 633 с.
15. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве / В. Б. Исаков. – М. : Высшая школа, 1984. – 497 с.
16. Кассо Л. А. Понятие о залоге в современном праве / Л. А. Кассо. – М. : Статут, 1999. – 231 с.

17. Карапетов А. Г. Неустойка как средство защиты прав кредитора в российском и зарубежном праве / А. Г. Карапетов. М. : Статут, 2005. – 284 с.
18. Кириллова М. Я. Сроки в гражданском праве. Исковая давность / М. Я. Кириллова, П. В. Крашенинников. – М. : Статут, 2007. – 78 с.
19. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до філософії права / А. А. Козловський. – К., Право, 2004. – 214 с.
20. Кравчук В. Право на створення юридичної особи / В. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 7. – С. 22 – 24.
21. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М. : Наука, 1958. – 652 с.
22. Крупко П. Суб'єкти добровільного представництва за цивільним правом / П. Крупко // Право України. – 2002. – № 5. – С. 105 – 109.
23. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності / В. В. Луць. – К. : Юринком Інтер, 2001. – 560 с.
24. Луць В. В. Строки в цивільних правовідносинах / В. В. Луць. – Львів, 1992. – 264 с.
25. Луць В. В. Строки захисту цивільних прав / В. В. Луць. – Львів, 1993. – 396 с.
26. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К., Вентурі, 2010. – 1056 с.
27. Недействительность в гражданском праве: проблемы, тенденции, практика: Сб. статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2009.
28. Новицкий И. Б. Сделки. Исковая давность / И. Б. Новицкий. – М., 1954. – 321 с.
29. Погрібний С. О. Володіння у цивільному праві. – Одеса, 2002. – 272 с.
30. Приватна власність в Україні. – К., 2002. – 284 с.
31. Ромовська З. В. Особисті немайнові права фізичних відносин / З. В. Ромовська // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47 – 60
32. Семчик В. І. Право власності за Конституцією України / В. І. Семчик. – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с.

33. Силенко Л. М. Цивільне право України: Ч. 1. Навч. посібн. – / Л. М. Силенко. – К., 2004. – 327 с.
34. Скловский К. И. Применение гражданского законодательства о собственности и владении. Практические вопросы / К. И. Скловский. – М. : Статут. – 2004. – 365 с.
35. Становлення та розвиток цивільних правовідносин у сучасній Україні. – К., 2001. – 382 с.
36. Степанов С. А. Недвижимое имущество в гражданском праве / С. А. Степанов. – М. : Статут. – 2004. – 223 с.
37. Стефанчук Р. О. Захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному праві / Р. О. Стефанчук. – К. : Науковий світ, 2001. – 306 с.
38. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. – М. : Высшая школа, 1996. – 397 с.
39. Толковый словарь гражданского права. Ч. 1. / Под ред. В. М. Жуйкова и М. К. Треушникова. – Городец, 2006. – 496 с.
40. Україна. Закони. Цивільний кодекс України. – К. : Школа, 2003. – 384 с.
41. Фурса С. Я. Спадкове право / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – К., 2002. – 381 с.
42. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: західна історія / Є. О. Харитонов. – Одеса, 2001. – 489 с.
43. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: східна традиція / Є. О. Харитонов. – Одеса, 2000. – 378 с.
44. Цивільне право України. Підручник: У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
45. Цивільне право України. Підручник: У 2 кн. / О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 2. – 639 с.
46. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник. / Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре. – 2004. – 654 с.
47. Шевченко Я. М. Концепція права власності в сучасному українському суспільстві / Я. М. Шевченко // Власник і право власності. – К., 1994. – №6 – С. 16 – 17.
48. Шевченко Я. М. Правові проблеми колективної власності в Україні / Я. М. Шевченко // Право України. – 1996. – № 1. – С. 6.

СЛОВНИК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ

А

Авторське право в об'єктивному розумінні – сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають внаслідок створення і використання творів літератури, мистецтва й науки.

Авторське право в суб'єктивному розумінні – сукупність прав, які належать автору (чи його правонаступникам) у зв'язку зі створенням і використанням твору літератури, науки, мистецтва.

Автор твору – особа, зазначена як автор на екземплярі обнародованого твору, на рукописі чи на оригіналі твору мистецтва, якщо в судовому порядку не було доведено інше.

Аналогія закону – поширення на відносини, які безпосередньо не врегульовані законом, правових норм, що регулюють подібні відносини.

Аналогія права – у разі неможливості використати аналогію закону для врегулювання цивільних відносин їх регулюють відповідно до загальних засад цивільного законодавства.

Акредитив – форма розрахунків, за якої банк-емітент за дорученням свого клієнта (заявника акредитива) зобов'язаний виконати платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги й надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Акти громадянського стану – події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків (народження, походження, громадянство, розірвання шлюбу, усиновлення, зміна імені, інвалідність, смерть тощо).

Асортимент товару – товар, який підлягає переданню за договором у певному співвідношенні за видами, моделями, розмірами, кольорами або іншими ознаками.

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності її учасників без права втручання у виробничу і комерційну діяльність.

Акцепт – відповідь – згода, якій була адресована оферта (пропозиція) щодо укладення договору.

Акцептант – особа, яка проставляє акцепт.

Акціонерне товариство – товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості. Створюється юридичними та (або) фізичними особами на основі установчого договору і статуту.

Акція – цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Б

Банківська таємниця – обов'язок, що покладається на банк, гарантувати таємницю банківського рахунка клієнта, операцій за рахунком і відомостей про клієнта. Відомості про операції та рахунки можуть бути надані тільки самим клієнтам або їхнім представникам.

Банківський рахунок – договір, за яким банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунками.

Бездоглядна домашня тварина – особа, яка затримала бездоглядну домашню тварину, зобов'язана негайно повідомити про це власника і повернути її. Якщо власник бездоглядної домашньої тварини або місце його перебування невідомі, особа, яка затримала тварину, зобов'язана протягом трьох днів заявити про це міліції або органів місцевого самоврядування, який вживає заходів щодо розшуку власника.

Бездокументарна форма цінних паперів – у випадках, визначених законом або в установленому ним порядку, особа яка отримала відповідну ліцензію, може фіксувати право, закріплене в іменному чи ордерному цінному папері, у тому

числі в бездокументарній формі (за допомогою електронних засобів та ін.). До такої форми фіксування застосовують правила, установлені для цінних паперів, якщо інше не впливає з особливостей фіксації. Порядок офіційної фіксації прав власників і набувачів, здійснення операцій з бездокументарними цінними паперами визначає *Закон України «Про національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»* від 10 грудня 1997 р.

Безпідставне збагачення – недоговірне зобов’язання, в силу якого особа, що набула майно (набувач) за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої підстави, встановленої законом, іншими нормативно-правовими актами або правочином, зобов’язана повернути безпідставно набуте майно цій особі.

Безхозна річ – річ, яка не має власника або власник якої невідомий.

Біржові правочини – правочини, здійснені між членами біржі або їх представниками на біржових торгах, про взаємну передачу прав і обов’язків відносно майна, яке допущене до обігу на біржі, в строки і в порядку, встановлені статутом біржі та правилами біржової торгівлі.

Боржник – суб’єкт (пасивна сторона) зобов’язання, на яку покладається обов’язок.

Будівельний підряд – договір, за яким підрядник зобов’язується збудувати і здати в установлений строк об’єкт або виконати обумовлені договором будівельні роботи відповідно до затвердженої в установленому порядку проектно-кошторисної документації, а замовник зобов’язується надати підрядникові будівельний майданчик або забезпечити фронт робіт, передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов’язок не покладається на підрядника, прийняти об’єкт або закінчені будівельні роботи та оплати їх.

В

Валютні цінності – визначені законом певні види майна, до яких належать валюта України, іноземна валюта та монетарні метали.

Виділ – перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створених нових юридичних осіб.

Визнання права власності – власник майна має право подавати позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Виморочна спадщина – майно, яке залишилося після смерті громадянина і щодо якого відсутні спадкоємці за заповітом і спадкоємці за законом.

Вина (як умова цивільно-правової відповідальності) – психічне ставлення (умисел або необережність) особи до своєї протиправної дії (чи бездіяльності) та її результату.

Винахід – технічне рішення в будь-якій галузі суспільно корисної діяльності, яке відповідає умовам патентоспроможності, тобто є новим, має винахідницький рівень і придатне для використання.

Випадкові умови договору – умови, які, як правило, не передбачаються цим видом договору, але можуть бути встановлені за погодженням сторін, або які за погодженням сторін встановлюються у відступ від диспозитивної норми.

Випадок (казус) – одна з підстав звільнення боржника від відповідальності, певний психічний стан особи, що характеризується відсутністю її вини при заподіянні нею шкоди.

Виробничий кооператив – добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яке базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднання його членами майнових пайових внесків.

Відкриття спадщини – настання певних обставин (смерть фізичної особи, оголошення особи такою, що померла), за яких у відповідних осіб виникає право спадкоємства.

Відмова від права власності – особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності.

Відмова від правочину – особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не

встановлено законом. Якщо такою відмовою від правочину порушено право іншої особи, це право підлягає захисту.

Відповідальність за зобов'язаннями держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад – зазначені суб'єкти відповідають за своїми зобов'язаннями своїм майном, крім майна, на яке відповідно до закону не може бути звернено стягнення.

Відповідальність юридичних осіб – за своїми зобов'язаннями юридична особа самостійно відповідає усім належним їй майном.

Відсилання до іноземного права (в міжнародному приватному праві) – охоплює всі його норми, які б застосовувалися до конкретної справи згідно з цим іноземним правом. Застосування норми іноземного права не може бути обмежене лише на тій підставі, що ця норма належить до публічного права.

Відшкодування майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину – вид не договірної зобов'язання, в силу якого майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо така особа є неплатоспроможною.

Відшкодування моральної шкоди – моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності вини такої особи. Незалежно від вини моральна шкода відшкодовується у випадках, визначених Цивільним кодексом України.

Відшкодування шкоди – недоговірне зобов'язання, в силу якого майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Відшкодування шкоди внаслідок недоліків товарів, робіт, послуг – продавець, виготовлювач, той хто надає послуги, зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану фізичній чи юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних,

рецептурних та інших недоліків товарів, робіт, послуг, а також недостовірної або недостатньої інформації про них.

Віндикаційний позов – позов власника про витребування свого майна з чужого незаконного володіння.

Віндикація – витребування власником свого майна з чужого незаконного володіння.

Власність – конкретні, історично зумовлені суспільні відносини окремих індивідів та їх колективів з приводу привласнення засобів і продуктів праці шляхом усунення від них усіх інших осіб. Зміст економічних відносин власності становлять володіння, користування і розпорядження матеріальними благами.

Волевиявлення – зовнішній вираз волі особи при здійсненні правочину.

Володільницький захист – захист володіння від самоуправства, насильства чи свавілля будь-яких третіх осіб, у тому числі проти власника (його ще називають посесорний захист). Проте цей захист має тимчасовий і нестійкий характер. Він спрощений, полегшений, але недостатній. Володільницький захист спростовується петиторним позовом про право власності.

«Володіння» як окремий цивільно-правовий інститут – самостійний правовий інститут, незалежний від права власності. Володінням визнається фактична наявність речі у майні фізичної чи юридичної особи, яку вона вважає своєю. Для виникнення володіння необхідне поєднання двох елементів – фактична наявність речі у майні конкретної особи і щоб ця особа вважала цю річ своєю.

Встановлення сервіту в заповіті – спадкодавець має право встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для здійснення потреб інших осіб.

Вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення – недоговірне зобов'язання, в силу якого особа, що вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, має право вимагати від цієї особи відшкодування фактично зроблених витрат, якщо вони були виправдані обставинами, за яких було вчинено дії.

Г

Гарантійний строк продукції – строк, протягом якого порушене суб'єктивне цивільне право підлягає захистові. Зокрема, у разі виявлення в товарах (роботах, послугах) відступів, наприклад, від умов договору про якість, покупець (замовник) на свій вибір може вимагати від виготовлювача: заміни товару; відповідного зменшення винагороди; безоплатного усунення недоліків; розірвання договору з відшкодуванням покупцеві збитків.

Гарантія – один з видів забезпечення виконання зобов'язання. Визнається як письмове зобов'язання банку, іншої кредитної установи, страхової організації (гаранта), що видається на прохання іншої особи (принципала), за яким гарант зобов'язується сплатити кредиторів принципала (бенефіціарові) відповідно до умов гарантійного зобов'язання грошову суму після подання бенефіціаром письмової вимоги про її сплату.

Географічне зазначення – зафіксоване державною реєстрацією право інтелектуальної власності на зазначення характеристики товару (послуги) межами географічного місця його (її) походження.

Господарське товариство – організація (юридична особа), статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Створюється у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства.

Гроші (грошові кошти) – законний платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України, яким є гривня.

Д

Дарування – договір, за яким одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати у майбутньому іншій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Двостороння реституція – наслідок недійсності правочину, який зобов'язує кожную зі сторін повернути другій стороні все одержане за правочином, а у разі неможливості повернути

одержане в натурі – відшкодувати його вартість у грошах, якщо інші наслідки недійсності не передбачено законом.

Деліктне зобов'язання – зобов'язання, в якому особа, що протиправно і винно заподіяла шкоду особистості громадянина або його майну чи майну організації, зобов'язана її відшкодувати, а потерпілий має право на відшкодування заподіяної шкоди у повному обсязі.

Депозит – за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від іншої особи (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплатити вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, що визначені договором.

Джерело підвищеної небезпеки – будь-яка діяльність, здійснення якої створює підвищену ймовірність заподіяння шкоди через неможливість повного контролю за нею з боку людини, а також діяльність з використання, транспортування, зберігання предметів, речовин та інших об'єктів виробничого, господарського та іншого призначення, які мають небезпечні властивості.

Дієздатність фізичної особи (цивільна дієздатність) – здатність особи своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки. Виникає у повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення вісімнадцятирічного віку, а у випадках, передбачених законодавством, до досягнення вісімнадцятирічного віку.

Добросовісний набувач майна – набувач, який не знав і не повинен був знати про незаконність свого володіння.

Добросовісність – при здійсненні цивільних прав у межах, наданих договором або актами цивільного законодавства, особа зобов'язана виявляти добросовісність, зокрема утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Наприклад, представник може діяти на підставі закону, а також договору. Незалежно від того, що є підставою представництва, представник завжди повинен діяти в інтересах особи, яку він представляє, оскільки реалізує не своє право, а право цієї особи.

Довіреність – письмове уповноваження, яке видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (генеральна, спеціальна, разова).

Довірче управління майном – договір, за яким одна сторона (установник управління) передає іншій стороні (довірчому управителю) на певний строк майно у довірче управління, а інша сторона зобов'язується за винагороду здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або особи, зазначеної ним (вигодонабувача).

Довічне утримання – договір, за яким одна сторона (фізична особа) передає у власність іншій стороні (фізичній чи юридичній особі) будинок або його частину, квартиру, інше нерухоме або таке, що має значну цінність, рухоме майно, замість чого набувач майна зобов'язується надати відчужувачеві або зазначеній ним особі довічне грошове або матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду, медичного обслуговування, санаторно-курортного лікування та іншої необхідної допомоги.

Договір – правочин двох чи більше осіб, спрямований на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Договір доручення – договір, за яким одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені й за рахунок іншої особи (довірителя) певні юридичні дії.

Договір комісії – договір, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за винагороду вчинити один чи кілька правочинів від свого імені за рахунок комітента.

Договір на користь третьої особи – договір, у якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі.

Договір присудження – договір, умови якого визначені однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах і можуть бути прийняті іншою стороною не інакше, як шляхом присудження до запропонованого договору в цілому.

Договір про охорону – договір, за яким одна сторона (охоронець), що є суб'єктом підприємництва зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна. Володілець майна або особа, яку охороняють зобов'язані виконувати передбачені

договором правила особистої та майнової безпеки і щомісяця сплачувати встановлену плату.

Договірна відповідальність – відповідальність, передбачена сторонами договору за невиконання чи неналежне виконання його умов.

Донорство – повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів і репродуктивних клітин.

Дочірня організація – організація, створена як юридична особа іншою організацією шляхом передачі їй частини майна для досягнення цілей, визначених засновником.

Е

Емансипація (поняття щодо дієздатності у цивільному праві) – неповнолітній, який досяг шістнадцяти років, може бути повністю дієздатним, якщо він працює за трудовим договором або бажає займатися підприємництвом, чи записаний батьком дитини до досягнення ним повноліття.

Емфітевзис – це довгострокове, відчужуване і таке, що успадковується, право використання чужої земельної ділянки для сільськогосподарських потреб. Емфітевзис встановлюється договором між власником землі і особою, яка має бажання користуватися землею для сільськогосподарського виробництва.

З

Завдаток – грошова сума, що видається однією з договірних сторін у рахунок платежів за договором другій стороні на підтвердження укладення договору і забезпечення його виконання.

Закладна – документ, який посвідчує право його законного володільця на одержання виконання за грошовим зобов'язанням, що забезпечене заставою (іпотекою) майна, зазначеного в закладній, а також право на звернення стягнення на заставлене майно, зазначене у закладній, з метою одержання виконання за грошовим зобов'язанням, забезпеченим заставою цього майна.

Заперечувані правочини – відносно дійсні правочини, укладені з дефектами суб'єктивного складу волі, які у разі їх заперечення у суді можуть бути визнані недійсними.

Заповідальний відказ (легат) – покладення спадкодавцем (заповідачем) на спадкоємців обов'язку з виконання певних дій на користь третьої особи, названої в заповіті.

Заповіт – односторонній правочин (розпорядження заповідача) щодо вирішення долі належного йому майна на випадок смерті заповідача, зроблене з дотриманням вимог встановлених законом.

Заповіт подружжя – спільний заповіт, який має право скласти подружжя щодо майна, що належить йому на праві спільної сумісної власності.

Заповіт секретний – заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом.

Застава – спосіб забезпечення зобов'язання, сутність якого полягає в тому, що на випадок невиконання боржником зобов'язання, кредитору надається визначене майно – предмет застави – для задоволення вимог кредитора.

Застосування погрози при здійсненні правочину – вплив на волю учасника правочину загрозою заподіяти йому майнову або немайнову шкоду.

Зберігання – договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, що належить другій стороні (поклажодавцеві).

Збитки – грошовий вираз майнової шкоди.

Звичай – правило, яке склалося давно, систематично застосовується, хоч і не потребує фіксації у певній правовій формі. Звичай поділяють на міжнародні й торговельні.

Звичайні умови договору – умови, які традиційно, за звичаєм, включають на практиці до змісту договору.

Зворотне відсилання та відсилання до закону третьої держави (у міжнародному приватному праві) – будь-яке відсилання при вирішенні спору до матеріального, а не до колізійного права відповідної країни, якщо інше не встановлено законом.

Зміна черговості одержання права на спадкування – черговість одержання спадкоємцями за законом права на

спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини.

Зміст договору – сукупність погоджених між сторонами умов, які визначають їх права та обов'язки.

Зміст цивільних правовідносин – суб'єктивне право і суб'єктивний обов'язок учасників правовідносин.

Знаки для товарів і послуг – зареєстровані в установленому порядку позначення, за якими товари і послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів і послуг інших осіб (словесні, зображувальні, об'ємні, комбіновані).

Знахідка – майно, втрачене власником (володільцем) поза його волю і знайдене іншою особою.

Зобов'язання – окремий вид цивільних правовідносин, у силу якого одна сторона (боржник) зобов'язується вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію, як-от: передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо, або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання обов'язку.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлений правочин двох чи більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямований на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

I

Інкорпорація – форма систематизації, за якої цивільний нормативний матеріал упорядковується шляхом його об'єднання за певною ознакою в збірниках або інших віданнях без зміни змісту актів (наприклад, «Збірник законодавчих актів з питань відшкодування моральної шкоди» та ін.).

Інтелектуальна власність – результат творчої діяльності людини. Творчість властива будь-якій діяльності людини: технічній, художній, літературній, науковій, виробничій тощо.

Інформаційний ринок – система економічних, організаційних і правових відносин, у рамках якої здійснюються продаж та купівля інформаційних ресурсів, технологій, продукції, послуг.

Істотні умови договору – умови, які визначені як обов’язкові в законі чи ті, на походженні яких наполягає одна зі сторін; умови договору, без яких договір вважається не дійсним.

К

Кодифікація – форма систематизації, за якої нормативний матеріал упорядковують у процесі правотворчості шляхом видання зведеного, логічно стрункого, внутрішньо узгодженого нормативного акта, який з максимальною повнотою охоплює певну галузь суспільних відносин (Цивільний кодекс України, Повітряний кодекс України та ін.).

Колізійні норми (у міжнародному приватному праві) – норми національного чи міжнародного права, що визначають законодавство правової системи, яке необхідно застосувати до певного правовідношення.

Командитне товариство – товариство (юридична особа), в якому поряд з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і відповідають за зобов’язаннями товариства солідарно всім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов’язаних з діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Комерційна концесія – договір, за яким одна сторона – праволоділець зобов’язується надати другій стороні – користувачеві за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг. Відносини, пов’язані з наданням права користування комплексом прав, регулюються Цивільним кодексом України та іншими законами. За змістом відповідає франчайзингу.

Комерційна таємниця – інформація, секретна в тому розумінні, що вона в цілому чи певною формою та сукупністю її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якої вона належить. У зв’язку з цим має комерційну цінність та є предметом адекватних наявним обставинам заходів щодо збереження її

секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Компонування інтегральної мікросхеми – об'єкт інтелектуальної власності, що засвідчується свідоцтвом. Вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо є оригінальним.

Коносамент – письмовий документ, який підтверджує наявність та зміст договору морського перевезення (назву судна, найменування перевізника, місце прийняття вантажу, найменування відправника, найменування вантажу, його кількість та ін.).

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети.

Контрактація сільськогосподарської продукції – договір, за яким товаровиробник зобов'язується виробити обумовлену сільськогосподарську продукцію і передати її у власність контрактанту (заготівельникові) або зазначеному ним одержувачеві, а контрактант зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору. До відносин за договором контрактації, не врегульованих правилами цього договору, застосовують загальні положення про договір купівлі-продажу і правила про договори поставки, якщо інше не передбачено договором, законом або іншими нормативно-правовими актами.

Конфіскація – примусове безоплатне вилучення державою майна в особи як санкція за правопорушення.

Концерн – статутне об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного чи групи підприємств.

Корисна модель – конструктивне виконання пристрою, яке відповідає умовам патентоспроможності, тобто є новим і промислово придатним.

Корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень централізованому органу, який регулює діяльність кожного з учасників.

Кредитор – активна сторона зобов'язання (суб'єкт), наділена правом вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Купівля-продаж – договір, за яким продавець зобов'язується передати майно (товар) у власність покупцеві, а покупець зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Л

Лізинг – за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) зобов'язується передати іншій стороні (лізингоодержувачеві) у користування належне їй на праві власності майно, набуте раніше для подальшого здавання в оренду (прямий лізинг), або зобов'язується за дорученням лізингоодержувача укласти договір купівлі-продажу (поставки) з третьою стороною (продавцем, постачальником) для набуття у свою власність майна з метою подальшого здавання його в оренду лізингоодержувачеві на певний строк за визначену плату (непрямий лізинг). Особлива форма оренди, пов'язана з передачею в користування машин, обладнання, інших матеріальних засобів і майна (оперативний; фінансовий; зворотний; компенсаційний лізинг).

Ліцензійний договір – договір, за яким сторона, що володіє виключним правом на об'єкт права інтелектуальної власності (ліцензіар), надає іншій стороні (ліцензіату) право на використання відповідно об'єкта інтелектуальної власності.

М

Майнова шкода – шкода, яка може бути виражена у грошах.

Майнові відносини – відносини між суб'єктами з приводу майна.

Міжнародне приватне право – система юридичних норм, спрямованих на регулювання міжнародних невідносин з «іноземним елементом». Під «іноземним елементом» розуміють: суб'єкта, який має іноземну належність (громадянство, місце проживання – щодо фізичних осіб; «національність» – щодо юридичних осіб); об'єкта, який знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, що мав чи має місце за кордоном.

Міна (бартер) – договір, за яким кожна зі сторін зобов’язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар.

Місце виконання обов’язку в зобов’язальних правовідносинах – місце, де боржник повинен вчинити відповідні дії, а кредитор зобов’язаний прийняти запропоноване йому боржником належне виконання.

Місце відкриття спадщини – останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме, – місцезнаходження майна або його основної частини.

Місце проживання – місце, де фізична особа постійно або переважно проживає. Місцем проживання неповнолітніх, що не досягли чотирнадцяти років, або осіб які перебувають під опікою, визнається місце проживання їх батьків (усиновителів) або опікунів.

Місцезнаходження юридичної особи – визначається місцем її державної реєстрації, якщо інше не встановлено законом.

Момент набуття права власності за договором – право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо договір про відчуження майна підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, право власності у набувача виникає з моменту такого посвідчення або реєстрації.

Моральна шкода – моральні або фізичні страждання, заподіяні порушенням як особистих немайнових, так і майнових прав громадян або організацій.

Н

Назва місця походження товару – назва географічного місця, яка вживається як позначення у назві товару, що походить із зазначеного географічного місця та має особливі властивості, виключно або головним чином зумовлені характерними для цього географічного місця природними умовами або поєднанням цих природних умов з характерним для цього географічного місця людським фактором.

Найм – за договором найму наймодавець передає або зобов’язується передати за плату і на певний строк річ у

користування. На відміну від договору купівлі-продажу майно (рiч) передається не у власність, а на визначений строк.

Найменування юридичної особи – юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму, а також інформацію про характер її діяльності.

Насильство при здійсненні правочину – фізичний або психічний вплив на учасника правочину або його близьких з метою спонукання до здійснення правочину.

Наука цивільного права – система знань про закономірності цивільно-правового регулювання суспільних відносин, про тлумачення цивільно-правових норм, практику застосування цивільних норм, термінологію цивільного права.

Націоналізація – примусове безоплатне вилучення засобів виробництва, що перебувають у приватній власності, з наступною передачею їх у державну або іншу власність.

Негаторний позов – позов власника про усунення перешкод, що заважають здійсненню його права користуватися і розпоряджатися належним йому майном (рiччю).

Недобросовісний набувач – набувач майна, який знав чи повинен був знати про неправомірність свого вступу у володіння тим чи іншим майном.

Недоговірна відповідальність – відповідальність особи, яка настає у разі порушення нею обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом.

Немайнові права юридичної особи – права на недоторканність її ділової репутації, на кореспонденцію, на інформацію та інші немайнові права, які можуть їй належати.

Непереборна сила – зовнішній, невідворотний фактор (стихійне явище чи явище суспільного характеру), що може бути підставою звільнення боржника від відповідальності.

Нерозкрита інформація – технічна, організаційна, комерційна, виробнича та інша інформація, яка здатна сприяти підвищенню виробництва або давати інший позитивний ефект, невідома третім особам, внаслідок чого має комерційну цінність.

Неустойка (штраф, пеня) – визначена законом або договором грошова сума, яку боржник повинен сплатити кредиторowi у разі

невиконання чи неналежного виконання зобов'язання, зокрема у разі прострочення виконання.

Нікчемний правочин – нечинний правочин, недійсність якого визначена безпосередньо у правовій нормі, незалежно від подання позову і рішення суду.

О

Об'єкт авторського права – твір науки, літератури, мистецтва, що є результатом творчої праці автора і має певні встановлені законом ознаки: а) творчий характер; б) вираження в об'єктивній формі.

Об'єкт цивільних прав (цивільно-правових відносин) – те, відносно чого суб'єкти вступають у відносини (на що спрямовані їхні суб'єктивні права та обов'язки) заради здійснення своїх законних прав та інтересів (речі, дії і послуги, продукти творчої діяльності, особисті немайнові блага).

Обман при здійсненні правочину – умисне повідомлення особи про факти, які не відповідають дійсності, або замовчування стороною обставин, які мають істотне значення для правочину, чи дії представника на шкоду інтересам особи, яку він представляє.

Обов'язкова частка в спадщині – визначена законом частка спадкового майна (не менше двох третин частки, яка б належала кожному спадкоємцеві при спадкоємстві за законом), яку успадковують неповнолітні або непрацездатні діти спадкоємця (в тому числі усиновлені), а також непрацездатні дружина, батьки (усиновителі) і утриманці незалежно від змісту заповіту.

Обхід закону в міжнародному приватному праві – усвідомлене створення хоча б однією стороною правовідносин підстав для застосування закону тієї правової системи, яка більш «лояльно» визначає певний правовий статус.

Оренда – один із видів майнового найму. Відносини оренди регулюються спеціальними нормативними актами.

Особисті немайнові відносини – відносини, що безпосередньо не пов'язані з майновими і виникають з приводу невіддільних від конкретної особи немайнових благ, в яких здійснюється індивідуалізація особистості.

Особливість відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки – зобов'язання відшкодування шкоди завжди покладається на володільця цього джерела підвищеної небезпеки.

Оферент – особа, яка звертається до іншої особи (осіб) з пропозицією (проектом договору) укласти договір.

Оферта – адресована конкретному суб'єкту пропозиція укласти договір, що набуває вираження в направленні цьому суб'єктові проекту договору.

II

Патент – техніко-юридичний документ, який засвідчує визнання заявленої пропозиції винаходом, корисною моделлю чи промисловим зразком, авторство на них, пріоритет і право власності на зазначені об'єкти.

Перевезення вантажу – за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та здати його правоупноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Перевезення пасажирів – за договором перевезення пасажирів перевізник зобов'язується перевезти пасажирів до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, що має право на одержання багажу, пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а при здаванні багажу – також за провезення багажу.

Підприємництво – самостійна, на власний ризик систематична діяльність з виконання робіт, надання послуг, продажу товарів, передання майна у користування з метою одержання прибутку.

Підпризначення спадкоємця – призначення заповідачем додаткового спадкоємця на той випадок, коли основний спадкоємець, вказаний у заповіті, помре раніше заповідача або відмовиться від спадщини.

Підряд – за договором підряду підрядник зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням замовника, а

замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

Повне товариство – господарське товариство (юридична особа), всі засновники якого несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Повноваження представника – коло прав і обов'язків, які покладаються на представника особою, котру він представляє, за законом чи адміністративним актом.

Пожертва – різновид договору дарування, який полягає в даруванні нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, конкретним особам, для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети. Пожертвувач має право контролювати використання пожертви відповідно до обумовленої мети.

Позика – договір, за яким одна сторона (позикодавець) передає у власність іншій стороні (позичальнику) гроші або речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму грошей або рівну кількість речей того самого роду та якості.

Позичка – договір, за яким одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку. До договору позички застосовують правила Цивільного кодексу України, які регулюють відносини найму.

Позовна давність – строк для захисту особою свого порушеного права за позовом.

Помилка при здійсненні правочину – відсутність у договірної сторони правильного розуміння того чи іншого явища суспільного життя або природи.

Попередній договір – договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Порука – за договором поруки поручник зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання останньою свого зобов'язання в повному обсязі або в частині. Один із видів забезпечення виконання зобов'язань.

Поставка – за договором поставки постачальник, що є підприємцем, зобов'язується передати в обумовлені строки (строк), що не збігається з моментом укладання договору, товари у власність покупця для використання у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товари та сплатити за них певну грошову суму. До договору поставки застосовують правила про договір купівлі-продажу, якщо інше не передбачено договором або не впливає з характеру відносин.

Постачання енергетичні та інші ресурси через приєднану мережу – договір, за яким сторона, що постачає, зобов'язується забезпечувати іншу сторону – споживача (абонента) ресурсами, передбаченими договором, а споживач зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів.

Право власності – врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.

Право володіння в суб'єктивному розумінні – закріплена у відповідних нормах права можливість фактичного фізичного або господарського володіння річчю.

Право користування в суб'єктивному розумінні – закріплена нормами права можливість вилучення корисних властивостей речі для задоволення потреб власника чи інших осіб.

Право на знаки для товарів і послуг – сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у процесі створення, реєстрації, використання й охорони знаків для товарів і послуг.

Право промислової власності в об'єктивному розумінні – сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються в процесі створення, оформлення та використання результатів науково-технічної творчості.

Право розпорядження в суб'єктивному розумінні – закріплена у нормах права можливість визначити юридичну чи фактичну долю майна.

Право спільної власності – право двох або більше осіб (співвласників) на один об'єкт.

Правовий строк – період або момент у часі, з настанням або закінченням якого пов'язана певна дія або подія (бездіяльність), яка має юридичне значення.

Правоздатність фізичної особи (цивільна правоздатність) – здатність особи мати цивільні права і обов'язки. Виникає в момент народження особи і припиняється із настанням її смерті.

Представництво – відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза її місцезнаходженням, що здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи (не є юридичною особою).

Представництво без повноважень – випадок, коли одна особа виступає від імені іншої особи без повноважень або без належних повноважень. Правочини, вчинені без повноважень або з перевищенням повноважень, створюють, змінюють чи припиняють цивільні права та обов'язки лише в тих випадках, коли їх схвалено довірителем.

Представництво в цивільному праві – одна з форм реалізації фізичними і юридичними особами належних їм прав і обов'язків через представників (є обов'язкове та добровільне (договірне) представництво). Відносини, за яких правочин, здійснений однією особою (представником) від імені другої особи (яку представляють), створює права і обов'язки безпосередньо для особи, яку представляють.

Презумпція вини боржника – принцип цивільно-правової відповідальності, який означає, що особа, яка не виконала зобов'язання або виконала його неналежним чином, вважається винною у цьому, якщо не доведе протилежне.

Припинення юридичної особи – юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації.

Притримання – один із видів забезпечення виконання зобов'язань. Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків, має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Причинний зв'язок – об'єктивний зв'язок між явищами природи або суспільного життя, за якого одне явище виступає як причина, а друге – як наслідок: одне явище (причина) породжує, зумовлює виникнення другого явища (наслідку).

Промисловий зразок – нове художньо-конструктивне виготовлення виробу, що визначає його зовнішній вигляд, придатне для здійснення промисловим способом.

Просте товариство – за договором простого товариства учасники беруть зобов'язання поєднати свої вклади та спільно діяти для отримання прибутку або досягнення іншої мети.

Прострочення – невиконання боржником (кредитором) обов'язку (дій) у встановлений строк.

Протиправні дії – дії, заборонені законом.

Публічна обіцянка винагороди – недоговірне зобов'язання, в силу якого особа має право публічно пообіцяти винагороду (нагороду) за надання їй відповідного результату (передання інформації, знайдення речі, знайдення фізичної особи тощо). У разі виконання завдання і передання його результату особа, яка публічно обіцяла винагороду, зобов'язана виплатити її.

Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу – недоговірне зобов'язання, в силу якого фізична або юридична особа (засновник конкурсу) може публічно через засоби масової інформації оголосити конкурс. Переможець конкурсу має право вимагати від його засновника виконання свого зобов'язання у строки, встановлені умовами конкурсу.

Публічний договір – договір, в якому однією зі сторін є підприємець або інша особа відповідно до закону, що взяли на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до них звертається (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). Ціна товарів (робіт, послуг), а також інші умови публічного договору встановлюються однаково для всіх споживачів.

Р

Рационалізаторська пропозиція – пропозиція, що є новою і корисною для підприємства, якому вона подана, і передбачає

створення або зміну конструкції виробів, технології виробництва і застосовуваної техніки або складу матеріалів.

Реквізиція – примусове вилучення державою майна у власника в державних чи громадських інтересах з виплатою власникові вартості майна.

Рента – договір, за яким одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти зобов'язується в обмін на одержане майно періодично сплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або іншого надання.

Речі (у цивільному праві) – усі предмети матеріального світу, які можуть задовольнити певні потреби людини і бути в її володінні. Залежно від особливостей правового режиму володіння речами їх поділяють на види: засоби виробництва і предмети споживання; вилучені з цивільного обігу, обмежені в обігу та не вилучені з цивільного обігу; рухомі і нерухомі; індивідуально визначені і родові; замінні і незамінні; споживчі і неспоживчі; подільні і неподільні; головні і приналежні; плоди і доходи; гроші і цінні папери.

Розрахунки із застосуванням платіжного доручення – за платіжним дорученням банк зобов'язується за дорученням платника за рахунок грошових коштів, розміщених на його рахунку в цьому банку, переказати певну грошову суму на рахунок, визначений платником особи (одержувача) у цьому чи в іншому банку в строк, встановлений законом або банківськими правилами, якщо інший строк не передбачений договором або звичаями ділового обігу.

Розрахунковий чек – документ (чек), що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку переказати зазначену в чеку грошову суму одержувачеві (чекодержателю).

Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи – недоговірне зобов'язання, в силу якого шкода, завдана особі, що без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі. Шкода, завдана при рятуванні майна, яке має істотну цінність, від реальної

загрози відшкодується власником (володільцем) цього майна з урахуванням його матеріального становища.

С

Секрет виробництва (ноу-хау) – технічна, організаційна, комерційна та інша інформація, яка сприяє підвищенню ефективності виробництва та іншої доцільної діяльності і не відома третім особам.

Сервітут – право обмеженого користування чужими речами (майном) певною мірою. Таке право може бути встановлене на користь власника сусідньої земельної ділянки (земельні сервітути) або на користь певної особи (особисті сервітути).

Система цивільного права – структура, елементами якої є цивільно-правові норми та інститути, розміщені у певній послідовності.

Скарб – зариті у землю або приховані іншим способом валюта, валютні та інші цінності, власник яких невідомий або в силу закону втратив на них право.

Складське зберігання – за договором зберігання товарний склад (зберігач) зобов'язується за винагороду зберігати товари, що передані йому товароволодільцем (поклажодавцем), і повернути ці товари в схоронності. Договір складського зберігання, укладений складом загального користування, визнається публічним.

Солідарна відповідальність – передбачена законом відповідальність боржників перед кредитором, за якою кредитор може вимагати відшкодування завданих збитків як з усіх або частини солідарних боржників, так і з одного із них.

Солідарна додаткова відповідальність – відповідальність, що має місце за наявності основного і додаткового боржника.

Спадкова трансмісія – перехід права на прийняття спадщини до спадкоємців особи, яка мала право на спадщину і не прийняла її у зв'язку зі смертю.

Спадкове майно (спадщина, спадкова маса) – сукупність прав та обов'язків спадкодавця, які переходять після його смерті до спадкоємців.

Спадкове право – сукупність цивільно-правових норм, які регулюють правовідносини, що виникають внаслідок переходу майна померлого до іншої особи чи інших осіб.

Спадковий договір – договір, з яким одна сторона (відчужувач) передає на випадок своєї смерті іншій стороні (набувачеві) своє майно або його частку у власність, замість чого остання зобов’язується виконати її розпорядження.

Спадкодавець – особа, майно якого після її смерті переходить у спадщину до іншої особи чи до інших осіб.

Спадкоємць – особа, яка у випадку смерті того чи іншого громадянина набуває прав одержати його спадкове майно.

Спадкування – перехід майнових прав та обов’язків (і окремих немайнових прав) померлої особи до іншої особи (осіб).

Спеціальна правоздатність (у міжнародному приватному праві) – набуття суб’єктом прав та обов’язків відповідно до цілей, зазначених у статуті, договорі, законі.

Спільна сумісна власність – майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім’ї, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними.

Спільна часткова власність – майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об’єдналися для спільної діяльності, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними.

Способи забезпечення виконання зобов’язання – передбачені законом або договором спеціальні засоби (стимули), спрямовані на забезпечення виконання зобов’язання боржником (неустойка, застава, порука, завдаток, гарантія, притримання).

Способи набуття права власності – передбачені законом юридичні факти, що ведуть до виникнення права власності у набувача майна (розрізняють первісні і похідні юридичні факти виникнення права власності).

Справедливість – при здійсненні цивільних прав особа повинна виявляти справедливість і розуміння. Це означає, що наймач повинен використовувати майно за призначенням; підрядник при виготовленні речі повинен виконувати всі вказівки замовника; власник придбавши собаку в разі порушення правил його утримання і створення незручностей сусідам, повинен негайно усунути ці незручності; особа має бути справедливою

при вирішенні спорів, тобто додержуватися моральних засад суспільства. При визначенні розміру відшкодування шкоди суд також враховує вимоги розумності та справедливості.

Страховання – за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується при настанні страхового випадку виплатити страхову суму або страхове відшкодування другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, уповноваженій на її одержання, а страхувальник зобов'язаний сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Строк виконання обов'язку – проміжок часу або момент, коли має бути вчинена дія, що становить об'єкт зобов'язання (є загальні та окремі строки).

Суб'єкти виконання цивільно-правових обов'язків – особи, до яких звернуто вимогу закону щодо заборони певної поведінки, або особа, яка взяла на себе виконання цих обов'язків добровільно.

Суб'єкти цивільно-правового відношення – особи, які є учасниками цивільно-правових відносин (фізичні особи, юридичні особи, територіальні громади, держава).

Суб'єктивний юридичний обов'язок – покладений на зобов'язальну особу обов'язок забезпечення певного правовідношення. Виконання юридичного обов'язку є правовою гарантією здійснення суб'єктивного права.

Суброгація – придбання всіх прав, що належали раніше кредиторів, внаслідок виконання третьою особою (суброгантом) обов'язків боржника щодо цього кредитора. Тобто суброгант стає на місце кредитора.

Судовий імунітет (у міжнародному приватному праві) – непідсудність держави без її згоди судам іншої держави (рівний над рівним не має юрисдикції).

Суміжні права – права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення на результати своєї діяльності, пов'язані з використанням ними творів літератури і мистецтва, які охороняються авторським правом.

Суперфіцій – довгострокове, відчужуване і таке, що успадковується, право використання чужої земельної ділянки для забудови. Суперфіцій може бути встановлено законом, договором або заповітом на визначений або невизначений строк.

Т

Творчість – цілеспрямована інтелектуальна діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, що характеризується неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю.

Типові договори – своєрідні нормативно-правові акти, затверджені у встановленому порядку компетентними органами (договори охорони квартир, охорони об'єктів, найму жилого приміщення тощо).

Товариство з додатковою відповідальністю – засноване однією або кількома особами товариства, статутний фонд якого поділений на частки, розмір яких визначений статутом. Учасники цього товариства, на відміну від товариства з обмеженою відповідальністю, несуть субсидіарну відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном в однаковому для всіх розмірі, кратному вартості внесених ними вкладів, який визначається статутом. До товариства з додатковою відповідальністю застосовують правила Цивільного кодексу України про товариства з обмеженою відповідальністю – якщо інше не передбачено установчими документами товариства.

Товариство з обмеженою відповідальністю – засноване однією або кількома особами товариства, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчим документом розмірів. Засновники цього товариства несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства лише в межах належних їм часток у статутному фонді.

Торговельна марка – будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, придатних для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів.

У

Удаваний правочин – вид недійсного правочину, який здійснено з метою приховати інший правочин.

Узус – речове право користування чужою річчю без отримання прибутків. Узуарій може лише користуватися чужою річчю, проте не має права на плоди від неї.

Узуфрукт – речове право певної особи користуватися і вилучати прибутки з чужої неспоживчої речі без зміни її субстанції.

Умови дійсності правочину – встановлені законом вимоги (про форму; про сторони; про зміст правочину; про відповідність (єдність) внутрішньої волі і волевиявлення сторін; спрямованість правочину на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним), дотримання яких надає правочину належну юридичну силу.

Умовні правочини – правочини, що здійснюються під умовою (відкладальною чи скасувальною).

Установа – організаційно-правова форма юридичної особи, що є організацією, створеною однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Установчі документи юридичної особи – для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи: статут або засновницький договір, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження.

Ф

Факторинг – договір, за яким одна сторона (фактор) передає або бере на себе зобов'язання передати кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) на платній основі, а клієнт відступає або бере на себе зобов'язання відступити факторові ту грошову вимогу до третьої особи, яка впливає з відносин клієнта (кредитора) з цією третьою особою – боржником. Предметом договору факторингу може бути як грошова вимога, строк

платежу якої закінчився (наявна вимога), так і право на отримання коштів, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога).

Філія юридичної особи – структурно-територіально відокремлена частина юридичної особи, яка за своїм місцезнаходженням виконує всі найголовніші функції юридичної особи (виробничу, наукову тощо). Не є юридичною особою.

Форма правочину – форма волевиявлення сторін при здійсненні правочину (усна; письмова – проста чи нотаріальна; шляхом конклюдентних дій; шляхом мовчання).

Франчайзинг – договір, за яким один підприємець – франчайзер (праволоділець) – надає іншому підприємцеві – франчайзі (користувачеві) – за певну винагороду право експлуатувати франчизу з метою продажу визначеного сторонами виду товарів та/або послуг. Франчиза є комплексом виключних прав (право на найменування торговельного підприємства (фірму), право на знак для товарів і послуг, винаходи, корисні моделі, авторські права, конфіденційну торговельну інформацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності, що підлягають використанню користувачем (франчайзі)). Відповідає договору комерційної концесії.

Ц

Цесія – передача цедентом (кредитор, який поступився своїми правами) цесіонарію (новому кредитору) своїх прав за зобов'язання. За загальним правилом цесія може застосовуватись у будь-яких зобов'язаннях, якщо вона не суперечить закону чи договору або коли вимога не пов'язана з особою.

Цивільна дієздатність юридичної особи – юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Цивільне право – галузь права, що на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності учасників регулює особисті немайнові і майнові відносини (власності і товарообігу), відносини, які складаються у сфері

інтелектуальної власності, а також відносини щодо захисту і охорони цих благ.

Цивільно-правова відповідальність – невігідні майнові наслідки, встановлені законом або договором на випадок невиконання абсолютного обов'язку або невиконання чи неналежного виконання боржником свого зобов'язання.

Цивільно-правові відносини – майнові та особисті немайнові відносини і відносини у сфері підприємництва між майново-самостійними, юридично рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

Цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошове або інше майнове право і визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, і власником, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх випуску, а також можливість передачі прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

Ч

Часткова (дольова) відповідальність – відповідальність кожної із зобов'язаних осіб у певній, належній кожній особі частці.

Ш

Шкода (як умова цивільно-правової відповідальності) – зменшення або знищення будь-якого особистого чи майнового блага (моральна та майнова шкода).

Шикана – дозволені законом дії особи, спрямовані на заподіяння шкоди іншим особам (особі). Шикана може мати як матеріальний, так і процесуальний характер.

Ю

Юридична особа – організація, створена і зареєстрована в установленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Юридичний обов'язок у цивільному праві – забезпечена законом міра необхідної поведінки, в якій виражено інтерес держави, уповноваженого суб'єкта і зобов'язаної особи.

Юридичні факти – конкретні життєві обставини (дії, бездіяльність, події), з якими норми цивільного законодавства пов'язують правові наслідки, передусім виникнення, зміну або припинення правовідносин.

АНОТАЦІЯ

Бублик О. І. Цивільне право України.: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів

Навчальний посібник підготовлено відповідно до вимог модульно-рейтингової системи навчання у вищому навчальному закладі. До змісту посібника включено робочу програму курсу, текст лекцій, теми семінарських занять та питання до них, список літератури до кожної теми, запитання та тестові завдання до модульного контролю, тематика рефератів, словник цивільно-правових термінів і понять. Висвітлено цивільно-правові інститути загальної частини цивільного права, у тому числі й ті, що сформувалися у період ринкових реформ в Україні.

Видання призначене для студентів вищих навчальних закладів та всіх тих, хто цікавиться цивільно-правовими проблемами.

Ключові слова: цивільне право, суб'єкт, об'єкт права, цивільні правовідносини, правоздатність, дієздатність, зобов'язання, договірні правовідносини, цивільна відповідальність.

АННОТАЦИЯ

Бублик О. И. Гражданское право Украины.: учебное пособие для студентов высших учебных заведений

Учебное пособие подготовлено в соответствии с требованиями модульно-рейтинговой системы обучения в высшем учебном заведении. В содержание учебно-методического пособия включена рабочая программа, текст лекций, темы семинарских занятий и вопросы к ним, список литературы к каждой теме, вопросы и тестовые задания к модульному контролю, тематика рефератов, словарь гражданско-правовых терминов и понятий. Освещены гражданско-правовые институты общей части гражданского права, в том числе и те, которые сформировались в период рыночных отношений в Украине.

Издание предназначено для студентов высших учебных заведений и всех тех, кто интересуется гражданско-правовыми проблемами.

Ключевые слова: гражданское право, субъект, объект права, гражданские правоотношения, правоспособность, дееспособность, договорные правоотношения, обязательства, гражданская ответственность.

ANNOTATION

Bublik O. I. Civil Law of Ukraine.: Studies for students of University

Educational manual prepared in accordance with the requirements of module-rating system of education in higher education. The content of training and methodological toolkit includes a work program, the text of lectures, seminars topics and questions to them, references to each topic, questions and quiz-module control, the subject of essays, a dictionary of civil legal terms and concepts. civil institutions of the general civil law are covered, including those, that were formed in the period of market relations in Ukraine.

The publication is intended for students and all those interested in civil legal problems.

Key words: civil law, subject, object of rights, civil matters, capacity, efficiency, contractual relations, obligations, civil liability.

Навчальне видання

БУБЛИК Ольга Іванівна

Цивільне право України

*Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

За редакцією автора
Коректор – О. І. Бублик
Комп'ютерне макетування – О. М. Крутько

Здано до склад. 27.05.2013 р. Підп. до друку 26.06.2013 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 13,19. Наклад 300 прим. Зам. № 155.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. т/ф: (0642) 58-03-20
e-mail: alma-mater@list.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.